

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА і ОБОРОНА

№ 1 (73)
2006

Засновник і видавець:

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР ЕКОНОМІЧНИХ І ПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА РАЗУМКОВА

Генеральний директор Анатолій Рачок
Головний редактор Людмила Шангіна
Макет Олександр Москаленко
Техніко-комп'ютерна підтримка Антон Дижин

Журнал зареєстровано в Державному
комітеті інформаційної політики України,
свідоцтво КВ № 4122

Журнал видається українською
та англійською мовами
Загальний тираж
3800 примірників

Адреса редакції:
01034, м. Київ, вул. Володимирська, 46
офісний центр, 5-й поверх
тел.: (380 44) 201-11-98
факс: (380 44) 201-11-99
e-mail: info@uceps.com.ua
веб-сторінка: <http://www.uceps.org>

При використанні матеріалів
поширення на журнал
«Національна безпека і оборона»
обов'язкове

Редакція може не поділяти точки зору авторів

Фотографії:
Укрінформ — обкладинка, стор. 4,6,10,12,15,
16,17,18,52,59
Корреспондент — стор. 8
Економические Известия — стор. 11
Комментарии — стор. 4
www.phl.com.ua — стор. 53,55,60

© Центр Разумкова, 2006

Проект здійснено за підтримки Швейцарської агенції
з розвитку та співробітництва (SDC), представленої
Швейцарським бюро співробітництва в Україні

З М І С Т

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ІДЕЙНО-ПОЛІТИЧНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ-2006

(Стаття Центру Разумкова)

Юрій ЯКИМЕНКО, Олександр ЛИТВИНЕНКО 2

РЕГІОНАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ В УКРАЇНІ: ПОЗИЦІЇ ЕКСПЕРТІВ 19

РЕГІОНАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ В УКРАЇНІ: ПЛЮРАЛІЗМ ЧИ РОЗКОЛ? 32
(Експертне опитування)

СХІД І ЗАХІД УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ-2006: ВІДМІННОСТІ, ПРОТИРІЧЧЯ, ПЕРСПЕКТИВИ ЄДНАННЯ

(Виступи учасників Круглого столу)

ПОКИ НЕ БУДЕ СТВОРЕНЕ ЄДИНЕ КУЛЬТУРНЕ ПОЛЕ, ЯКЕ ОХОПЛЮВАЛО Б УСІ
ЕТНОКУЛЬТУРНІ РЕГІОНИ УКРАЇНИ, МИ НЕ МОЖЕМО ГОВОРИТИ,
ЩО Є УКРАЇНСЬКА НАЦІЯ Іван ДЗЮБА 35

ІДЕТЬСЯ НЕ ПРО БОРТЬБУ РЕГІОНІВ, А ПРО БОРТЬБУ
КУЛЬТУРИ І НЕ-КУЛЬТУРИ Лесь ТАНЮК 36

ФЕДЕРАЛІЗАЦІЯ КРАЇНИ МОЖЕ МАТИ ДУЖЕ БАГАТО НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКІВ,
ПРО ЯКІ ЦІ ПОЛІТИЧНІ СИЛИ НЕ ГОВОРЯТЬ Ігор ЖДАНОВ 37

В УКРАЇНІ РЕАЛЬНО ІСНУЮТЬ ДВІ КУЛЬТУРИ Валерій ХМЕЛЬКО 38

НЕВОЗМОЖНО СПЕКУЛІРОВАТИ НА ТОМ,
ЧТО НЕ ІМЕЕТ СОЦІАЛЬНОЇ БАЗИ Володимир МАЛИНКОВИЧ 39

ЄДИНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ МОЖНА СФОРМУВАТИ ЗА УМОВИ РОЗУМНОЇ
ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ І ГРАМОТНОЇ ВІДПОВІДІ НА ЗОВНІШНІЙ
ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВПЛИВ Юрій РУБАН 40

ЯКЩО МОРАЛЬНИЙ ІМПЕРАТИВ БУДЕ В СУСПІЛЬСТВІ,
ВІН ПЕРЕДАЄТЬСЯ І ПОЛІТИКАМ Юрій КЛЮЧОВСЬКИЙ 41

ДАВАЙТЕ БУДУВАТИ ЄВРОПУ В УКРАЇНІ Віталій ШИБКО 42

РІЗНОМАНІТНІСТЬ – ЦЕ Є НОРМАЛЬНО Тарас ВОЗНЯК 43

НАСТУПНИЙ ПАРЛАМЕНТ МАЄ ПОЧАТИ РОБОТУ ЗІ СТВОРЕННЯ
СИСТЕМИ "ТАБУ" НА ПЕВНІ РІШЕННЯ Валерій АЛЬОШИН 44

ПОЛІТИЧНА РЕФОРМА СПРИЯЛА СТВОРЕННЮ МЕХАНІЗМІВ
ПРОТИСТОЯННЯ, ЯКІ БУДУТЬ ЗНАЧНО БІЛЬШ РУЙНІВНИМИ,
НІЖ ТІ, ЩО БУЛИ ДОСІ Віталій ПАЛАМАРЧУК 44

ПІСЛЯ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ РОЗКОЛ БУДЕ ЩЕ БІЛЬШИМ Ірина БЕКЕШКІНА 45

ІНТЕГРАЦІЯ КУЛЬТУР ПОТРЕБУЄ ЧАСУ Ерік ХОННЕГЕР 46

НАЦІЯ – ЦЕ НАРОД, ЯКИЙ ЗДОБУВ ДЕРЖАВУ, АБО, ПРИНАЙМНІ,
ЗА НЕЇ БОРЕТЬСЯ Сергій ЗДІОРУК 46

ДОНБАС ДІЙСНО МАЄ ДОСИТЬ ВИРАЗНУ
ВЛАСНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ Володимир КІПЕНЬ 47

НАМ ДУЖЕ ЩАСТИТЬ, ЩО МЕНТАЛЬНА УКРАЇНІЗАЦІЯ
РЕГІОНАЛЬНИХ ЕЛІТ ВІДБУВАЄТЬСЯ НАБАГАТО ШВИДШЕ,
НІЖ УКРАЇНІЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА Олесь ДОНІЙ 48

ТРЕБА РОЗВИВАТИ НЕ РЕГІОНИ, А ПРОЕКТИ, В ЯКИХ РІЗНІ РЕГІОНИ
БУДУТЬ СПІВПРАЦЮВАТИ Володимир ЛУПАЦІЙ 49

УКРАЇНА ДВИЖЕТСЯ В НАПРАВЛЕННІ ФОРМУВАННЯ
ПОЛІЕТНИЧЕСКОЙ, ПОЛИКУЛЬТУРНОЙ, ПОЛИЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ
И ПОЛИКОНФЕССИОНАЛЬНОЙ НАЦИИ Владимир СТУС 50

СТАТТІ

ПРОБЛЕМА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ І ТВОРЕННЯ
ЄДИНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАЦІЇ Тарас ВОЗНЯК 51

ДОНЕЦЬКА РЕГІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ:
ОКРЕМІ ВИМІРИ АНАЛІЗУ Володимир КІПЕНЬ, Ярослав ПАСЬКО 56

Умови отримання журналу — на нашій веб-сторінці:
<http://www.uceps.org/magazine>.

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ІДЕЙНО-ПОЛІТИЧНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ-2006

Юрій ЯКИМЕНКО,
директор політико-правових
програм Центру Разумкова

Олександр ЛИТВИНЕНКО,
провідний експерт
Центру Разумкова

Одним з головних викликів для України є проблема міжрегіональних стосунків, умовно представлена як протистояння “Схід - Захід”. Проблема полягає не в наявності соціально-культурних та ідейно-політичних відмінностей між регіонами. Ці відмінності мають об’єктивний характер і зумовлені низкою причин: історичних (тривалим перебуванням регіонів України у складі різних держав); економічних (нерівномірним розвитком, а відтак – різним соціальним складом населення) та різною його ментальністю; геополітичних – тяжінням певних регіонів до найближчих країн-сусідів, які справляють на зазначені регіони більш інтенсивний культурний та інформаційний вплив, ніж інші регіони власної країни.

Суть проблеми – у способі, в який відмінності виявляють себе в політичній площині. Якими є наслідки для суспільства та держави від політизації розбіжностей у поглядах громадян різних регіонів. Регіональний характер політичних симпатій громадян України виразно виявляє аналіз результатів голосування виборців, починаючи з президентських виборів 1994р. Однак після жодної з виборчих кампаній (парламентських 1994р., 1998р. та 2002р., президентських 1994р. та 1999р.) ці відмінності не сприймалися як “розкол” країни.

Під час виборчої кампанії 2004р. проблема відмінностей між регіонами вперше за 10 років суттєво загострилася, набула ознак протиріч, “розколу” і навіть ворожнечі¹. Відбулася не лише трансформація соціально-культурних відмінностей між регіонами в ідейно-політичні, але й набуття цими відмінностями “нормативного” забарвлення та їх психологізація. Ідеться про те, що одна частина суспільства почала сприймати іншу (критерієм визначення якої була прихильність до певного кандидата на пост Президента) в категоріях “свій-чужий”, “свої” цінності та уподобання вважалися “правильними”, цінностям та уподобанням прихильників опонента відмовлялося у праві на існування.

При цьому слід зазначити, що лінія розмежування чітко проходить між регіонами країни по лінії “Схід - Захід”. Вперше з початку 1990-х років в українському суспільстві актуалізувалася тема регіонального сепаратизму.

Причини виникнення такої ситуації є багатоманітними й потребують окремого вивчення. Головною з них є **незавершеність процесу формування спільної національної ідентичності громадян України**. Конституційне визначення українського народу як громадян України всіх національностей, тобто, **за найбільш формальною ознакою**, лише окреслило загальний контур цього поняття, залишивши відкритим питання його змісту.

Протягом усього часу існування української держави можна було говорити про сукупність громадян України, але не про український народ як єдину політичну націю. Мова, історія, культура та символи титульної нації відігравали здебільшого роль декору на державному фасаді. Було очевидним, що навіть далеко не всі українці знають, розуміють і визнають їх як власну спадщину.

Це стало передумовою для свідомого (і результативного) застосування командами окремих кандидатів

¹ У квітні 2005р. наявність розколу українського суспільства на дві **ворогуючі** частини визнала майже половина (47,4%) громадян. Дослідження проведене соціологічною службою Центру Разумкова з 8 по 14 квітня 2005р. в усіх регіонах України. Опитано 2009 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%.

технології “розколу” країни на регіональні “зони”. Ключовими елементами цієї технології є, *по-перше*, висунення на передній план виборчої кампанії “чутливих” тем, стосовно яких у поглядах жителів різних регіонів існують найбільші розбіжності, *по-друге*, здійснення чіткої ідентифікації кожного “полюсу” з певним кандидатом, *по-третє*, формування образу “загрози” поглядам громадян кожної з частин України від перемоги носія протилежних уподобань.

Є підстави стверджувати, що у використанні цієї технології могли бути зацікавлені певні зовнішні сили, цілі яких є набагато масштабнішими, ніж перемога певного кандидата у президентській кампанії. Підтвердженням цієї тези може слугувати той факт, що нинішня виборча кампанія за багатьма ознаками може характеризуватися як продовження президентської, і відповідні зовнішні сили грають на боці тих самих гравців, що й у попередній кампанії. Актуальність проблеми стосунків між різними регіонами країни за рік після Помаранчевої революції не зменшилася, а навпаки – посилилась і набула чітко визначених параметрів.

Президентські вибори 2004р., розколовши українське суспільство, виявили наявність кількох конкуруючих національних проєктів. Кожен із них має досить чіткі регіональні виміри та політичне представництво. Найбільш крайні погляди навіть ставлять під сумнів існування в майбутньому України як єдиної держави.

Отже, міжрегіональний розкол має не лише політичне, але й виразне національне забарвлення. В його спектрі є місце мовним та конфесійним відмінностям, різним оцінкам минулого і поглядів на майбутнє, діаметрально протилежним зовнішньополітичним орієнтаціям. Усі вони активно експлуатуються у виборчій кампанії до Верховної Ради України.

Від політиків можна було б очікувати, що після глибокого суспільного потрясіння, яким була виборча кампанія 2004р., буде докладено максимум зусиль для того, щоб “заспокоїти” країну та суспільство й зосередитися на тих проблемах у міжрегіональних відносинах, вирішення яких давно на часі. Однак, розвиток подій свідчить, що деякі політичні сили продовжують використовувати у виборчій кампанії гасла та політичні технології, які поглиблюють суспільний розкол.

Чи існують у суспільній свідомості громадян України загальнонаціональні пріоритети державного розвитку? Чи є підстави для формування єдиної української національної ідентичності? Для відповіді на ці питання необхідно, насамперед, якомога повніше з'ясувати різні аспекти нинішньої

самоідентифікації громадян України в різних регіонах, із врахуванням змін, що відбулися в суспільній свідомості протягом останніх років.

У цій статті на основі даних соціологічних опитувань аналізуються окремі аспекти соціально-культурних та ідейно-політичних орієнтацій громадян України, головні регіональні відмінності, а також ті спільні риси, які могли б стати підґрунтям майбутньої національної консолідації². Особлива увага приділяється найбільш “чутливим”, з точки зору регіональної поляризації поглядів, темам, які використовуються частиною політичних партій і блоків у виборчих кампаніях

1. УКРАЇНА СЬОГОДНІ ТА В МАЙБУТНЬОМУ ОЧИМА ЇЇ ГРОМАДЯН

Вихідним пунктом аналізу різних аспектів ідейно-політичних орієнтацій громадян України, є їх бачення власної держави: оцінка її місця в сучасному світі та перспектив її розвитку.

Україна сьогодні

Нинішнє місце України у світі громадяни оцінюють досить стримано. Як свідчать дані, наведені в таблиці “Оцінка місця України у світі”, понад половина опитаних згодні з думкою, що сьогодні Україна є маловпливовою європейською державою, яка перебуває в пошуках свого місця у світі. Дещо менше (але також понад половина) – згодні з думкою, що вона знаходиться під впливом Заходу; натомість майже чверть опитаних упевнені, що Україна перебуває під впливом Росії. На думку третини – Україна є невливовою країною “третього світу” з невизначеною зовнішньою політикою.

Оцінка місця України у світі,
% опитаних

Оцінка	Згоден	Скоріше згоден	Скоріше не згоден	Не згоден	Важко відповісти
Маловпливкова європейська держава, що знаходиться в пошуках свого місця у світі	23,7	41,8	14,4	7,8	12,3
Країна, що знаходиться під впливом Заходу	16,7	34,8	19,2	9,7	19,6
Невливкова країна “третього світу” із невизначеною зовнішньою політикою	12,0	21,1	21,8	15,6	29,5
Держава – “міст”, що з'єднує Європу й Азію	10,4	26,9	18,2	13,0	31,5
Держава “буферної зони” між Європою й Азією	9,7	26,5	19,9	11,7	32,2
Впливкова європейська держава	5,4	11,5	32,9	37,9	12,3
Країна, що знаходиться під впливом Росії	5,0	19,0	31,1	24,7	20,2

Слід зазначити, що за п'ять років у громадській думці відбулися хоч і не принципові, але помітні зміни: у 2000р. з визначенням України як “маловпливової європейської держави...”, погоджувалися майже абсолютна більшість опитаних. Більшу частину опитаних, ніж сьогодні, становили ті, хто був згоден з думкою,

² При підготовці матеріалу були використані результати соціологічних досліджень, проведених соціологічною службою Центру Разумкова з 25 січня по 5 лютого 2000р. (опитано 2010 респондентів у всіх регіонах України, теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%), з 21 по 29 квітня 2003р. (опитано 2036 респондентів у всіх регіонах України, теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%), з 20 по 27 грудня 2005р. (опитано 2009 респондентів у всіх регіонах України, теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%).

Використовується наступний поділ України на регіони: **Захід** – Волинська, Жаркарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області; **Південь**: АР Крим, Миколаївська, Одеська, Херсонська області; **Центр**: м.Київ, Вінницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області; **Схід**: Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Харківська області.

що Україна знаходиться під впливом Росії, або під впливом Заходу. Таким чином, у громадській думці Україна стала більш незалежною від зовнішнього впливу, хоч і не більш впливовою, ніж раніше.

Україна в майбутньому

Серед різних бачень майбутнього України переважає образ високорозвиненої, демократичної, впливової європейської країни. Такою бачать її понад третина опитаних. Майже втричі менше тих, на чію думку вона піде особливим шляхом розвитку (як Лівія або Китай), або стане слаборозвиненим придатком Заходу. Інші непривабливі прогнози майбутнього України мають ще менше число прихильників (таблиця “Бачення майбутнього України”).

Бачення майбутнього України, % опитаних	
Україна буде високорозвиненою, демократичною, впливовою європейською країною	36,8
Україна буде країною, що йде особливому шляхом розвитку (як Лівія або Китай)	13,7
Україна буде слаборозвиненим придатком Заходу	10,3
Україна назавжди стане країною “третього світу”, нерозвиненою і маловпливовою	6,9
Україна зникне як самостійна держава	2,9
Україна буде слаборозвиненим придатком Росії	2,6
Мені не цікаво майбутнє цієї країни	0,6
Інше	3,2
Важко відповісти	23,2

При цьому, найвищий рівень оптимізму демонструють жителі Заходу, де 67,7% опитаних упевнені в тому, що Україна буде високорозвиненою, демократичною, впливовою європейською країною (у Центрі – 35,8%, на Півдні – 26,9%, на Сході – 24,7%). Водночас, на Півдні і Сході досить значний відсоток жителів вважають, що Україна стане слаборозвиненим придатком Заходу (17,6% і 13,2%, відповідно), або – країною, що йде особливим шляхом розвитку (13,0% і 14,9%, відповідно). З останньою думкою згодні й 15,1% жителів Центру України. Таким чином, частка “сврооптимістів” зменшується в напрямі Захід-Схід.

З точки зору електоральних уподобань, найбільшим є відсоток тих, хто бачить Україну в майбутньому високорозвиненою, демократичною, впливовою

європейською країною, серед електорату Блоку “Наша Україна” (67,8%) і Блоку Юлії Тимошенко (52,8%). Найменший – серед прихильників Блоку Наталії Вітренко – 8,8%³. Серед електорату КПУ та Партії регіонів відносна більшість бачать Україну високорозвиненою європейською країною (21,0% і 18,6%, відповідно) – хоча майже стільки ж бачать її слаборозвиненим придатком Заходу (18,1% і 17,5%, відповідно).

У 2003р. бачення громадянами майбутнього України було приблизно таким самим: близько третини бачили її високорозвиненою, демократичною, впливовою європейською країною і значно менше – слаборозвиненим придатком Заходу або Росії, нерозвиненою і маловпливовою країною третього світу чи країною з особливим шляхом розвитку. Проте – більше було тих, хто вважав, що Україна зникне як самостійна держава.

Потреба пишатися країною

Майже половині (49,2%) українських громадян притаманна потреба пишатися своєю країною (таблиця “Для щастя в житті Вам особисто необхідно пишатися своєю країною, чи досить особистого благополуччя?”). Решті – досить особистого благополуччя.

Для щастя в житті Вам особисто необхідно пишатися своєю країною чи досить особистого благополуччя?
% опитаних

	УКРАЇНА	Захід	Центр	Південь	Схід
Необхідно пишатися країною	49,2	60,5	49,4	48,0	43,0
Досить особистого благополуччя	41,1	28,7	42,5	36,8	48,9
Важко відповісти	9,8	10,8	8,1	15,2	8,1

Слід зазначити, що протягом останніх п’яти років це співвідношення мінялося. Наприклад, у 2003р. лише понад третина опитаних вважали, що для щастя необхідно пишатися своєю країною, а на думку понад половини, для цього досить особистого благополуччя.

Водночас, як видно з таблиці “Наскільки Ви пишаєтесь тим, що Ви громадянин України?”, понад половина громадян пишаються фактом українського громадянства. З 2000р. у громадській думці з цієї позиції відчутних змін не сталося.

Наскільки Ви пишаєтесь тим, що Ви громадянин України?
% опитаних

	УКРАЇНА	Захід	Центр	Південь	Схід
Дуже пишаюся	20,3	35,4	17,8	15,9	16,2
Скоріше пишаюся, ніж ні	36,0	42,2	42,3	35,8	36,0
Не дуже пишаюся	26,5	14,0	25,5	28,5	33,7
Зовсім не пишаюся	7,9	2,1	5,7	13,9	10,7
Важко відповісти	9,3	6,3	8,7	5,9	13,3

Найбільший відсоток тих, хто дуже пишається своїм українським громадянством, – серед жителів Заходу (35,4%). В інших регіонах таких, як мінімум, удвічі менше: у Центрі – 17,8%, на Півдні – 15,9%, на Сході – 16,2%. І навпаки, на Півдні та Сході, значно більший відсоток жителів цим зовсім не пишаються – відповідно 13,9% і 10,7%, відповідно⁴.

Найбільше тих, хто дуже пишається і скоріше пишається громадянством, – серед виборців “Нашої

³ Водночас, відносна більшість (21,1%) його прихильників вважають, що Україна піде своїм особливим шляхом.

⁴ На Заході і в Центрі – 2,1% і 5,7%, відповідно. На Заході і в Центрі скоріше пишаються своїм громадянством, ніж не пишаються, майже однаковий відсоток – 42,2% і 42,3%. На Півдні та Сході – 35,8% і 26,3%, відповідно.

України” (38,6% і 48,3%, відповідно). Дещо менше – серед виборців БЮТ (24,2% і 46,2%, відповідно).

Натомість, найбільший відсоток тих, хто зовсім не пишається українським громадянством – серед тих, хто збирається голосувати за Блок Наталії Вітренко (21,1%). Так само найбільший відсоток серед них і тих, хто не дуже цим пишається (43,9%). Серед інших партій і блоків, які мають шанси перемогти на виборах, лише серед електорату Партії регіонів більше половини (51,8%) не дуже або зовсім не пишаться своїм громадянством.

Які характеристики чи атрибути української держави могли б становити для її громадян предмет найбільшої гордості, якби вона володіла ними?

Як видно з таблиці “Якби Україна володіла...?”, чільні місця займають такі характеристики, як високий рівень матеріальної забезпеченості громадян, економічного розвитку, соціального захисту. Далі зі значним відривом ідуть сильна армія і значні досягнення в галузі науки. Ще нижчі місця займають значні досягнення в культурі і спорті та статус країни-посередника в урегулюванні світових конфліктів.

Якби Україна володіла нижчепереліченим, то чим із цього Ви пишались більш за все? *
% опитаних

Високий рівень матеріальної забезпеченості населення	74,1
Високий рівень економічного розвитку	70,9
Високий ступінь соціального захисту	59,9
Сильна армія	20,3
Значні досягнення в області науки	17,9
Значні досягнення в області культури	8,8
Значні досягнення в області спорту	7,0
Статус країни-посередника в урегулюванні світових конфліктів	5,1
Мені байдуже	1,4
Інше	9,5
Важко відповісти	2,6

* Респондентам пропонувалося відзначити не більше трьох прийнятних варіантів відповіді.

Розбіжності між громадською думкою з цих питань у різних регіонах є незначними.

З 2000р. в цьому аспекті громадської думки змінилися лише числові показники, але не рейтинг наведених характеристик (атрибутів).

Водночас, як свідчать показники, наведені в таблиці “Чи згодні Ви з твердженням...?”, майже половина опитаних не вважають, що посилювати економічну незалежність України від інших країн допустимо ціною зниження рівня життя її громадян. У 2003р. картина була приблизно такою самою – тоді так думали понад половина опитаних.

Чи згодні Ви з твердженням: “Для України важливо посилити економічну незалежність від інших країн, навіть якщо це призведе до зниження рівня життя її громадян?”
% опитаних

Згоден	8,2
Скоріше згоден	13,2
Не можу погодитись або не погодитись	19,9
Скоріше не згоден	22,5
Не згоден	26,5
Важко відповісти	9,7

Таким чином, протягом останніх років українські громадяни досить критично оцінювали позиції України у світі, вважаючи її переважно

маловпливовою європейською державою, – і ця тенденція зберігається. Водночас, у прогнозах майбутнього України переважає стриманий оптимізм.

Значно оптимістичніше європейське майбутнє України оцінюють жителі Заходу країни, тоді як в інших регіонах частина “єврооптимістів” є майже вдвічі меншою. Розподіл оцінок майбутнього країни має виразний “партійний” характер – європейське майбутнє найчастіше обирають прихильники “помаранчевих” партій.

Для більшості українських жителів бажаним напрямом її розвитку є перетворення України на ефективно діючий господарський комплекс з високим матеріальним рівнем життя громадян і потужною соціальною складовою. В цьому між жителями різних регіонів країни існує консенсус.

Відмінності, і досить відчутні, спостерігаються у ставленні до українського громадянства. На Заході воно є предметом гордості для значно більшої частини жителів, ніж в інших регіонах, так само більшою мірою – для прихильників національно-демократичних сил, ніж для прихильників політичних сил, зорієнтованих на Росію.

2. ПОКАЗНИКИ ВІДМІННОСТЕЙ

Ставлення до історичного минулого

Однією зі складових регіональних відмінностей є різне ставлення жителів регіонів до певних культурних проблем, зокрема, різне розуміння історії власної країни.

Як свідчать дані, наведені в таблиці “З яким твердженням щодо історії України Ви згодні найбільшою мірою?”, майже 44% українських громадян вважають, що історія України є невід’ємною частиною історії великого східнослов’янського народу, як і історія Росії та Білорусії. Майже вдвічі менше (24,5%) – дотримуються думки, що лише Україна є спадкоємицею історії і культури Київської Русі. Ще менше тих, хто вбачає початок історії України в Галицько-Волинському князівстві, Запорозькій Січі або у проголошенні незалежності 1991р.

З яким твердженням щодо історії України Ви згодні найбільшою мірою?
% опитаних

	УКРАЇНА	Захід	Центр	Південь	Схід
Історія України є невід’ємною частиною історії великого східнослов’янського народу, як і історія Росії і Білорусії	43,9	17,4	41,5	60,1	54,0
Україна – єдина спадкоємиця історії і культури Київської Русі	24,5	45,9	26,0	9,6	17,6
Теперішня історія України почалася в 1991 р. після проголошення незалежності	7,0	17,2	7,2	3,6	2,6
Теперішня історія України починається з Запорізької Січі	5,2	3,7	5,7	3,6	6,3
Теперішня історія України починається з Галицько-Волинського князівства	3,8	2,4	4,9	4,0	3,3
Теперішня історія України починається з розпаду царської Російської імперії (1917-1918 р.)	2,1	2,1	1,2	5,3	1,5
Інше	1,9	1,1	1,8	1,3	2,7
Важко відповісти	11,6	10,2	11,7	12,5	12,0

У 2003р. частка тих, хто вважав, що Україна є єдиною спадкоємицею історії та культури Київської Русі, була приблизно така сама, як і зараз, а прихильників

думки про те, що історія України є невід'ємною частиною історії великого східнослов'янського народу, тоді було значно менше – лише понад третина.

Жителі Заходу бачать Україну переважно єдиною спадкоємицею Київської Русі (49,5%). Прихильників думки про те, що історія України є невід'ємною частиною історії великого східнослов'янського народу, як і історія Росії та Білорусі, значно менше – 17,4%, приблизно стільки ж тих, хто вважає, що історія України почалася власне в 1991р.

В інших регіонах переважає думка, згідно з якою історія України є невід'ємною частиною історії великого східнослов'янського народу, як і історія Росії та Білорусі (від 60,1% на Півдні до 41,5% у Центрі). Значно менше, ніж на Заході країни, і прихильників твердження про те, що теперішня історія України почалася власне в 1991р. (від 2,6% на Сході до 7,2% у Центрі).

Примітно, що до жителів Заходу в цьому аспекті близьким є електорат “Нашої України”, 42,7% якого вважають Україну єдиною спадкоємицею історії та культури Київської Русі і 29,6% – однією зі спадкоємиць спільної східнослов'янської історії. Серед виборців БЮТ – прихильників обох зазначених точок зору майже порівну (31,1% і 31,4%, відповідно). Серед виборців інших партій/блоків ця пропорція зовсім інша: серед електорату Блоку Наталії Вітренко – 17,5% і 63,2%, відповідно; Партії регіонів – 14,5% і 61,0%; КПУ – 17,3% і 52,9%, відповідно.

Ностальгія за СРСР та її причини

Відносно нетривалий час існування незалежної України зумовив той факт, що її громадяни досі порівнюють свою державу і власні умови життя не лише з іншими країнами, але й з колишнім Радянським Союзом. Значна частина українських громадян виросли і сформувалися в цій країні, її спадщина ще відчувається не лише в економіці, але й у стилі державного та адміністративного керівництва, політичній і правовій культурі, суспільній свідомості.

Як видно з таблиці “Чи прагнете Ви відновлення...?”, дещо більше половини громадян України не прагнуть відновлення Радянського Союзу та соціалістичної системи. Однак і зараз, на 15 році незалежності, близько половини громадян України все ще хотіли б їх відновлення, хоча з них понад половина визнають, що за сучасних умов зробити це не реально.

Чи прагнете Ви відновлення Радянського Союзу та соціалістичної системи? % опитаних

	УКРАЇНА	Захід	Центр	Південь	Схід
Так	20,5	5,0	21,4	27,3	25,3
Так, але я розумію, що за сучасних умов це нереально	28,2	11,3	31,5	46,4	26,8
Ні	51,3	83,7	47,1	26,3	47,9

У 2000р. ситуація була приблизно такою самою.

Якщо розглядати умонастрої прихильників політичних партій і блоків, які мають шанси перемогти на виборах, то виявляється, що найбільше беззастрешних прихильників відновлення СРСР серед потенційного електорату КПУ – 57,7% (проти – 13,5%), найменше – серед електорату “Нашої України” – 7,1% (проти – 79,0%). Серед майбутніх виборців Партії регіонів число прихильників відновлення СРСР, є дещо меншим, ніж число його противників (29,5%

і 32,8%, відповідно). Серед виборців Блоку Наталії Вітренко їх порівну – по 28,1%. Прихильники Блоку Юлії Тимошенко у ставленні до цього питання ближчі до прихильників “Нашої України”: 65,3% не хотіли б відновлення СРСР і соціалістичного ладу; 12,0% – хотіли б цього.

З таблиці “Які обставини зумовлюють Вашу прихильність до Радянського Союзу та соціалістичної системи?” видно, що найбільш привабливими для сучасних українських громадян характеристиками життя за радянської соціалістичної системи є:

- впевненість у завтрашньому дні;
- достатній матеріальний рівень життя;
- високий рівень соціальних гарантій;
- відсутність безробіття;
- можливість безоплатного отримання вищої освіти;
- гордість за велику у планетарному масштабі державу.

Які обставини зумовлюють Вашу прихильність до Радянського Союзу і соціалістичної системи?*

	% усіх опитаних	% тих, хто прагне відновлення
Впевненість у завтрашньому дні	28,7	59,0
Достатній матеріальний рівень життя	26,5	54,6
Високий рівень соціальних гарантій за радянських часів	22,2	45,6
Відсутність безробіття	18,8	38,6
Можливість безоплатного отримання вищої освіти	14,8	30,4
За радянських часів я відчував гордість за велику державу у планетарному масштабі	13,4	27,5
Стабільність і відсутність збройних конфліктів	5,1	10,5
Низький рівень злочинності	2,6	5,4
Тоді я був молодим	1,8	3,6
Інше	0,5	0,9

* Респондентам пропонувалося відзначити не більше трьох прийнятних варіантів відповіді.

У 2002р. пропорція тих, хто назвав зазначені обставини як причину своєї прихильності до Радянського Союзу і соціалістичної системи, була майже такою самою.

“Ностальгія” за СРСР та соціалізмом для значної частини населення усіх регіонів, крім Західного, більшою мірою притаманна електорату лівих партій. Її коріння головним чином полягає у невдоволенні громадян своїм соціально-економічним становищем та нижчим рівнем соціальних гарантій, ніж за радянських часів.

Статус мов

Питання статусу мов в Україні є одним з найбільш дискусійних, що робить його привабливим знаряддям політичної боротьби. Географія використання української і російської мов на території України практично повністю корелює з політичними уподобаннями жителів регіонів, що дозволяє розглядати мовне питання як центральне у формуванні відповідних ідейно-політичних пріоритетів.

Дані, наведені в таблиці “Яким чином повинні співіснувати українська і російська мови в Україні?”, свідчать про те, що понад третина жителів України вважають, що українська мова повинна залишатися єдиною державною і офіційною мовою. На думку п’ятої частини, українська мова повинна бути державною, а російська може бути офіційною в деяких регіонах.

Яким чином повинні співіснувати українська і російська мови в Україні? % опитаних					
	УКРАЇНА	Захід	Центр	Південь	Схід
Обидві мови повинні бути державними мовами в Україні	37,0	3,2	27,1	54,8	57,8
Українська – єдина державна та офіційна мова, російська може використовуватися на побутовому рівні як і мови інших національних меншин	35,0	78,6	41,0	12,2	14,6
Українська – державна мова, російська може бути офіційною в деяких регіонах України	20,3	15,3	25,1	14,2	21,3
Російська – державна мова, українська може бути офіційною в деяких регіонах України	3,0	0,0	0,0	12,5	3,3
Російська – єдина державна та офіційна мова, українська може використовуватися на побутовому рівні	0,8	0,0	0,3	2,0	1,2
Важко відповісти	3,9	2,9	6,5	4,3	1,8

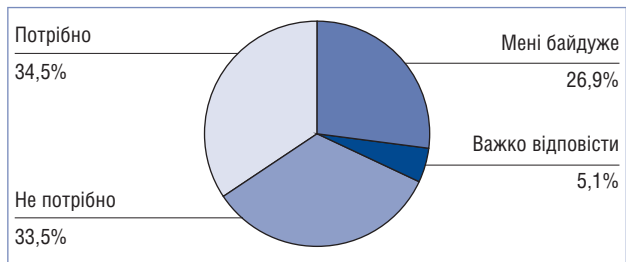
Отже, загалом понад половина жителів України вважають, що українська мова повинна бути єдиною державною мовою. Прихильників надання російській мові статусу другої державної – дещо більше, ніж тих, хто обстоює державний статус лише української мови без впровадження російської, як офіційної, в деяких регіонах.

Серед електорату політичних партій/блоків найбільші відсотки прихильників одномовності – серед виборців “Нашої України” (67,3%) і БЮТ (56,8%), найменший – серед виборців Партії регіонів – 9,6%. Прихильники двомовності складають більшість електорату Партії регіонів і Блоку Наталії Вітренко (63,9% і 63,2%, відповідно) та відносну більшість (48,6%) серед електорату КПУ.

Етнічний чинник

Про те, що більшість жителів України не надають принципового значення національній належності, свідчить розподіл відповідей, наведений в діаграмі “Чи потрібно, щоб в українському паспорті вказувалася національність його власника?”. Понад третина опитаних визнали це потрібним, а третина – не потрібним, решта – засвідчили байдуже ставлення до такого запису в паспорті.

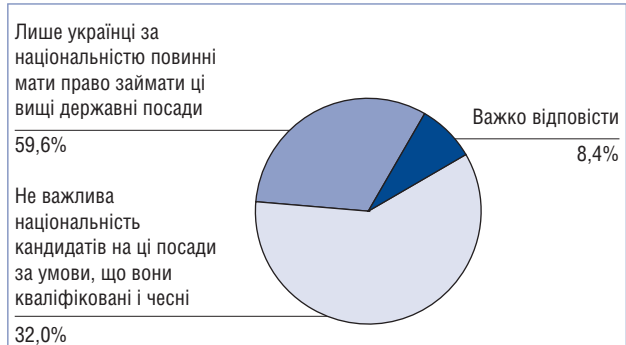
Чи потрібно, щоб в українському паспорті вказувалася національність його власника? % опитаних

Однак, у ставленні до цього питання між регіонами існують суттєві відмінності. Так, на Заході понад половина (58,9%) жителів вважають, що в паспорті повинна вказуватися національність власника (проти – 17,6%), у Центрі такої думки дотримуються 35,7% (проти – 32,0%), на Півдні – 25,2% (проти – 36,1%), а на Сході – лише 23,5% (проти – 43,0%).

Як видно з діаграми “Яке з наведених тверджень найбільшою мірою відповідає бажаній національності Президента і Прем’єр-міністра України?”, близько третини жителів України вважають, що право посідати вищі посади в державі має належати лише українцям за національністю, для більшості – національність цих посадовців не є важливою, за умови, що вони – кваліфіковані і чесні особи.

Яке з наведених тверджень найбільшою мірою відповідає бажаній національності Президента і Прем’єр-міністра України? % опитаних

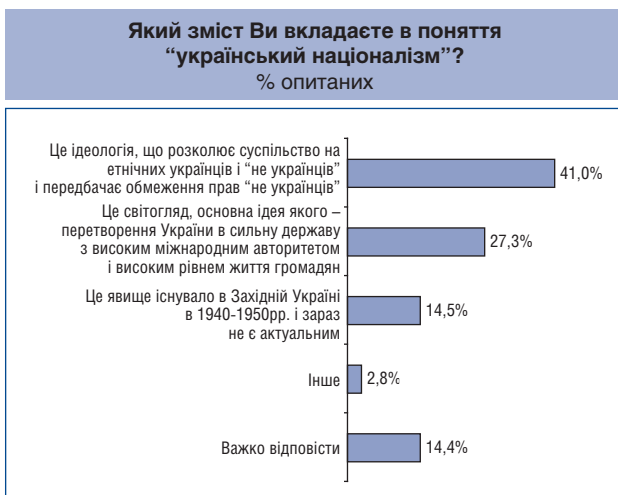
Однак, у різних регіонах ставлення до цього питання різне: на Заході більшість (53,9%) опитаних вважають, що лише етнічні українці повинні мати право обіймати посади Президента і Прем’єр-міністра. В Центрі цю думку поділяють 34,8%, на Сході – 23,4%, на Півдні – 16,9% опитаних. Більшість у цих регіонах (на Півдні – переважна більшість) вважають, що національність кандидатів на названі посади не є важливою за умови, що вони кваліфіковані і чесні.

Суттєві розбіжності існують і в судженнях з цього питання потенційних виборців різних партій/блоків. Серед виборців “Нашої України” більшість (54,3%) – вважають, що Президентом і Прем’єр-міністром повинні бути лише українці за національністю. Дещо менше таких серед виборців БЮТ – 42,9%. Найбільше тих, хто вважає національність кандидатів на ці посади не важливою – серед виборців Партії регіонів – 75,8%; дещо менше – серед виборців Блоку Наталії Вітренко (73,7%) і КПУ (61,0%).

У 2003р. загальне співвідношення відповідей на питання щодо національності Президента і Прем'єр-міністра було таким самим, як і зараз.

Дані, наведені в діаграмі “Який зміст Ви вкладаєте в поняття “український націоналізм”?”, свідчать, що відносна більшість опитаних висловили негативне ставлення до українського націоналізму, погодившись з думкою, що це – ідеологія, яка розколює суспільство на етнічних українців і не-українців і передбачає обмеження прав не-українців.

Лише понад чверть назвали український націоналізм світоглядом, основна ідея якого – перетворення України на сильну державу з високим міжнародним авторитетом і високим рівнем життя громадян, а вдвічі менше громадян вважають, що це явище існувало в Західній Україні в 1940-1950рр. і зараз не є актуальним.

Проте, ставлення до українського націоналізму в різних регіонах не однакове. На Заході 53,2% опитаних назвали його світоглядом, основна ідея якого – перетворення України на сильну державу з високим міжнародним авторитетом і високим рівнем життя громадян, і лише 18,7% – ідеологією, яка розколює суспільство; у Центрі – відповідно 29,1% і 40,8%; на Півдні – 10,6% і 65,4%; на Сході – 18,2% і 43,0%, відповідно.

Найбільше прихильників визначення націоналізму як світогляду, основна ідея якого – перетворення України на сильну державу з високим міжнародним

авторитетом і високим рівнем життя громадян, – серед тих, хто збирається голосувати за “Нашу Україну” і БЮТ (56,6% і 42,6%, відповідно); вважають його ідеологією розколу – 20,2% і 29,7%, відповідно. Серед електорату Блоку Наталії Вітренко, Партії регіонів і КПУ більшість вважають його саме ідеологією, що розколює суспільство на етнічних українців і не-українців і передбачає обмеження прав останніх (52,7%, 58,6% і 56,2%, відповідно).

У 2003р. загальне співвідношення прихильників різних точок зору на український націоналізм було приблизно таким самим, як і зараз.

Зовнішньополітичні орієнтації

Не менші розбіжності існують і в зовнішньополітичних орієнтаціях жителів різних регіонів.

Як видно з таблиці “Який напрям зовнішньої політики має бути пріоритетним для України?”, на Заході вважають пріоритетними для України відносини з країнами ЄС 58,0%, у Центрі – 26,8%, на Півдні – 9,9%, на Сході – 12,5%. Ставлення до відносин з Росією на Заході, з одного боку, і на Півдні та Сході, з другого, є діаметрально протилежним: на Заході відносини з нею вважають пріоритетними 12,7%, на Півдні – 56,6%, на Сході – 62,1%.

Який напрям зовнішньої політики має бути пріоритетним для України?					
	УКРАЇНА	Захід	Центр	Південь	Схід
З Росією	42,2	12,7	32,4	56,6	62,1
Відносини з країнами Європейського Союзу	25,4	58,0	26,8	9,9	12,5
З іншими країнами СНД	12,0	6,9	12,4	17,2	12,2
Зі США	1,6	2,4	2,0	1,0	0,9
З іншими країнами	5,2	3,7	6,4	8,6	3,2
Важко відповісти	13,6	16,3	20,0	6,7	9,1

Жителі Центру в питанні зовнішньополітичної орієнтації дотримуються більшої рівноваги: тут вважають пріоритетними для України відносини з Росією 32,4% жителів – не набагато більше за тих, хто вважають пріоритетними відносини з країнами ЄС (26,8%). Цей центральноукраїнський розподіл точок зору є найближчим до загальноукраїнського. Відносини із США за пріоритетністю знаходяться на останньому місці в громадській думці всіх регіонів України (від 0,9% на Сході до 2,6% на Заході).

Відносини з країнами ЄС вважають найбільш пріоритетними більшість виборців “Нашої України” (55,6%) і БЮТ (45,0%); відносини з Росією – більшість електорату Партії регіонів (74,3%), КПУ (62,3%) і Блоку Наталії Вітренко (56,4%).

Відносна більшість (40,7%) громадян України вважають, що Україні потрібно вступити до ЄС (таблиця “Чи потрібно Україні вступити до Європейського Союзу?”).

Чи потрібно Україні вступити до Європейського Союзу?					
	УКРАЇНА	Захід	Центр	Південь	Схід
Так	40,7	64,6	45,9	23,9	29,6
Ні	34,2	13,7	25,8	54,5	45,0
Важко відповісти	25,1	21,7	28,3	21,6	25,4

Протилежної думки дотримуються трохи більше третини громадян. Найбільше прихильників євроінтеграції України – на Заході (64,6%). В Центрі – 45,9%, на Півдні – 23,9%, на Сході – 29,6%. На Півдні і Сході

її противники складають більшість 54,5% і 45,0%, відповідно.

Найбільше прихильників євроінтеграції – серед електорату “Нашої України” (73,5%) і БЮТ (61,6%); найбільше противників – серед виборців Партії регіонів (62,3%), Блоку Наталії Вітренко (58,9%) і КПУ (52,4%), де вони становлять більшість.

Якби ближчим часом відбувся референдум стосовно вступу України до НАТО, то більшість її жителів проголосували б проти. При цьому, як видно з таблиці “Якби наступної неділі відбувався референдум...?”, прихильники вступу становлять меншість у всіх регіонах (від 6,3% на Півдні до 31,3% на Заході) – хоча відмінності громадської думки з цього питання в різних регіонах є значними. Лише на Заході противники вступу до НАТО становлять незначну відносну більшість – 32,1%. В інших регіонах їх або понад половина, як у Центрі, або переважна більшість, як на Півдні та Сході.

Якби наступної неділі відбувався референдум щодо вступу України до НАТО, як би Ви проголосували?

	УКРАЇНА	Захід	Центр	Південь	Схід
За вступ до НАТО	16,0	31,3	20,6	6,3	7,2
Проти вступу до НАТО	61,3	32,1	53,2	79,7	77,6
Важко відповісти	17,8	29,7	20,2	10,3	12,0
Не голосував би	4,9	6,9	6,0	3,7	3,2

Лише серед виборців “Нашої України” відносна більшість (36,6%) сказали б на референдумі “так” вступу України до НАТО. Переважна більшість (понад 80%) виборців Партії регіонів, Блоку Наталії Вітренко і КПУ були б проти. Серед електорату БЮТ – відносну більшість складають противники вступу України до НАТО (39,6%), прихильників вступу – 30,8%.

Наведені дані дозволяють зробити наступні висновки.

Одним з показників відмінностей між регіонами є ностальгійні настрої за колишнім СРСР, притаманні жителям Сходу, Півдня та Центру країни – і не притаманні Заходу. Водночас, можна стверджувати, що головні причини значного рівня ностальгійних настроїв за колишнім СРСР полягають у соціально-економічній площині.

У питанні статусу української і російської мови та історичної спадкоємності України мають протилежні позиції як західні та східні регіони, так і політичні партії/блоки, які користуються переважною підтримкою населення цих регіонів. Причому не можна не помітити, що у визначенні форм співіснування української і російської мов в Україні громадська думка Центру України є ближчою до громадської думки Заходу, ніж Півдня і Сходу.

Усе, що стосується національного питання, є приводом для розбіжностей громадської думки Заходу та решти регіонів. Лише прагнення до істотного підвищення добробуту всіх громадян України в усіх регіонах однаково значний відсоток жителів визнали чинником, що може об'єднати громадян України в єдину спільноту, тоді як знання і розуміння української культури і мови є скоріше чинником роз'єднання Заходу та інших регіонів країни.

Зовнішньополітичні пріоритети жителів Заходу, з одного боку, і Півдня та Сходу, з іншого, є діаметрально

протилежними. Громадська думка Центру знаходиться посередині між ними. У позитивному ставленні до євроінтеграції Центр ближчий до Заходу, тоді як на Сході та Півдні переважають її противники. Загалом, зовнішні орієнтації є скоріше чинниками роз'єднання регіонів України.

Хоча найбільш пріоритетними вважаються відносини з Росією, але відносна більшість жителів України вважають, що їй потрібно вступити до ЄС. Водночас прихильники вступу до НАТО складають меншість. Отже, громадяни України загалом позитивно ставляться до євроінтеграції, але налаштовані проти євроатлантичної інтеграції. Це пояснюється вкрай низьким рівнем поінформованості населення про НАТО, живучістю пропагандистських стереотипів радянських часів, а також активним використанням антинаївської риторики частиною політичних сил.

3. СИМПТОМИ ВІДЧУЖЕННЯ ЧИ ПРОЯВИ БАГАТОМАНІТНОСТІ?

Як зазначалося, головна небезпека сучасної ситуації полягає в тому, що відмінності в поглядах та уподобаннях між громадянами різних регіонів використовуються в якості інструментів політичної боротьби. Це може мати наслідком наростання взаємного відчуження між громадянами України за регіональною ознакою, послаблення й без того нестійкої внутрішньої цілісності української нації. Певні уявлення про характер сприйняття жителями різних регіонів України один одного, а також сприйняття деяких інших країн, народів і культур, допомагають скласти дані, наведені нижче.

Найвищий рівень компліментарності існує у жителів України з українцями та росіянами: як видно з таблиці “З представниками яких національностей Ви хотіли б жити по сусідству?”, і українців, і росіян хотіли б мати сусідами близько половини опитаних. У 2000р. картина була іншою – українців хотіли бачити сусідами близько третини опитаних, росіян – лише понад чверть.

З представниками яких національностей Ви хотіли б жити по сусідству?*
% опитаних

Українці	46,4
Росіяни	44,3
Мені байдуже	31,5
Поляки	27,8
Євреї	20,6
Угорці	17,4
Румуни	13,9
Татари	11,8
Цигани	4,5
Важко відповісти	10,8

* Респондентам пропонувалося відзначити не більше трьох прийнятних варіантів відповіді.

Найбільший відсоток тих, хто хотів би мати сусідами українців – серед жителів Сходу (50,5%), найменший – Півдня (39,9%). Відсоток таких осіб серед жителів Заходу і Центру ближчий до середньоукраїнського – 49,9% і 43,3%, відповідно. Більше відмінностей між регіонами за відсотками тих, хто хотів б жити по сусідству з росіянами. На Заході їх лише 26,6%, у Центрі – 42,9%, на Півдні – 40,9%, на Сході – 57,3%.

Високий рівень взаємної компліментарності українців і росіян засвідчили відповіді, наведені в таблиці

“На представників яких національностей найбільшою мірою схожі українці?”. Понад половина опитаних відповіли – на росіян, близько третини – ні на кого. Тих, хто визнав схожість українців з представниками інших національностей, було значно менше: в кожному разі (крім визнання схожості з поляками) – не більше 2,0%.

На представників якої національності найбільшою мірою схожі українці?
% опитаних

	УКРАЇНА	Захід	Центр	Південь	Схід
На росіян	54,2	23,8	50,8	71,9	66,8
Ні на кого	31,0	54,7	32,7	15,2	23,3
На поляків	7,0	11,4	7,1	8,3	3,8
На євреїв	1,7	0,8	2,5	2,6	1,1
На американців	1,4	1,1	2,5	1,0	0,6
На німців	1,1	1,6	1,5	0,3	0,8
На японців	0,1	0,3	0,0	0,0	0,0
Інше	3,5	6,3	2,9	0,7	3,6

Проте, існує помітна різниця у відповідях між регіонами. На Заході більшість (54,7%) опитаних вважають, що українці не схожі ні на кого, і лише 23,8% – що вони схожі на росіян. У Центрі – відповідно 32,7% і 50,8%, тобто майже так само, як і в країні в цілому. На Півдні та Сході виразно переважає думка про схожість українців і росіян (71,9% і 66,8%, відповідно).

У 2000р. відносно більшість становили прихильники думки про несхожість українців на представників жодних інших національностей. Тих, хто вважав, що українці найбільшою мірою схожі на росіян, було понад третини. Отже, за п'ять років у суспільній свідомості відбулися відчутні зміни стосовно цих позицій.

Як свідчать дані, наведені в таблиці “Наскільки близькими або різними є культури, традиції і погляди...?”, переважна більшість жителів усіх регіонів, за винятком Заходу, визнають схожість у культурі, традиціях і поглядах громадян України і громадян Росії (на Півдні – 91,4%; Сході – 83,6%; у Центрі – 72,2%; натомість, на Заході – 47,6%), а також українців в Україні і росіян в Україні (на Півдні – 91,4%; Сході – 87,9%; в Центрі – 71,9%; натомість, на Заході – 49,9%).

За електоральною ознакою, найбільший відсоток тих, хто відзначив схожість у культурі, традиціях і поглядах громадян України і громадян Росії, – серед прихильників Блоку Наталії Вітренко (89,3%), Партії регіонів (87,8%) і КПУ (81,7%); найменший – серед

Наскільки близькі або різні культури, традиції і погляди наступних груп?

Громадяни України та громадяни Росії

	Дуже різні в культурі, традиціях і поглядах			Дуже схожі в культурі, традиціях і поглядах		Важко відповісти
	1	2	3	4	5	
УКРАЇНА	2,8	5,7	15,9	30,0	44,2	1,4
Захід	9,5	15,8	23,7	25,5	22,1	3,4
Центр	1,4	5,2	19,6	38,5	33,7	1,6
Південь	1,3	1,3	5,6	27,6	63,8	0,4
Схід	1,1	2,4	12,5	25,3	58,3	0,4

Українці в Україні і росіяни в Україні

	Дуже різні в культурі, традиціях і поглядах			Дуже схожі в культурі, традиціях і поглядах		Важко відповісти
	1	2	3	4	5	
УКРАЇНА	2.0	5.5	14.8	27.3	48.6	1.8
Захід	7,1	15,3	24,5	28,8	21,1	3,2
Центр	1,2	5,5	19,7	32,3	39,6	1,7
Південь	0,7	1,0	5,6	31,5	59,9	1,3
Схід	0.6	2.1	8.7	20.0	67.9	0.7

Громадяни України і громадяни країн членів Європейського Союзу

	Дуже різні в культурі, традиціях і поглядах			Дуже схожі в культурі, традиціях і поглядах		Важко відповісти
	1	2	3	4	5	
УКРАЇНА	25,4	27,7	27,9	8,1	3,6	8,2
Захід	18,5	33,0	29,0	7,9	4,2	7,4
Центр	22,5	26,5	31,2	9,6	3,4	6,8
Південь	37,9	31,2	15,0	5,6	3,0	7,3
Схід	26,3	24,1	29,9	7,8	3,9	8,0

Жителі Галичини і жителі Центральної України

	Дуже різні в культурі, традиціях і поглядах			Дуже схожі в культурі, традиціях і поглядах		Важко відповісти
	1	2	3	4	5	
УКРАЇНА	5,9	15,2	31,5	25,5	12,4	9,5
Захід	6,3	12,9	27,7	26,4	20,8	5,9
Центр	5,7	18,8	31,9	28,0	11,9	3,7
Південь	6,6	15,6	30,8	18,5	6,6	21,9
Схід	5,7	12,8	33,5	25,7	10,5	11,8

Жителі Галичини і жителі Донбасу

	Дуже різні в культурі, традиціях і поглядах			Дуже схожі в культурі, традиціях і поглядах		Важко відповісти
	1	2	3	4	5	
УКРАЇНА	14,2	21,8	29,2	17,0	9,2	8,6
Захід	14,2	20,6	27,7	14,8	16,9	5,8
Центр	16,6	23,5	27,0	20,7	8,9	3,3
Південь	12,9	24,5	17,5	13,9	7,3	23,9
Схід	12,3	19,5	37,6	16,1	6,0	8,5

виборців “Нашої України” (56,4%) і БЮТ (60,1%). Аналогічними є дані і стосовно оцінок електоратом схожості в культурі, традиціях і поглядах українців в Україні та росіян в Україні.

Зовсім інакше оцінюється схожість культур, традицій і поглядів громадян України і громадян країн ЄС. Понад половина опитаних вважають їх несхожими, схожими – лише понад 10%, причому в різних регіонах картини є досить подібними: на Заході першої думки дотримуються 12,1% жителів, в Центрі – 13%, на Півдні – 8,6%, Сході – 11,7%.

Дещо більш відмінності спостерігаються в оцінках електорату різних партій/блоків: серед виборців Блоку Наталії Вітренко вважають схожими культуру, традиції і погляди громадян України і громадян країн ЄС 8,8%, серед виборців Партії регіонів – 9,0%, КПУ – 9,7%, БЮТ – 13,9%, “Нашої України” – 16,5%.

Понад третина опитаних вважають схожими в культурі, традиціях і поглядах жителів Центральної України і жителів Галичини, вважають їх несхожими – 21,1%. Серед жителів Заходу перших 47,2%, других – 19,2%; Центру: відповідно 39,9% та 24,5%; Півдня: 25,1% та 22,2%; Сходу: 36,2% та 18,5%.

Лише дещо більше чверті опитаних вважають схожими в культурі традиціях і поглядах жителів Галичини і жителів Донбасу, вважають їх несхожими – понад третина. На Заході першої думки дотримуються 31,7%, другої – 34,8%; у Центрі відповідно 29,6% та 40,1%; на Півдні – 21,2% та 37,4%; на Сході – 22,1% та 31,8%.

Отже, жителі України загалом відзначають значно більшу схожість громадян України і громадян сусідньої держави, ніж жителів різних регіонів України. Причому такої думки дотримуються жителі всіх регіонів.

З наведеними даними про схожість національних характерів, культур, традицій і поглядів жителів різних країн і регіонів корелюють дані про ставлення жителів України в цілому та її окремих регіонів до різних країн, міжнародних об'єднань та регіонів України.

Як видно з таблиці “Наскільки добре Ви ставитесь до...?”, найкраще жителі України ставляться до власної країни. Друге місце серед країн за симпатіями українських громадян займає Росія, третє – Польща, четверте – країни ЄС, п'яте – США.

Серед регіонів України на першому місці за симпатіями її жителів загалом стоїть Східна Україна, на другому – АР Крим, на третьому – Донбас, на четвертому – Західна Україна, на п'ятому – Галичина. До кожного із зазначених регіонів ставляться добре переважна більшість жителів України.

Добре ставлення до України майже однаковою мірою задекларували більшість жителів у кожному регіоні: на Заході – 90,7%, у Центрі – 87,9%, на Півдні – 93,0%, на Сході – 90,4%⁵.

На Заході добре ставлення до Росії засвідчили 60,4% (що не так уже й мало для, за словами деяких вітчизняних та іноземних експертів, націоналістичного регіону); у Центрі – 79,6%; на Півдні – 93,7%; на Сході – 91,3%.

Наскільки добре Ви ставитесь до таких міст, регіонів, країн та їх жителів?*

	ОЦІНКА					Важко відповісти
	1	2	3	4	5	
Україна	0,9	1,0	6,8	16,7	73,4	1,2
Захід	0,8	1,1	4,5	14,2	76,5	2,9
Центр	0,9	1,5	8,6	15,2	72,7	1,1
Південь	1,0	0,7	4,0	18,5	74,5	1,3
Схід	0,9	0,6	7,7	18,8	71,6	0,4
Росія	1,6	3,2	11,2	22,6	59,4	2,0
Захід	4,5	6,9	22,4	26,1	34,3	5,8
Центр	1,1	5,1	13,0	25,0	54,6	1,2
Південь	0,3	0,7	4,3	18,2	75,5	1,0
Схід	0,9	0,5	6,2	20,2	71,1	1,1
Польща	2,7	6,4	16,1	28,0	40,6	6,2
Захід	1,6	3,2	16,1	34,8	38,8	5,5
Центр	0,9	3,7	14,4	36,3	41,0	3,7
Південь	5,6	8,0	10,6	27,6	43,9	4,3
Схід	3,8	10,2	20,3	16,1	39,5	10,1
Європейський Союз	2,2	5,4	16,2	28,0	39,1	9,1
Захід	0,5	3,2	12,4	34,2	42,4	7,3
Центр	1,5	4,6	13,7	30,2	41,7	8,3
Південь	3,3	11,3	13,6	24,2	37,1	10,5
Схід	3,3	4,7	22,0	24,1	35,5	10,4
США	8,8	10,6	19,7	20,8	31,9	8,7
Захід	2,4	6,9	19,3	29,9	32,8	8,7
Центр	4,8	9,4	19,3	23,5	36,2	6,8
Південь	14,6	16,2	18,5	13,9	28,5	8,3
Схід	13,7	11,4	20,9	16,0	28,9	9,1
Центральна Україна	0,7	1,1	9,3	21,8	63,8	3,3
Захід	0,3	1,1	7,1	25,8	63,2	2,5
Центр	1,1	1,7	7,8	17,9	69,1	2,4
Південь	0,7	1,7	6,0	23,8	65,6	2,2
Схід	0,5	0,2	13,6	22,6	58,0	5,1
Західна Україна	1,8	4,6	11,1	20,9	57,9	3,7
Захід	0,5	1,6	4,5	18,7	72,8	1,9
Центр	0,9	4,6	8,4	22,5	61,7	1,9
Південь	4,0	5,0	10,6	26,6	50,5	3,3
Схід	2,6	6,2	17,8	17,9	49,2	6,3
Східна Україна	0,6	1,3	8,0	21,4	67,2	1,5
Захід	0,5	1,8	13,4	24,5	57,6	2,2
Центр	0,9	2,3	9,8	21,0	64,0	2,0
Південь	0,7	0,7	4,0	20,2	72,8	1,6
Схід	0,2	0,2	5,1	20,6	73,2	0,7
Крим	0,4	1,7	8,2	19,5	67,6	2,6
Захід	0,3	3,4	11,9	20,9	58,2	5,3
Центр	1,1	2,6	9,8	18,7	65,8	2,0
Південь	0,3	0,7	3,3	13,9	80,2	1,6
Схід	0,0	0,2	6,6	21,8	68,9	2,5
Галичина	2,2	4,2	12,0	19,0	56,2	6,4
Захід	0,5	2,1	5,8	20,5	67,6	3,5
Центр	1,5	4,3	9,3	21,3	60,2	3,4
Південь	3,0	4,3	11,9	18,5	54,0	8,3
Схід	3,5	5,4	18,2	17,3	46,6	9,0
Донбас	1,4	1,6	8,5	19,0	67,0	2,5
Захід	1,3	2,9	14,0	21,2	56,1	4,5
Центр	1,7	2,1	11,2	21,2	61,7	2,1
Південь	1,3	1,0	3,0	17,8	73,9	3,0
Схід	1,2	0,6	5,4	16,3	75,3	1,2

* Чим краще ставлення – тим вища оцінка.

До ЄС задекларували добре ставлення 76,6% жителів Заходу, 71,9% – Центру, 61,3% – Півдня, і 59,6% жителів Сходу.

До США добре ставляться 62,7% жителів Заходу, 59,7% – Центру, 42,4% – Півдня і 44,9% жителів Сходу.

⁵ Тут і далі позитивне ставлення визначається як сума двох оцінок: “5” і “4”.

Ставлення до Центральної України є більш-менш однаковим у всіх регіонах. До неї добре ставляться 89,0% жителів Заходу, 87,0% – Центру, 89,4% – Півдня, 80,6% жителів Сходу.

До Західної України добре ставляться 91,5% жителів Заходу, 84,2% – Центру, 77,1% – Півдня, і 67,1% жителів Сходу.

Східна Україна викликає симпатію у 82,1% жителів Заходу, 85,0% – Центру, 93,0% – Півдня, 93,8% – жителів Сходу.

АР Крим також користується симпатією переважної і приблизно однакової більшості жителів усіх регіонів України: 79,1% – на Заході, 84,5% – в Центрі, 94,1% – на Півдні, 90,7% – на Сході.

У ставленні до Галичини розбіжності є більш відчутними. До неї ставляться добре 88,1% жителів Заходу, 81,5% – Центру, 72,5% – Півдня, і 63,9% жителів Сходу.

До Донбасу ставляться добре 77,3% жителів Заходу, 82,9% – Центру, 91,7% – Півдня, і 91,6% жителів Сходу.

Оскільки зазначені потенційні об'єкти симпатії/антипатії наводилися в опитувальнику одним списком під одним питанням, то відразу привертає увагу те, що більше жителів України симпатизують іноземній державі – Росії, ніж будь-якому з регіонів власної країни.

Водночас, існує значний потенціал для подолання міжрегіональних суперечностей, про що свідчить: *по-перше*, те, що перше місце за симпатіями жителів України посідає їх власна держава, *по-друге*, – кожному з українських регіонів симпатизують переважна більшість жителів України загалом і більшість жителів кожного регіону зокрема.

Однак, не можна не помітити також, що ставлення жителів Заходу до Сходу та окремих його регіонів є кращим, ніж ставлення жителів Сходу до Заходу та Галичини зокрема. Це можна пояснити кращою обізнаністю жителів Заходу про Східну Україну, яка тривалий час була об'єктом трудової міграції із Західної України та відсутністю щодо неї в суспільній свідомості упереджень на зразок тих, що тривалий час формувалися щодо Західної України радянською пропагандою.

4. ПЕРЕДУМОВИ І ЧИННИКИ ОБ'ЄДНАННЯ

Патріотизм та його прояви

Як свідчать дані, наведені в таблиці “Чи вважаєте Ви себе патріотом України?”, рівень патріотизму в українському суспільстві є досить високим. Беззастережними патріотами України вважають себе 38,1% громадян, приблизно стільки ж (36,8%) – скоріше патріотами. Зовсім не патріотично налаштовані – незначна меншість.

Чи вважаєте Ви себе патріотом України? % опитаних					
	УКРАЇНА	Захід	Центр	Південь	Схід
Так	38,1	56,3	35,2	31,8	33,4
Скоріше так	36,8	31,2	40,1	42,7	34,0
Скоріше ні	13,8	6,1	13,5	17,9	16,7
Ні	3,8	1,3	4,5	4,0	4,5
Важко відповісти	7,5	5,1	6,7	3,6	11,4

Рівень патріотизму змінюється залежно від регіону. Лише на Заході вважають себе беззастережними патріотами України понад половина жителів – 56,3%. В інших регіонах – близько третини (від 35,2% у Центрі до 31,8% на Півдні).

Серед потенційних виборців партій/блоків найбільший відсоток беззастережних патріотів нараховує електорат “Нашої України” (56,0%), найменший – Блоку Наталії Вітренко (14,9%). Серед виборців БЮТ відсоток беззастережних патріотів майже такий самий, як і серед виборців КПУ – 45,9% і 44,8%, відповідно. Серед виборців Партії регіонів – 32,0%.

Водночас, серед тих, хто збирається голосувати за Блок Наталії Вітренко найбільший відсоток тих, хто скоріше вважає себе патріотом України (46,4%) і тих, хто скоріше не вважає себе таким (23,2%)⁶. Найбільше тих, хто не вважає себе патріотом України, серед електорату КПУ – 6,7%, і Партії регіонів – 5,4%; найменше – серед електорату “Нашої України” – 0,7%.

Загальний рівень патріотизму за останні роки помітно зріс. Так, порівняно з 2003р., частка тих, хто повністю або скоріше вважає себе патріотами зросла з близько 60% до майже 75%, а частка тих, хто не вважає себе патріотами, зменшилася втричі.

Водночас, як свідчать дані таблиці “Якби сталася війна, чи готові Ви захищати свою країну?”, лише трохи більше половини жителів України виявляють готовність захищати країну у випадку гіпотетичної війни, тоді як неготових – трохи більше чверті, причому за п'ять років у цьому аспекті патріотичних почуттів відбувся очевидний регрес.

Якби сталася війна, чи готові Ви захищати свою країну?
% опитаних

	УКРАЇНА	Захід	Центр	Південь	Схід
Так	53,1	66,3	52,6	61,6	42,1
Ні	26,7	14,7	26,5	24,5	34,7
Важко відповісти	20,2	19,0	20,9	13,9	23,2

Привертає увагу регіональний зріз відповідей на це запитання. Найвищий рівень готовності захищати країну показали жителі Заходу і Півдня – там засвідчили таку готовність 66,3% і 61,6% опитаних, відповідно (не готових – 14,7% і 24,5%); найнижчий – жителі Сходу (42,1% проти 34,7% не готових).

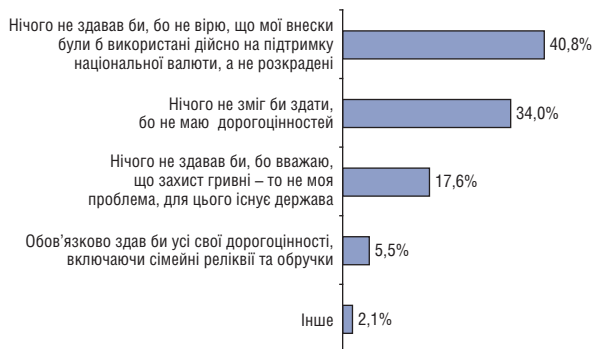
⁶ Серед виборців “Нашої України” таких відповідно 32,1% і 7,8%, серед виборців БЮТ – 39,0% і 7,9%, КПУ – 36,7% і 21,5%, Партії регіонів – 36,0% і 19,9%.

Досить характерним є також “партійно-блоковий” зріз. Найбільший відсоток готових захищати країну – серед тих, хто збирається голосувати за Блок “Наша Україна” (68,3% проти 12,3% не готових) і Блок Юлії Тимошенко (60,9% проти 19,6%), найменший – серед прихильників КПУ (38,5% проти 37,5% тих, хто виявив готовність до захисту країни), Блоку Наталії Вітренко (40,4% проти 24,6%) і Партії регіонів (46,0% проти 34,5%).

Громадяни також не готові допомогти своїй державі у випадку її фінансової скрути – що можна пояснити як низьким рівнем життя, так і недовірою до влади.

З даних, наведених у діаграмі “Якби сталася фінансова криза...?”, видно, що лише незначна меншість висловили готовність у такому випадку здати до Національного банку всі свої коштовності, включаючи сімейні реліквії та обручки, щоб підтримати національну валюту, як це зробили громадяни Південної Кореї у 1998р. Найбільша частка тих, хто заявили про неготовність до такого вчинку, мотивували це тим, що вони не вірять, що їх внески будуть використані за призначенням, а не розкрадені.

Якби сталася фінансова криза і Національний банк України звернувся до громадян з проханням здати дорогоцінності та коштовні речі для підтримки національної валюти, чи зробили б Ви це?
% опитаних

У 2000р. частка тих, хто був готовий здати коштовності заради підтримки гривні, була вдвічі меншою, ніж зараз; тих, хто не мав коштовностей, а отже, й не мав, що здавати – приблизно такою самою, як і тих, хто не вірив у використання своїх внесків за призначенням або вважав захист гривні державною, а не його особистою проблемою.

Найбільший відсоток готових пожертвувати власними коштовностями в разі фінансової кризи, – серед жителів Західного регіону (16,1%). Водночас на Заході найменше й тих, хто мотивує свою відмову здати коштовності до державного банку тим, що захист гривні – це проблема держави (9,0%). Відсотки тих, хто нічого не зміг би здати, бо не має коштовностей, і тих, хто нічого не здав би, бо не вірить, що його внески пішли б дійсно на підтримку національної валюти, а не були б розкрадені, в усіх регіонах відрізняються несуттєво.

З електорату політичних партій/блоків найменше схильні до виявів “фінансового” патріотизму виборці Блоку Наталії Вітренко, КПУ і Партії регіонів. Втім, навіть серед виборців “Нашої України” відсоток тих,

хто вважає, що захист гривні – проблема держави, і тому нічого не здав би в разі фінансової кризи, є дещо вищим, ніж готових здати всі коштовності для підтримки національної валюти.

Серед **ознак патріотизму**, як свідчать дані наведені в таблиці “Які з наведених нижче якостей...?”, абсолютна більшість опитаних назвали важливими насамперед:

Які з наведених нижче якостей найбільш важливі для того, щоб людину можна було назвати патріотом України?
% опитаних

	Зовсім не важливо			Дуже важливо		Важко відповісти
	1	2	3	4	5	
Праця на благо України	1,6	2,9	10,8	23,9	56,9	3,9
Піклуватися про стабільний добробут своєї сім'ї	2,7	3,4	12,4	23,5	54,6	3,4
Бажання виховувати в дітях любов до України	2,4	4,1	11,3	24,2	53,8	4,2
Повага до законів і інститутів влади України	2,6	4,5	13,2	25,9	49,2	4,6
Прагнення до рівності прав усіх національностей	2,4	5,0	14,9	22,9	48,2	6,6
Знання історії і культури України	1,6	4,5	18,1	25,4	46,2	4,2
Готовність боротися за дотримання прав і свобод громадян України	3,0	4,6	17,5	24,1	45,6	5,2
Готовність навіть ціною життя захищати Україну від зовнішніх ворогів	5,0	6,0	15,3	24,4	42,8	6,5
Готовність привселюдно захищати репутацію своєї країни перед громадянами інших країн	4,1	6,3	17,7	23,1	42,4	6,4
Готовність навіть ціною життя захищати територіальну цілісність України (не дозволити регіонам відокремлюватись від України)	8,6	9,1	16,5	21,4	36,2	8,2
Наявність українського громадянства	10,5	9,5	18,8	21,2	35,2	4,8
Дотримуватись українських народних традицій у повсякденному житті	5,9	11,1	23,3	24,3	30,9	4,5
Готовність боротися за пріоритет прав етнічних українців за кордоном	10,3	10,6	24,2	17,0	25,7	12,2
Відмова від деяких особистих благ сьогодні в ім'я майбутньої України	12,4	11,9	22,4	19,9	24,8	8,6
Народитися в Україні	18,0	13,9	22,5	17,9	22,8	4,9
Використання в побуті, у громадських місцях і державних закладах лише української мови	27,6	13,0	18,2	15,0	22,6	3,6
Бути українцем за національністю	17,1	15,4	22,1	17,8	22,5	5,1
Готовність боротися за пріоритет прав етнічних українців в Україні	14,5	12,4	23,1	16,7	21,2	12,2
Бути проти зближення України зі США	25,2	14,7	18,2	11,1	20,6	10,2
Належність до української церкви (УАПЦ, УПЦ-КП, УГКЦ)	28,9	15,0	15,6	12,1	15,8	12,6
Бути проти зближення України з Росією	45,5	13,6	13,6	8,6	10,2	8,5

- працю на благо України;
- піклування про стабільний добробут своєї сім'ї;
- бажання виховувати в дітях любов до України, повагу до законів та інститутів влади країни.

Більшість опитаних назвали такими ознаками також:

- прагнення до рівності прав усіх національностей;
- знання історії та культури України;

- готовність боротися за дотримання прав і свобод громадян України;
- готовність навіть ціною життя захищати Україну від зовнішніх ворогів;
- готовність публічно захищати репутацію своєї країни перед громадянами інших країн.

Набагато менше тих, хто вважає важливими ознаками патріотизму:

- відмову від деяких особистих благ сьогодні в ім'я майбутнього України;
- використання в побуті, громадських місцях і державних закладах лише української мови;
- національну належність до українців;
- належність до української церкви.

У 2003р. оцінка важливості зазначених ознак патріотизму була майже такою самою.

Слід відзначити, що більшість або абсолютна більшість жителів у всіх регіонах вважають важливими якостями патріота України працю на благо України (від 86,2% на Заході до 77,3% у Центрі), прагнення до рівності прав усіх національностей (від 75,8% на Сході до 69,9% на Заході), піклування про стабільний добробут власної сім'ї (від 86,3% на Заході до 71,3% в Центрі), готовність боротися за дотримання прав і свобод громадян (від 78,6% на Заході до 65,9% на Сході), повагу до законів та інститутів влади України (від 81,6% на Заході до 67,9% на Сході), бажання виховувати в дітях любов до України (від 89,4% на Заході до 72,4% на Сході).

У ставленні до інших ознак патріота громадська думка регіонів має більші відмінності:

- використання лише української мови вважають важливою ознакою патріота 72,8% жителів Заходу – і лише 15,2% жителів Сходу;
- факт народження в Україні: 50,4% – на Заході, і лише 33,9% на Сході;
- готовність навіть ціною життя захищати територіальну цілісність України: на Заході – 75,6%, і лише 38,2% на Півдні;
- готовність навіть ціною життя захищати Україну від зовнішніх ворогів: на Заході – 81,3%, і 54,6% на Сході;

- відмову від деяких особистих благ сьогодні в ім'я майбутнього України: на Заході – 69,4%, і лише 24,3% на Сході країни.

Як видно з даних наведених у таблиці “*Ким Ви себе вважаєте в першу чергу?*”, відносна більшість (понад третина) громадян України вважають себе насамперед жителями місцевостей чи міст, в яких вони живуть. Близько третини – жителями України в цілому, а п'ята частина – жителями регіонів, де вони проживають.

Ким Ви себе вважаєте в першу чергу? % опитаних					
	УКРАЇНА	Захід	Центр	Південь	Схід
Жителем місцевості чи міста, де Ви живете	38,2	38,5	43,1	29,8	37,0
Жителем України в цілому	30,7	34,0	25,2	35,8	32,0
Жителем регіону України, де Ви живете	20,4	15,0	22,9	24,5	19,1
Жителем Землі в цілому	6,2	4,0	5,7	5,6	8,3
Європейцем	1,6	2,4	1,8	3,3	0,2
Важко відповісти	2,9	6,1	1,3	1,0	3,4

При цьому, найбільший відсоток тих, хто вважає себе в першу чергу жителем України в цілому – серед жителів Півдня (35,8%); тих, хто вважає себе жителем своєї місцевості чи міста – в Центрі (43,1%). На Заході і Сході співвідношення тих, хто вважає себе жителем своєї місцевості, і тих, хто вважає себе жителем України в цілому, приблизно однакове: на Заході – 38,5% і 34,0%, на Сході – 37,0% і 32,0%, відповідно.

Чинники об'єднання

Наведені вище ознаки патріотизму, які здобули найбільше число прихильників серед жителів України, корелюють з переліком чинників, здатних згуртувати народ України в єдину спільноту, яким віддали перевагу найбільший відсоток опитаних. Він досить короткий, а саме: (1) прагнення до істотного підвищення добробуту всіх громадян України; (2) рівні права і співіснування в рамках однієї держави.

Знання і розуміння української культури і мови назвали таким чинником найменше число опитаних. Не набагато більше вважають об'єднавчим чинником східнослов'янську культуру та історичну спадщину, а також спільні політичні принципи та ідеї.

У 2003р. розподіл відповідей був фактично таким самим.

Відсоток тих, хто назвав об'єднавчим чинником прагнення до істотного підвищення добробуту всіх громадян України, однаково значний на Заході і Сході – відповідно 38,0% і 38,1%. Водночас, практично однаково незначний відсоток жителів цих регіонів вважають такими чинниками спільну східнослов'янську культуру та історичну спадщину (10,0% і 9,3%, відповідно) і спільні політичні принципи та ідеї (7,9% і 8,3%, відповідно).

Найбільше розбіжностей існує в оцінці знання і розуміння української культури і мови як об'єднавчого чинника: на Заході його вважають таким 20,3% жителів, а на Сході – лише 3,3%. Втім, і в Центрі, і на Півдні їх не набагато більше: 7,5% і 4,3%, відповідно.

З електоральної точки зору, прагнення до істотного підвищення добробуту всіх громадян України назвали чинником, що найбільше об'єднує народ України, більшість потенційних виборців провідних партій/блоків, і показники тут є досить близькими – так само, як і показники тих, хто назвав таким чинником спільні політичні принципи та ідеї, а також рівні права і співіснування в рамках однієї держави (України).

Найбільш значними є розбіжності в оцінці знання та розуміння української мови і культури. Його вважають чинником об'єднання народу України 20,2% прихильників “Нашої України”, 10,7% – БЮТу, 3,3% – Партії регіонів, 2,9% – КПУ, і лише 1,8% тих, хто збирається голосувати за Блок Наталії Вітренко.

Загалом, серед складових образу патріота України у громадській думці переважають якості, що характеризують його як громадянина, який прагне працювати на благо своєї країни та заради добробуту власної сім'ї, законслухняного, схильного до територіального розуміння патріотизму.

Між регіонами існує консенсус щодо важливості таких патріотичних якостей, як праця на благо України, прагнення до рівності прав усіх національностей, піклування про стабільний добробут власної сім'ї, готовність боротися за дотримання прав і свобод громадян, повага до законів та інститутів влади України.

Розбіжності існують в оцінках таких якостей патріота, як використання лише української мови, факт народження в Україні, бажання виховувати в дітях любов до України, готовність ціною життя захищати територіальну цілісність України, а також захищати Україну від зовнішніх ворогів, готовність до відмови від деяких сьогоденних особистих благ в ім'я майбутнього України.

Отже, оцінки громадян схилиються до думки, що згуртування народу України в єдину спільноту можливе скоріше на соціально-економічних і політико-правових, а не духовно-культурних засадах. Чинниками об'єднання можуть бути прагнення до істотного підвищення добробуту всіх громадян України, а також забезпечення рівних прав громадян і співіснування в рамках однієї держави.

5. “ЧУТЛИВІ” ТЕМИ У ВИБОРЧІЙ КАМПАНІЇ-2006

Як свідчать наведені вище дані опитувань громадської думки, існує кілька основних тем, в оцінці яких між жителями різних регіонів України спостерігаються суттєві розбіжності. Крім зазначених у попередньому розділі, значний конфліктогенний потенціал мають теми міжконфесійних відносин, оцінки певних подій і явищ історії України (зокрема, діяльності ОУН-УПА). Внаслідок президентської кампанії 2004р. до таких тем потрапила й тема федералізації України чи більшої автономізації її регіонів (доречно зазначити, що в період 1996-2002рр. вона була практично знята з порядку денного).

Загалом, “чутливі” теми (в різній кількості та поєднанні) згадуються у програмах понад половини політичних партій (блоків) – учасників виборів до

Які з проблем будуть найбільш актуальними для Вас особисто під час парламентських виборів?*

% опитаних

Боротьба з бідністю, забезпечення гідного рівня життя громадян	63,9
Створення нових робочих місць, подолання безробіття	60,9
Забезпечення доступності якісної освіти та медичного обслуговування для всіх громадян	53,8
Боротьба з корупцією	49,8
Розмежування бізнесу і влади	21,8
Захист вітчизняного товаровиробника	21,1
Підвищення рівня культури та духовності суспільства	20,1
Приєднання України до союзу Росії та Білорусі	17,9
Боротьба з олігархами, реприватизація	14,0
Підтримка малого і середнього бізнесу	12,8
Надання російській мові статусу другої державної	10,7
Забезпечення свободи слова	8,8
Забезпечення незалежності судів	7,6
Реформування правоохоронних органів, встановлення громадського контролю над ними	7,0
Вступ України до Європейського Союзу	6,4
Вступ України до Світової організації торгівлі	5,5
Подолання розколу України за регіональною ознакою	5,0
Припинення політичних переслідувань представників опозиції	4,4
Запровадження подвійного українсько-російського громадянства	3,8
Критика діючої влади за прорахунки в економічній та соціальній сферах	3,6
Повна інтеграція України до Єдиного економічного простору	2,9
Протидія загрозі регіонального сепаратизму	1,9
Вступ України до НАТО	1,7
Створення єдиної помісної Української Православної Церкви	1,7
Перетворення України на федеративну республіку	1,3
Інші	2,5
Важко відповісти	2,3

* Респондентам пропонувалося відзначити не більше п'яти варіантів відповіді.

Верховної Ради України⁷. Перші позиції посідають питання зовнішньополітичних орієнтацій України, конфесійне та мовне питання. Водночас, як свідчать дані, наведені в таблиці “Які з проблем будуть найбільш актуальними для Вас особисто під час парламентських виборів?”, названі вище теми не належать до числа тих, які найбільшою мірою цікавлять громадян України.

Зовнішньополітичні орієнтації України

Виходячи з того, що всі політичні партії і блоки мали дати виборцям певну інформацію про свої

⁷ Аналіз передвиборних програм здійснювався за участі групи студентів філософського факультету Київського національного університету ім.Т.Г.Шевченка у складі К.Баранова, Д.Литвинова, О.Мостіпан, А.Ремизова, О.Чепак.

пріоритети у сфері зовнішньої політики, в якості “чутливих” відзначені лише ті варіанти формулювань, які передбачають наявність протилежного ставлення до них виборців у різних регіонах.

Це, зокрема, визначення в якості пріоритетів зовнішньої політики вступу до тих чи інших міждержавних об'єднань або міжнародних організацій, визначення головного напрямку зовнішньої політики країни або, навпаки, констатування недоцільності чи заперечення певних дій та напрямів у сфері зовнішньої політики.

Так, **питання вступу до НАТО** присутнє у програмах 20 партій і блоків (хоча в більшості з них сама назва альянсу не вживається). Преважна більшість (16) згадувань – у негативному контексті, де найбільш поширеною і поміркованою формою є констатація необхідності збереження позаблокового статусу країни, а радикальною – пряме заперечення вступу України до НАТО чи проголошення протидії подібним намірам. У позитивному контексті питання НАТО згадується у програмах трьох партій і блоків, проте, лише в одній із них – як необхідність членства України в цій організації.

Положення щодо **вступу України до ЄС** міститься у програмах 16 партій і блоків, з них в 11 – у позитивному контексті, у п'яти – в негативному. Західний вектор зовнішньої політики України згадують у своїх передвиборних програмах шість партій і блоків, по три – в позитивному і негативному контекстах.

Тема ЄЕС згадується у програмах дев'яти партій і блоків; у п'яти програмах – як заклик до вступу, у трьох – як заперечення цього, в одному випадку – як визнання можливості входження до ЄЕС на певних умовах.

Тема стосунків України з Росією присутня у програмах 22 політичних партій і блоків (там, де безпосередньо називається Росія або йдеться про “сусідні країни”). Пріоритетність стосунків з Росією (у різних формах – від характеристики їх як “особливих” чи “стратегічних” до заклику утворення союзу) констатується у програмах дев'яти партій і блоків, 11 суб'єктів говорять про такі стосунки в позитивно-нейтральному тоні (рівноправні, взаємовигідні, добросусідські і т.п.), і лише в одній програмі присутнє негативне ставлення до Росії.

Мовне питання

Мовне питання в тій чи іншій формі присутнє у програмах 13 партій і блоків. При цьому за надання російській мові статусу другої державної виступають сім партій і блоків, проти – (наполягають на збереженні статусу державної лише за українською мовою та на наданні їй певних преференцій) – п'ять, у програмі одного виборчого блоку пропонується надати іншим мовам статусу офіційних на регіональному рівні. У програмах кількох партій наявні компромісні формулювання (наприклад, “гарантувати вільний розвиток мов і культур всіх етносів, які є в Україні”).

Національне питання

Більшість партій і блоків, які торкаються у своїх передвиборних програмах національного питання (їх 12), підходять до нього з позиції необхідності забезпечення національно-культурних інтересів громадян всіх національностей, які проживають в Україні, демонструють сприйняття української нації як політичної. У програмах лише двох політичних сил йдеться про певні пріоритети для громадян – етнічних українців.

Конфесійне питання

Цієї проблеми торкаються у своїх програмах 17 партій і блоків. Як і в попередньому питанні, більшість (10) із них декларують необхідність міжконфесійного миру та гармонії. Водночас, у програмах шести політичних сил наголошується на підтримці канонічного православ'я (в одному випадку останнє конкретизується як УПЦ-МП), у трьох – пропагується об'єднання українських церков, в одній – відзначається негативний вплив тоталітарних сект і необхідність ефективного законодавчого контролю над їх діяльністю.

Питання статусу ОУН-УПА

Це питання, одне з найбільш конфліктних, порушується у програмах чотирьох партій і блоків. Дві політичні сили виступають за надання ОУН-УПА певного правового статусу (в одному випадку конкретна організація не називається, а йдеться про “визнання державою всіх політичних і збройних формувань борців за волю України у XX ст.”), у двох програмах – міститься категоричне заперечення визнання ОУН-УПА.

Питання федералізації України або зміни державного устрою в іншій формі

Прямий заклик до федералізації України міститься у програмах двох політичних сил, тоді як у п'яти – наголошується на необхідності збереження унітарного устрою (в одному випадку це сполучається із закликом до децентралізації та надання ширших прав регіонам).

Ставлення до ідейно-політичного розколу країни

Ця тема наявна у програмах близько 20 політичних сил. Залежно від фразеології, яка використовується (“Майдан”, “кучмізм”, “стара і нова влада” тощо), їх можна поділити на три групи: ті, які декларують підтримку Помаранчевої революції (п'ять партій і блоків); ті, які негативно ставляться до неї (три); ті, які проголошують гасла єднання країни, подолання розколу (вісім партій і блоків).

Слід зазначити, що деякі із згаданих тем активно використовуються політичними партіями і блоками у передвиборній агітації, зокрема, в політичній рекламі на телебаченні. Так, згідно із заявою Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, політична реклама на радіо та телебаченні транслюється з порушеннями законодавства, найпоширенішими з

яких є, *по-перше*, спроби розпалення національної ворожнечі, *по-друге*, використання державної символіки у деяких рекламних роликах партій⁸.

Враховуючи багатомільйонну аудиторію центральних телеканалів, а також той факт, що за даними опитувань громадської думки, вони є основним джерелом інформації про виборчий процес⁹, можна стверджувати, що така політична реклама може слугувати чинником поглиблення протиріч між громадянами різних регіонів.

Водночас слід наголосити, що названі теми не ідентифікуються громадянами країни в якості пріоритетних, а навпаки, посідають нижчі позиції в їх ієрархії¹⁰.

Як свідчить аналіз, найбільша кількість “чутливих” тем присутня переважно в програмах опозиційних партій і блоків, які мають чітку географію електоральних симпатій (Схід - Південь України). Це пояснюється намаганням відповідних політичних сил мобілізувати електорат названих регіонів через проведення чіткої розподільчої лінії “свій-чужий”.

Водночас, “чутливих” питань торкаються і політичні сили, які претендують на певні сегменти електорату Західного і Центрального регіонів країни. Як правило, ці політичні сили мають праворадикальне спрямування і претендують, у першу чергу, на захист інтересів етнічних українців.

Значною мірою використання “чутливих” тем усіма партіями пояснюється їх невірою у можливість вдалої гри на “чужому” електоральному полі, для чого необхідно було б використовувати інший технологічний арсенал – пропонувати варіанти вирішення соціально-економічних проблем не лише через переведення цього питання у площину зовнішньополітичних пріоритетів, а ведучи дискусію по суті.

ВИСНОВКИ

Між регіонами України (переважно, між Заходом та іншими регіонами) існують досить суттєві розбіжності в поглядах на ряд питань, які можна умовно згрупувати в такі блоки: ставлення до радянського минулого та загальної історії України; бачення майбутнього України; ставлення до окремих проявів українського патріотизму; ставлення до статусу російської мови; оцінка ментальної і культурної близькості з жителями інших країн та регіонів; зовнішньополітичні орієнтації.

Це дає підстави говорити про різні світогляди жителів зазначених регіонів і про наявність передумов для формування на регіональному рівні субнаціональних ідентичностей, які, за певних обставин, можуть розвинутиися або в єдину спільну національну ідентичність, або інтегруватися з певними інонаціональними ідентичностями. Однак, надію на більш оптимістичний розвиток подій дає та обставина, що наведені відмінності досі не стали

приводом для виникнення антагоністичних між-регіональних протиріч.

У ставленні жителів кожного регіону до інших регіонів України простежується певна градація, але в кожному разі – превалює позитивне ставлення. Водночас, частина тих, хто негативно ставиться до інших регіонів, у кожному регіоні складає незначну меншість. Крім того, абсолютно переважає в усіх регіонах добре ставлення до України, а також у кожному регіоні більшість (хоч іноді й відносна) жителів вважають себе, беззастережно чи з певними застереженнями, її патріотами і готові її захищати – що свідчить про те, що в суспільній свідомості сепаратистські настрої не дістали поширення.

На цьому фоні вимальовуються чинники, які можуть служити об'єднанню громадян України. Це – спільне прагнення працювати на благо своєї країни, обстоювати рівність прав усіх національностей, піклуватися про стабільний добробут своєї сім'ї, боротися за дотримання прав і свобод громадян, а також притаманна більшості жителів кожного регіону повага до законів та інститутів влади України. Цілком очевидно, що ці чинники можуть бути дієвими лише за умов збереження політичної стабільності і подальшого розвитку демократії, насамперед, розширення впливу громадян на діяльність влади всіх рівнів.

Примітно, що існує досить чітка кореляція між думками жителів регіонів і майбутніх виборців політичних партій і виборчих блоків, які мають шанс подолати 3% бар'єр, і в цих програмах досить чітко простежується відповідність певним національним (етнокультурним) ідентичностям.

Відмінності між регіонами України, які виявляються у громадській думці, є досить суттєвими, аби перешкоджати формуванню української політичної (громадянської) нації. Очевидно, жителі різних регіонів, навіть маючи спільну етнічну належність,

⁸ Див.: 3 екранів телебачення політики ллють гидоту. – Українська правда, <http://pravda.com.ua>.

⁹ За даними дослідження, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова з 26 по 31 січня 2006р., 86,7% респондентів зазначили, що отримують інформацію про вибори переважно із загальнонаціональних телеканалів, 47,4% – найбільше покладаються на це джерело. Опитано 2016 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%.

¹⁰ Дослідження проведене соціологічною службою Центру Разумкова з 3 по 13 листопада 2005р. в усіх регіонах України. Опитано 1993 респонденти віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%.

будуть і надалі відрізнятися за звичаями, психологією, культурою, історичною пам'яттю, традиціями, релігією. На нинішньому етапі цей факт можна оцінювати скоріше негативно, оскільки зазначена різноманітність, за відсутності національної єдності, послаблює державу, зменшує її здатність до опору в складних зовнішньополітичних обставинах.

З іншого боку, досить високий рівень патріотичних почуттів, однаково добре ставлення в усіх регіонах до країни в цілому і переважно добре – до інших регіонів, дають підстави сподіватися, що проблема національної єдності буде вирішена, можливо, не на тих шляхах, які здаються найбільш очевидними сьогодні, і тоді етнокультурне розмаїття стане цінним надбанням української політичної нації, невичерпним потенціалом її подальшого розвитку.

Для досягнення цієї мети необхідно забезпечити кілька попередніх умов: припинити політизацію національних проблем та проблем, що безпосередньо їх торкаються (зокрема, конфесійних); політичним елітам (насамперед, тим, які братимуть участь у формуванні державної влади) досягти консенсусу щодо основних напрямів і стратегій розвитку, впровадити мораторій на обговорення тем, які можуть становити потенційну загрозу для конституційного ладу, територіальної цілісності та національної єдності.

Як свідчать дані соціологічних досліджень, за такими значущими показниками, як бачення майбутнього України, оцінка чинників об'єднання українського народу, ставлення до історично-культурної традиції, українського націоналізму і т.ін., ситуація протягом досліджуваного періоду, з 2003р. не змінилася. З цього можна зробити наступні висновки.

З одного боку, це засвідчує, що суттєві відмінності і навіть протиріччя в ідейно-політичних орієнтаціях громадян різних регіонів не виникли під час виборчої кампанії 2004р. Скоріше, президентська кампанія стала каталізатором переходу їх зі стану суспільно-політичної реальності, з якою треба рахуватися, в якість загрози громадянському миру, єдності і, навіть, територіальної цілісності країни.

Саме наявність цих відмінностей і протиріч, як зазначалося вище, стала підґрунтям їх використання в якості передвиборчої технології, а в міжнародному контексті – як інструмента зовнішнього впливу на суспільно-політичну та соціально-економічну ситуацію в країні, на політичний курс, який здійснюється державною владою України.

З іншого боку, відсутність поглиблення цих відмінностей і протиріч у зазначений період є позитивним симптомом.

Слід взяти до уваги, що з 2003р. і до цього часу країна фактично перебуває у стані перманентної виборчої кампанії, де різні політичні сили постійно вдаються до використання міжрегіональних відмінностей як інструмента політичної боротьби.

У країні відбувся небачений за своїми масштабами “викид” енергії невдоволення громадян попередньою владою, приводом для якого стала фальсифікація результатів другого туру президентських виборів.

Після перемоги на цих виборах В.Ющенка, відбулися суттєві зміни в суспільно-політичному кліматі, які визнаються громадянами. Насамперед, це стосується зростання рівня демократії та свободи слова, мінімізації використання владою репресивного апарату держави в політичних цілях. Водночас, відбулось і значне розчарування суспільства в новій владі, передусім, в її моральності і дієздатності (приводом для останнього стало погіршення показників соціально-економічного розвитку країни).

До того ж, протягом цього часу Україна зазнавала відчутного зовнішнього впливу, насамперед, з боку Росії, підґрунтям для якого значною мірою були згадані протиріччя між різними регіонами країни.

Отже, здавалося б, суперечності і відмінності мали б поглибитися. Але цього не сталося. Навпаки, незважаючи на зазначені чинники, відбулося відчутне зростання рівня патріотизму громадян, посилення у них потреби пишатися своєю країною.

Усе це засвідчує, що українське суспільство має достатній “запас міцності” для того, щоб без особливих негативних наслідків “пережити” нинішню виборчу кампанію і після її завершення вступити у фазу стабілізації, а за наявності відповідної державної політики – і гармонізації стосунків між регіонами.

Видається, що основним принципом такої політики має стати визнання наявних відмінностей і відмова від дій, спрямованих на їх “подолання” засобами тиску. Шлях до єдності України пролягає через розкриття потенціалу її багатоманітності. ■

РЕГІОНАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ В УКРАЇНІ: ПОЗИЦІЇ ЕКСПЕРТІВ

ГРОМАДЯНСЬКОМУ МИРУ РІЗНІ ПОЛІТИЧНІ
УПОДОБАННЯ РЕГІОНІВ НЕ ЗАГРОЖУЮТЬ

Олександр ВИШНЯК,
керівник фірми *Ukrainian Sociology Service*,
провідний науковий співробітник
Інституту соціології НАН України

1. Чи фіксували Ваші дослідження наявність регіональних відмінностей ідейно-політичних позицій громадян України (включаючи діаметрально протилежні орієнтації)?

Звичайно, фіксували – і моніторингові дослідження Інституту соціології НАН України в 1994-2005рр., і політичні та електоральні дослідження фірми *Ukrainian Sociology Service* на президентських виборах 1994р., 1999р. і 2004р. та парламентських виборах 2002р. та 2006р. Розмежування “двох Україн” було дуже значним у політико-ідеологічних питаннях ще в перші роки незалежності України. Але головне в іншому – якщо у своїх соціоекономічних і соціальних орієнтаціях за останні 12 років з моменту виборів 1994р. (Л.Кучма–Л.Кравчук) громадяни всіх регіонів не дуже сильно відрізнялися раніше, а зараз різниця між регіонами ще зменшилася (навіть у таких політико-економічних контраверсійних питаннях, як приватизація великих підприємств та купівля-продаж землі), то різниця в політико-ідеологічних та геополітичних питаннях між регіонами була значною і в середині 1990-х років, а зараз навіть посилилася.

Ключові питання, за якими громадяни ідентифікують себе з національно-демократичними чи лівими (соціал-демократичними) ідеологіями – ставлення до статусу російської мови як другої державної, ставлення до НАТО та союзу з Росією і Білоруссю.

Без визнання факту політико-культурних і мовних відмінностей регіонів і врахування їх у державній регіональній політиці (як це роблять у Бельгії чи Швейцарії, а не Франції чи Польщі) ці відмінності посилюватимуться. Але сильна регіональна політика потрібна і в економічній царині, – адже економічні інтереси індустріальних областей Сходу з експортними енергоємними підприємствами (які зацікавлені в російських дешевих ресурсах), Півдня (які зацікавлені в російських туристах), трудовий потенціал і торговельні інтереси Заходу України (який зацікавлений у пом'якшенні візового режиму з ЄС і вільній торгівлі з Європою) обумовлюють, як і культурні зв'язки, різні політико-світоглядне обличчя і різний політико-електоральний вибір у різних регіонах України.

2. Як Ви можете охарактеризувати ці відмінності – як ознаки регіонального розколу країни чи як природні, властиві демократичному суспільству відмінності ідейно-політичних позицій і поглядів громадян?

Ці відмінності, які склалися майже тисячоліття. Якщо поглянути на карту країни, то можна побачити, що різниця “двох Україн” в політико-ідеологічному сенсі проходить кордоном, де Русь (Київська, Червенська (Галицько-Волинська) та Чернігівська з Переяславською) межувала з Половецьким степом (XI ст.), а українська частина Великого князівства Литовського – з Кримським Ханством (XV ст.).

Та й подальша історія України, різні землі якої формувалися у складі різних державних утворень, не могли не вплинути на політико-ідеологічну диференціацію регіонів України. Адже навіть у США відмінності голосування на виборах в окремих штатах за демократів та республіканців є дуже значними, хоча США формувалися переважно за рахунок емігрантів з різних країн. Те саме можна сказати про Бельгію, Швейцарію чи, навіть, Італію, які теж історично склалися з різних земель. Але при зваженні та послідовній регіональній політиці особливої загрози розпаду цих країн немає. І в Україні їх теж не буде, якщо Київ (Президент та Уряд) буде враховувати і в економічній, і в культурній політиці особливості різних регіонів України.

3. Чи становить загрозу поглиблення цих відмінностей територіальній цілісності України, унітарності України, громадянському миру в Україні?

Фактично я вже відповів на це питання. Додати можна лише те, що цілісність та унітарність – це різні речі. Федеральний устрій чи наявність національно-культурних автономій теж не завжди загрожують цілісності країни. Але треба мати мужність визнати, що Україна історично в останнє століття сформувалася як двомовна країна; вона не буде одномовною як Франція чи Польща з Угорщиною, бо одномовність формувалася в них сторіччями “вогнем і мечем”. У ХХІ ст. це неможливо, і цього ніхто в Європі не допустить. Тому формувати в окремих регіонах (Крим, Донбас) треба саме двомовність (а не російськомовну одномовність, як зараз) і для цього треба розширити права регіонів у царині освіти, культури тощо, а не уніфікувати всіх. А громадянському миру різні політичні уподобання регіонів не загрожують, бо навіть Помаранчева революція в листопаді-грудні 2004р. пройшла без ексцесів. А парламентсько-президентська форма правління сприятиме на відміну від президентського авторитаризму пошуку компромісів у владній верхівці України, і нова Верховна Рада України має завершити цю реформу розширенням прав регіональних і місцевих органів самоврядування. ■

**УКРАЇНСЬКИЙ ЕТНОС МАЄ СТАТИ ЯДРОМ
УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАЦІЇ**

Олександр МАЙБОРОДА,
завідувач відділу етнополітології
Інституту політичних і етнонаціональних
досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України

1. Дослідження (зокрема, соціологічні) фіксують досить виразні регіональні відмінності ідейно-політичних позицій і поглядів громадян (включаючи діаметрально протилежні геополітичні орієнтації). Чим у першу чергу вони, на Ваш погляд, зумовлені?

Регіональні відмінності в ідейно-політичних позиціях і поглядах громадян мають множинну природу. Насамперед, слід наголосити на силі ідеологічної інерції, яка подібна до інерції культурної. Ідеологічна інерція в регіонах виявляється в дотриманні більшістю їх населення ряду постулатів або канонів, впроваджених у свідомість населення Сходу пропагандистськими зусиллями комуністичного режиму, а у свідомість населення Заходу – десятиліттями перебування у стані опозиції (як відвертої, так і прихованої) комуністичному режимові.

Успіхи антрепренерів ідеологічних канонів не коректно пояснювати лише потужністю, масштабністю та досконалістю пропагандистських прийомів. Не можна не враховувати такого чинника, як психологічна готовність, зумовлена історичним досвідом, до сприйняття тієї або іншої пропаганди.

В ідеологічній традиції Сходу – упереджене ставлення до капіталізму, який свого часу прийшов у цей регіон у “дикій” формі – надексплуатацією робітників, їх злиденністю, політичним безправ’ям, а крім того, поєднанням з низькою продуктивністю, яка проявилася в часи Першої світової війни. Утвердження такого капіталізму стійко асоціювалося в уяві населення із західними підприємцями. Тоталітарний режим зумів у стислий історичний термін різко підняти масштаб і продуктивність місцевої промисловості, що спонукало більшість населення східного регіону вибачити йому жах терору. Зруйнування німецькими окупантами значної частини створеного за роки Другої світової війни (пропаганда приписувала окупантам навіть ті руйнування, що були здійснені за вказівкою радянського керівництва) ще більше посилювало антизахідні настрої. Ще більшою мірою ці настрої посилювалися за роки холодної війни, яка з боку СРСР потребувала великих матеріальних жертв від населення. Оскільки радянська пропаганда зуміла переконати населення в тому, що ініціатором холодної війни був Захід, то саме він вважався винуватцем тих жертв, що вимагалися для перемоги соціалістичної системи.

Відповідно, оскільки на Заході України домінували антирадянські настанови, а населення жило надіями на незалежність країни й пов’язувало ці надії з підтримкою західного світу, то серед населення східних регіонів утверджувалось упереджене ставлення до

“західників”. Відповідно, популярний на Заході України націоналізм сприймався й досі сприймається як система поглядів, несумісних з духовними настановами Сходу. Таке ставлення до націоналізму посилювалось ілюстраціям справжніх і вигаданих злочинів, здійснених бійцями УПА, з одночасною фальсифікацією справжньої мети повстанського руху.

Зі свого боку, населення Західної України не побажало навіть тих, хай обмежених і багато в чому спотворених, перетворень, як населення на Сході. Необхідність концентрації ресурсів для відродження після війни східної промисловості залишило Західну Україну аграрною, з нерозвиненою транспортною і соціально-культурною інфраструктурою. Натомість тутешнє населення пережило кілька хвиль масових репресій, радянизацію і русифікацію. Відповідно, все, що йшло зі Сходу, сприймалося на Заході як загроза, а оскільки всі радянські інновації відбувалися в російськомовній формі, то це утвердило в західноукраїнській психології стійкий антиросійський стереотип.

Триває дія й ряду інших історично зумовлених ідеологічних чинників. Ідеологема “робітничий клас – провідна сила радянського суспільства”, впроваджувана як компенсація за експлуатацію цього класу, сформувала у психології східного населення почуття зверхності щодо населення аграрних регіонів. У психології ж останнього утвердилося почуття образи за десятиліття радянського кріпацтва, впровадженого заради розвитку східної промисловості.

Ще один історичний чинник – змішаний етнодемографічний склад східних регіонів, наявність великої маси росіян – трудових іммігрантів першого і другого покоління, які психологічно пов’язані з Росією і не мислять свого життя відокремлено від неї.

Нарешті, вкрай негативну роль відіграє відсутність розвинутого внутрішньоукраїнського ринку, невисока господарська взаємозацікавленість регіонів. У промислових регіонах сформувалася психологія пихатості, віра у власну самодостатність, комплекс “годувальника” всієї України.

Визначальним є питання про причини збереження ідеологічних і психологічних відмінностей між різними частинами України. Впадають в око дві головних: дотеперішня неспроможність центральної влади запропонувати спільну взаємоприйнятну концепцію суспільного розвитку та провокативна роль місцевих еліт, зацікавлених у політичній мобілізації населення

Круглий стіл, 17 березня 2006р.

регіонів під власним проводом заради збереження свого політико-економічного домінування. Механізми такої мобілізації охоплюють, перш за все, місцеву систему освіти, регіональні ЗМІ, пропагандистські структури найважливіших у регіонах політичних сил.

Слід відзначити, що такої тактики, особливо під час виборів, дотримуються і східна, і західна еліта. Однак, західна еліта змушена звиряти свої дії зі спільною для всіх західних українців ідеєю соборності України. Тому будь-які її кроки, які можуть бути розцінені як сепаратистські, відразу зустріли масовий протест. До того ж, у Західній Україні, по суті, немає іншого простору, ніж єдина Україна, де цей регіон міг би забезпечити собі умови для самозбереження і розвитку. Натомість східна еліта, а тим більше кримська, має широкі можливості для експлуатації проросійських настроїв місцевого населення.

2. Чи становить загрозу поглиблення цих відмінностей: територіальній цілісності України; унітарності України; громадянському миру в Україні?

Поглиблення цих відмінностей, якщо воно до того ж штучно інспірується, становитиме серйозну загрозу і територіальній цілісності України, і її унітарності, і громадянському миру. Нас не повинні заспокоювати заяви найвпливовіших східних і південних лідерів, що вони не мають на меті руйнування цілісності України. Постійне нав'язування місцевому населенню уявлень про його унікальність, неподібність до решти України разом із формуванням упередженості до західних українців, не відразу, але поступово може мати своїм ефектом трансформацію локальної етнічності в мовно-культурно-територіальну, а відтак – в ідентичність нову, але вже не українську.

До речі, у країні більша частка – це ті, хто асоціює Україну з місцевістю, де народився, виріс і проживає. Тобто локальна ідентичність є найбільш поширеною. Якщо вона ототожниться з мовно-культурною ідентичністю, то має всі перспективи бути використаною або для фактичного розколу України, або для постійного шантажування центральної влади вірогідністю такого розколу. Неважко уявити, що політичний шантаж здійснюватиметься заради отримання економічних поступок або привілеїв. Привілеї для енергозатратного виробництва одних регіонів мають компенсуватися коштами або решти України, або Росії, яка неодмінно виставить умовою розрахунку українську незалежність. Такий розвиток подій неминуче викличе громадянську війну в Україні. Оскільки жодна зі сторін обов'язково спиратиметься на зовнішні сили, то не виключений і поділ України між основними геополітичними гравцями.

3. Який шлях у контексті цих відмінностей є доцільним для України: формування політичної нації чи утвердження пріоритету титульної нації? збереження унітарності держави чи її федералізація? збереження однієї державної мови чи впровадження офіційної двомовності?

У суспільстві дедалі міцніше утверджується думка, що найефективніший шлях консолідації суспільства – формування так званої української політичної нації. Загальна філософія такого проекту не може викликати принципових заперечень. Разом з тим, за умови його реалізації небезпечно ігнорувати той факт, що 77,8% населення країни – це титульний український етнос (ті, кого називають власне українцями). Поки що цей

етнос і становить українську націю. Було б помилкою думати, що шлях до трансформації концепції української нації з етнічної категорії в політичну мусить пролягати через розмивання української етнічної ідентичності. Навпаки, український етнос має стати ядром української політичної нації як її найбільший сегмент.

Але виконати цю функцію він буде спроможний тільки будучи міцно консолідованим, із вкоріненою у групову свідомість етнічною ідентичністю в її мовному, культурному, поведінковому вираженні, з почуттям етнічної солідарності, зі спільною історичною пам'яттю. Саме завершення процесу консолідації української етнічної нації, поки що роз'єднаної (у т.ч. територіально, за мовними, політико-ідеологічними, господарськими, соціальними та іншими ознаками), ліквідувало б між-регіональне протистояння. Оскільки в усіх (за винятком Криму) регіонах України етнічні українці становлять або домінуючу, або арифметичну більшість.

Консолідація українського етносу передбачає подолання ряду перешкод, якими він об'єктивно-історично і штучно розділений.

У першу чергу необхідно досягти мовної єдності етнічних українців. Найбільш впливовим методом заохочення російськомовних українців до повернення в україномовне середовище або, принаймні, до оволодіння мовою свого народу, є збереження за українською мовою статусу єдиної державної. Саме цей статус забезпечує такий рівень її престижності, коли в опануванні нею зацікавлені спочатку елітні групи, а за їх прикладом і ширші верстви населення, в т.ч. і національні меншини – російська та інші.

За наявного рівня поширення російської мови, опанування української мови російськомовними українцями та меншинами призведе не до зникнення російської мови, а тільки до поширення індивідуальної двомовності – ідеального варіанту співіснування обох мов за наявної історичної ситуації.

Навпаки, надання російській мові статусу другої державної використовуватиметься елітними групами Сходу як аргумент для відмови від опанування українською мовою. Тим самим широким верствам населення регіону буде подано сигнал про те, що наявна мовно-регіональна ситуація зберігатиметься й надалі. А ця ситуація і є одним із проявів територіального розколу України.

Інші перешкоди – протилежні оцінки історичного минулого України у складі Росії та СРСР, протилежні геостратегічні орієнтації тощо, мають бути подолані шляхом розгортання загальнонаціональної дискусії за найширшої участі інститутів громадянського суспільства.

Федералізація України не зможе стати засобом її консолідації. Тільки на перший погляд вона нібито здатна забезпечити міжрегіональний мир шляхом адміністративно-територіального розведення носіїв протилежних поглядів та орієнтацій. Але в реальності, коли жоден із суб'єктів виявиться неспроможним самотужки розв'язати тугий вузол соціально-економічних проблем, тоді масове невдоволення в регіонах каналуватиметься в напрямі звинувачування інших суб'єктів та пошуків більш "вигідної" федерації.

Крім того, ідея федералізації України не має під собою ґрунтовних історичних підстав. Федерація завжди народжується, з одного боку, з неспроможності

окремих історично-територіальних утворень зберегти весь обсяг своєї суверенності, а з іншого – з неспроможності центральної влади повністю підпорядкувати собі ці суб'єкти. В Україні подібного роду ситуація вже давно унеможливлена. Федералізація унітарної України мала б штучний характер (що підтверджується наявністю АР Крим) і тільки спричинила б хвилю конфліктів навколо питань про кордони адміністративно-територіальних суб'єктів, розподіл повноважень, бюджетних коштів тощо.

Оптимальний шлях національної консолідації – формування національного ринку на ґрунті посилення господарської взаємозалежності регіонів з паралельною технологічною модернізацією виробництва.

Інші засоби – не економічного характеру: розвиток національних кінематографа, театру, мистецтва, літератури, спорту та інших сфер, які традиційно вважаються “обличчям країни”. ■

ЛЮДИ ПОВОДЯТЬ СЕБЕ ВРІВНОВАЖЕНІШЕ, НІЖ ПОЛІТИКИ

Сергій МАКЄЄВ,
завідувач відділу
Інституту соціології НАН України

1. Чи фіксували Ваші дослідження наявність регіональних відмінностей ідейно-політичних позицій громадян України (включаючи діаметрально протилежні геополітичні орієнтації)?

В Інституті соціології НАН України дослідження політичної культури населення, тобто політичних орієнтацій, настанов, прихильностей та переконань громадян проводяться з кінця 1980-х років минулого століття, особливо активно – після 1991р. Публікації М.Чурилова, Є.Головахи, Н.Паніної зафіксували не просто різні, а й діаметрально протилежні думки громадян з низки внутрішньо- та зовнішньополітичних проблем. Інакше кажучи, люди в географічно різних регіонах країни мали різні погляди на те, які держави вважати дружніми та з якими міждержавними утвореннями доцільно розвивати стосунки в першу чергу чи переважно, а також яку ідеологію та які політичні ідеали варто культивувати в суверенній Україні.

Вже тоді умовно вирізнялися три типи політичних пререференцій.

Згідно з першим, необхідно було продовжити традиції попередньої суспільно-політичної епохи та розвивати відносини у просторі Радянського Союзу.

Другий – передбачав повну політичну переорієнтацію та інтеграцію з євроатлантичними і європейськими структурами.

Третій – спирався на вимогу не шукати підтримки ззовні, а розраховувати на власні сили в розв'язанні більшості проблем, що супроводжують зміни в організації економічного та суспільного життя в пострадянський період.

Круглий стіл, 17 березня 2006р.

При цьому, такі орієнтації та прихильності перетворювалися на пряму політичну дію під час виборів, особливо президентських. Це стало очевидним у кампанії 1994р., коли вибір між двома основними кандидатами (Л.Кравчуком та Л.Кучмою) фактично ставав вибором майбутніх зовнішньополітичних кроків держави (так презентували себе кандидати, і люди вважали, що саме про це йдеться; те, що реальні події були спрямовані в іншому напрямі, не міняє суті справи). Переконавання та уподобання, що втілювалися в конкретну політичну дію (голосування), зумовлювали формування відповідних політичних ідентичностей, тобто дієздатного самосвідомлення політичних пререференцій. І після парламентських виборів 1998 р. вже впевнено можна було говорити про “політичну географію” незалежної України. Дилема “Схід-Захід”, хоча й гранично спрощує ситуацію, проте основні риси такої географії відтворює досить надійно.

2. Як Ви можете охарактеризувати ці відмінності – як ознаки регіонального розколу країни чи природні, властиві демократичному суспільству відмінності ідейно-політичних позицій і поглядів громадян?

Мене особисто бентежить та легкість, з якою мої колеги соціологи, а слідом за ними і журналісти, називають такі відмінності “розколом”. Та навіть більше – “розколом України”. Не знаю навіть, що породжує цю легкість: чи то концептуальна неохайність, чи то такий собі варіант “економії мислення”, коли не докладають зусиль підібрати адекватне слово для характеристики виявленої ситуації, чи то намагання надати даним опитування додаткову соціальну та політичну значимість і когось попередити (кого саме – не досить ясно).

Як би не було, але в обговоренні існуючих відмінностей, які мають історико-культурну природу, наголос найчастіше робиться на речах третьорядних, а дійсно важливі замовчуються. Тут не місце для детального розгляду, тому лише одне зауваження. На відміну від країн центральної та східної Європи, а також Балтії, серед громадян України немає згоди щодо геополітичних орієнтирів можливого руху України.

До того ж, усі роки незалежності політичні еліти та вищі посадовці, яким за статусом необхідно окреслювати цілі та зміст зовнішньої політики, не визначилися з цим (згадаймо хоча б сумно відому “багатовекторність”).

Біда не в тому, що люди мають різні погляди, а в тому, що вибір не зроблено практикуючими політиками. Ймовірно, відсутність знань, волі, професійних навичок і багато інших чинників стали тут на заваді. Проте це не змінює результату – саме політики на півтора десятиріччя законсервували відмінності у політичних настроях та уподобаннях громадян. Отже відмінності склалися історично й відтворювалися невиразною, незрозумілою й нерозбірливою політикою влади.

3. Чи становить загрозу поглиблення цих відмінностей: територіальній цілісності України; унітарності України; громадянському миру в Україні?

Нічому такому відмінності не загрожують. *По-перше*, тому що вони не можуть “поглиблюватися”, оскільки тенденції конвергенції є більш ймовірними, ніж тенденції дивергенції. *По-друге*, думки та переконання не здатні загрожувати територіальній цілісності країни чи викликати громадянську війну (завжди запитуємо себе – і навіщо ми так самі себе залякуємо?). *По-третє*, тільки дії авантюрних політиків створюють навіть не саму загрозу, а лише тінь загрози. Історія з ідеєю федералізму, яка трапилася під час президентських виборів 2004р., виразно це засвідчує. Насамперед люди їх не підтримали, адже ідея федералізму не присутня в масовій свідомості. Швидка реакція судових органів повинна відбити охоту на подібні авантюри. І таки відбула – в парламентській кампанії 2006р. зовсім нічого не чути про “розколи”, а всі говорять про одну-єдину Україну.

Уже досить тривалий час маю обґрунтоване враження, що люди поводять себе врівноваженіше, ніж політики. Останні влаштовують бійки до крові у Парламенті, я і прикладаю чималі зусилля для того щоб переконувати себе, що рухають ними протилежні переконання й думки. Не такі “пересічні”, як мовиться, громадяни. Так трапилося, що наприкінці листопада 2004р. десятки тисяч людей, які не поділяли поглядів та цінностей один одного, зібралися у Києві.

Всюди, де вони сходилися, точилися розмови про те, що відбувається, там відстоювалась опонентами “своя правда”. Порозуміння не давалося, проте й за петельки ніхто нікого не хапав. Президентська кампанія 2004р. не змогла похитнути громадянського миру в країні. А після неї вже не може відбутися нічого навіть віддалено схожого. Громадяни у своїй масі за амбіції політиків битися не будуть, але й своїми переконаннями легко не поступляться. І саме з цією реальністю працювати політикам та аналітикам. ■

Круглий стіл, 17 березня 2006р.

ПОЛІТИКА КОНСОЛІДАЦІЇ НАЦІЇ НЕ МОЖЕ БУТИ ВІДОКРЕМЛЕНА ВІД ПОТРЕБ ЕКОНОМІЧНОГО РЕФОРМУВАННЯ КРАЇНИ ЗАРАДИ ДОБРОБУТУ ВСІХ ЇЇ ГРОМАДЯН

Віктор СТЕПАНЕНКО,
завідувач відділу
Інституту соціології НАН України

1. Чи фіксували Ваші дослідження наявність регіональних відмінностей ідейно-політичних позицій громадян України (включаючи діаметрально протилежні геополітичні орієнтації)?

Регіональні відмінності ідейно-політичних, культурних та ціннісних орієнтацій громадян України є фактом, який фіксується протягом більш ніж десятирічного періоду проведення моніторингу “Українське суспільство” Інститутом соціології АН України.

Більше того, цю тезу можна обернути, посиливши її, і в наступний спосіб: саме історично сформовані (від часів існування князівської держави та “дикого поля”, кордонів Магдебургського права, історичних розподілів України, радянської спадщини тощо) і досить сталі й на сьогодні регіональні відмінності України є основою різних соціокультурних та політико-ідеологічних типів ідентичностей населення цих регіонів.

Тобто, історично сформовані регіональні культурні коди (від “націоналізму” Західної України до “пролетарського інтернаціоналізму” радянської доби на Донбасі), традиції та практики (часто неформальні), а також, звичайно, домінуючі моделі економічної діяльності є вихідними факторами відтворення регіональних ідентичностей населення України.

Причому за період 1995-2005рр. (посилаючись тут на ґрунтовне дослідження з цього питання колеги О.Вишняка), коли в соціально-економічній сфері (наприклад, ставлення до приватизації землі та великих підприємств) міжрегіональна диференціація зменшується, то регіональні відмінності в частині геополітичних, політико-ідеологічних та мовно-культурних питань залишаються незмінними або навіть зростають.

Так зокрема, регіональна відмінність у ставленні респондентів до надання російській мові статусу державної між двома українськими крайніми соціокультурними полюсами – Західною Україною та Донбасом – зросла з періоду 1994-1997рр. по період 2002-2005рр. з 62,6% до 69,6% (О.Вишняк). Особливо показово ці політично-культурні (або краще символічно-ідентифікаційні) відмінності виявляються під час політичних виборів. Починаючи з президентських виборів 1994р., минулорічних 2004р. і аж до теперішніх електоральних розмежувань, фактори вибору геополітичних орієнтацій між Європою та Росією, а також питання статусу російської мови є своєрідними символічними індикаторами (маркерами), які адресуються політиками до сталих синтезів регіональних ідентичностей.

Ці регіональні ідентичності стають вже самодостатніми, і сучасне електоральне розмежування в Україні часто відбувається за принципом “свій-чужий”

(наприклад, жителі Донбасу є надійним електоратом В.Януковича не тому, або не лише тому, що він пропонує державний статус російської мови та зближення з Росією – це пропонують й інші блоки та партії – а саме тому, що він є “своїм”, “донецьким”, а його партія – “регіональною”, тобто земляцькою).

2. Як Ви можете охарактеризувати ці відмінності: як ознаки регіонального розколу країни чи природні, властиві демократичному суспільству відмінності ідейно-політичних позицій і поглядів громадян?

Я не драматизував би українські регіональні відмінності, називаючи їх усе ж *відмінностями*, а не *розколом* країни. Регіональні відмінності характерні не лише для України, яка ж до того має лише “підліткову” історію формування своєї нації-держави в новітній історії (відомі “вісім Іспаній” Х.Лінца, “чотири Фінляндії” Е.Алардта, “чотири Норвегії” С.Роккана, принаймні “три Бельгії”, “чотири Італії”; і навіть Франція, яка вважається класичним взірцем громадянської нації, є неоднорідною, але процес її формування розтягнувся майже на 200 років і не був завершений до кінця XIX сторіччя).

Регіональні поділи, які традиційно сформовані і досить жорстко “закріплені” відповідно до певних електоральних політичних симпатій, є також у багатьох демократичних країнах (“республіканські” та “демократичні” штати США, “консервативна” та “лейбористська” Велика Британія тощо). Інша справа, що політичні спекуляції навколо регіональних відмінностей в Україні та й сам дискурс “регіонального розколу” несе певну загрозу вже тим, що не зникає після виборів безслідно, а певною мірою акумулюється в смислах відмінних регіональних ідентичностей.

Україну, безперечно, можна охарактеризувати як “багатоскладове суспільство” (А.Лейпхард), а відтак – політична модель її розвитку може базуватися на принципах “міжспільнотної демократії”. Така політика передбачає виконання двох основних вимог: (1) необхідна, принаймні, мінімальна суспільна згода щодо фундаментальних цінностей, що поділяються в суспільстві; (2) лідери та еліта суспільства, які репрезентують його різноманітні політичні, соціальні та етнокультурні групи, а також регіональні громади повинні мати особливу відповідальність щодо збереження суспільної єдності та державної цілісності і бути здатними вирішувати суспільні суперечності в контексті навіть розбіжних позицій.

У цьому сенсі максималістська програма “виключення” представництва Донбасу та Партії регіонів із загальноукраїнського консенсусного політичного діалогу в перспективах відтворення “домінуючої Помаранчевої коаліції” є політично недалековидною. Натомість, консенсус еліт (у т.ч. регіональних) навколо принципів розвитку, зокрема, скажімо, пакт Ющенко-Янукович з *публічним обговоренням принципів* такого консенсусу може бути, навпаки, доречним.

У “міжспільнотній демократії” суспільно-політична ідентифікація громадянства відбувається не лише за принципом “хто ми?” (або з якого регіону), а також за функціональним – “що нас об’єднує і в який спосіб ми розв’язуємо спільні соціальні проблеми?” На рівні стратегій тут, звичайно, постають актуальні, невирішені проблеми все ще незавершеного формування *єдиної* (не

Круглий стіл, 17 березня 2006р.

лише “помаранчевої”) української громадянської нації. Водночас, досить висока питома вага локального виміру в самовизначенні населення України (за даними моніторингу, у 2005р. 24,6% респондентів вважали себе передусім мешканцями села, району чи міста, в якому вони живуть, і 54,6% – громадянами України) ще не свідчить про проблеми формування загальногромадянської ідентичності на противагу місцевим самовизначенням. Демократизація неминує передбачає тенденції децентралізації суспільного життя та зсув акцентів у прикладанні соціальної активності від все ще стереотипно “всемогутнього” патронажного центру до місцевих влад та місць проживання людей, де переважно й мусять розв’язуватись їх проблеми.

3. Чи становить загрозу поглиблення цих відмінностей: територіальній цілісності України; унітарності України; громадянському миру в Україні?

Такі загрози є поки гіпотетичними, але, звичайно, можуть набути реальних ознак з посиленням суб’єктивно-політичних факторів (згадана вище політична маніпуляція дискурсом “розколу”, політичне “виключення” регіональних представництв з процесу державного прийняття рішень тощо), а також зовнішнього впливу Росії, яка хоче зберегти Україну у сфері свого геополітичного впливу. Дискурс “українського розколу” – є в цьому сенсі досить ефективною маніпулятивною технологією. Однак, ірредентистський рух, скажімо, населення Донбасу чи східної України на приєднання до Росії є малоімовірним та політично безперспективним навіть через прагматичну політику Росії, що полягає в небажанні (та й нездатності) субсидіювати ці регіони. Інша справа Крим – і проблема тут дійсно є.

По-друге, як було сказано, “поглиблення” регіональних відмінностей насправді по всьому спектру суспільної життєдіяльності не відбувається, а символічно-культурні регіональні диференціації (насамперед, мова та геополітичні орієнтації), хоч і є важливими, але не самодостатніми аргументами для масових мобілізацій, радше це – культурні маркери регіональних ідентифікацій.

По-третє, законодавчо (зокрема в Конституції) закріплені досить надійні гарантії територіальної цілісності та унітарності України. Зміна цих положень, з огляду на існуючу рівновагу політичних сил, при будь-яких політичних конфігураціях у Парламенті практично неможлива, принаймні, на найближчу

Круглий стіл, 17 березня 2006р.

політичну перспективу (тому навіть тема федералізму з програми партії регіонів є лише політичним гаслом).

По-четверте, процес формування єдиної української нації все ж триває (за даними 2005р. понад 90% респондентів ствердно відповідають на питання *“Чи сприймаєте Ви Україну як свою Батьківщину?”* і лише 3,3% респондентів дали негативну відповідь на це питання). Політичні партії та рухи, **програмні засади яких припускають можливість порушення територіальної цілісності України або декларують доцільність нових союзів на основі СНД**, є на сьогодні маргінальними. Унікальний досвід “Помаранчевої революції” також свідчить про потужний потенціал історичної толерантності та здорового глузду народу, що є головною запорукою збереження громадянського миру в Україні.

З чим є проблеми – так це з досі не використаними можливостями держави як головного політичного актора у формуванні єдиного символічного поля базових національних цінностей та смислів громадянської ідентичності (національна ідея) через її соціальну, економічну, культурну, книговидавничу, медійну та іншу політику. Брак чіткої державної політики консолідації українського суспільства заміщується та часто успішно компенсується практиками повсякденної саморегуляції етнополітичних та міжрегіональних процесів у країні – зокрема, саморегулятивна регіональна мовна практика, що, однак, не відповідає законодавству в цій сфері (потреба в модернізації якого вже “перезріла”). До того ж, в ідеології та політичних практиках формування громадянської нації все ще наявною є підміна концепції *активного громадянства* застарілою концепцією *підданства* державі, яка ще й досі не сповна асоціюється в масовій свідомості із демократичною та соціально-правовою. Отже, політика консолідації нації не може бути відокремлена від потреб економічного реформування країни заради добробуту всіх її громадян, ефективної реформи місцевого самоврядування з його реальними, передусім, бюджетними повноваженнями, утвердженням верховенства права (в т.ч. послідовним виконанням чинного законодавства у разі сепаратистських інтенцій певних політичних сил або їх дій, які можуть порушити громадянський мир) та формуванням громадянського суспільства. ■

ЄДИНИЙ ЗАСІБ ЗАПОБІГТИ ДЕЗІНТЕГРАТИВНИМ ПРОЯВАМ В УКРАЇНІ – ЗМІЦНИТИ УСВІДОМЛЕННЯ ГРОМАДЯНАМИ ЇХ ЄДНОСТІ

Михайло СТЕПИКО,
вчений секретар
Національного інституту
стратегічних досліджень

1. Дослідження (зокрема, соціологічні) фіксують досить виразні регіональні відмінності ідейно-політичних позицій і поглядів громадян (включаючи діаметрально протилежні геополітичні орієнтації). Чим у першу чергу вони, на Ваш погляд, зумовлені?

Регіональні відмінності ідейно-політичних позицій і поглядів громадян України, включаючи діаметрально протилежні геополітичні орієнтації, зумовлені багатьма об’єктивними та суб’єктивними чинниками.

Найбільш значимими серед них є наступні.

Етнічна своєрідність регіонів. У західних областях значну частину етнічного складу становлять західні слов’яни. Оскільки ця територія тривалий час належала до складу інших держав, то внаслідок прагнення до самозбереження, у цих етносів історично склалися найміцніші традиції консолідації на національному ґрунті. Тут більше розвинута психологія індивідуального господарювання та підприємництва, більшою мірою поширені західноєвропейські політичні й культурні орієнтації, підкріплені сімейно-родинними зв’язками. Центральна й Північно-Східна Україна є історично основними регіонами розселення українського етносу, який найменше “розбавлений” інонаціональними елементами. Переважає сільське населення колгоспного типу. Міста, які останніми десятиріччями різко розрослися за рахунок мігрантів із села, мають значний прошарок людей з близькою до селянської психологією. Традиції приватного підприємства значною мірою тут були знівельовані за часів радянської влади, тому ідеї ринкової економіки сприймаються обережно, з пересторогою. Існують давні й широкі економічні, культурні та сімейно-родинні зв’язки з Росією та Білоруссю.

Особливою етнонаціональною специфікою відзначається Крим та Південно-Східний регіон. Останній – традиційно промислова зона країни, де переважають політичні та соціально-економічні цінності робітничого класу. Етнічний склад населення є найбільш різноманітним, порівняно з рештою території України. Поряд з українцями – великий відсоток росіян та представників південних народів. Населення – переважно російськомовне з традиційною історичною, економічною, культурною та сімейно-родинною орієнтацією на Росію.

Регіональна дислокація основних конфесій. Вплив УПЦ (МП) поширюється головним чином на Схід та Південь, УПЦ (КП) – Київ та Центр, Римо-, Греко-католицької, автокефальних та протестантської церков – Захід і частково Центр.

Регіональна диференціація економічного потенціалу та ефективність його використання. Основний економічний потенціал країни зосереджений у східному та південному регіонах, де історично домінують російська мова і культура – порівняно з переважно україномовними центральними і майже суцільно українськими західними територіями. За оцінкою фахівців НІСД, у шести регіонах України (Донецькій, Дніпропетровській, Луганській, Запорізькій, Харківській областях та м.Києві) зосереджено 48,4% основних засобів країни, 52,6% виробництва валової доданої вартості, 65,4% виробництва промислової продукції, 49,2% обсягу інвестицій в основний капітал. Наслідком цього є розвиток східних і південних регіонів як донорських, інших – як депресивних.

Регіональна диференціація політичної та економічної еліт України. “Донецькі”, “луганські”, “дніпропетровські”, “київська група” – звичні назви для визначення різних центрів впливу та концентрації капіталів. Ця обставина не може не усвідомлюватися як населенням, так і регіональними лідерами, а також штучно активізуватися деякими політичними силами, які “працюють” на етнічному полі. І більшість українських політичних партій сформувалися не навколо різних політичних ідеалів і цінностей, а навколо лідера, культурної самоідентифікації членів партії, регіональних еліт.

Регіональна диференціація мовної практики. **І як наслідок – ментальності, геополітичних, культурних, ціннісних орієнтацій.**

Розігрування багатьма політичними силами “карти” регіональної своєрідності України під час парламентських та президентських виборів. На останніх президентських виборах можна було спостерігати як деякі політтехнологи розігрували карту регіональної своєрідності території України: етнополітичної, мовної, культурної, геополітичної, історичної, економічної, ментальної тощо. Деякі політики, ЗМІ наполегливо нагадували українським громадянам про те, що Україна – не монолітна держава. Актуальність цієї проблеми загострюється, з огляду на наступні вибори. Лозунги деяких політичних партій та блоків нагадують гасла бойових дій: “Битва за Київ”, “Третя сила” тощо.

2. Чи становить загрозу поглиблення цих відмінностей: територіальній цілісності України; унітарності України; громадянському миру в Україні?

Очевидно, що поглиблення цих відмінностей загрожує територіальній, цілісності України, її унітарності та громадянському миру. Їх поглиблення лежить у площині дії суб’єктивного чинника: діяльності (або бездіяльності) влади, політичних та економічних еліт, партій. З огляду на перипетії конституційної реформи, надзвичайно важливо зберегти керованість державою, не дати зламати вертикаль виконавчої влади. Сильна держава тоді, коли сильні і центр, і регіони. Першочерговою та актуальною проблемою українського суспільства є потреба його консолідації. Мовою політики, консолідація – це пошук злагоди, здорових інтеграційних тенденцій в масовій поведінці та громадській думці. Мовою життя – це побудова громадянського суспільства та формування української політичної нації (що, у принципі, одне й те саме). Україні, щоб вижити як нації, необхідно постійно робити рефлексію й ідентифікацію відносно культурних, ціннісних координат, що є європейською традицією ідентифікації соціуму, бо якщо

Круглий стіл, 17 березня 2006р.

Європа мислить часом, епохою, то Азія – простором. Перспектива загальнонаціональної консолідації на перших порах може бути пов’язана з масовим представленням **цінності професіоналізму**. Принаймні близько двох третин громадян України вважають, що більшість людей, яких вони постійно зустрічають у своєму житті, цінують високий професіоналізм. Суспільство, що зберігає професійні цінності – цілком життєздатне. В ньому можуть знайти адекватні соціальні позиції ті люди (незалежно від їх ідеологічних, політичних та інших поглядів), чий професіоналізм необхідний для перебудови суспільства на засадах добра, справедливості, чесності, моралі. А отже, перспектива нашого суспільства може бути пов’язана насамперед з підготовкою “критичної маси” сучасних професіоналів у різних сферах суспільного життя, і перш за все – у сфері керування економікою та політичною системою.

3. Який шлях у контексті цих відмінностей є доцільним для України: формування політичної нації чи утвердження пріоритету титульної нації? збереження унітарності держави чи її федералізація? збереження однієї державної мови чи впровадження офіційної двомовності?

У контексті об’єктивного існування регіональних відмінностей єдиним перспективним шляхом цивілізаційного поступу України є збереження унітарності держави та формування української політичної нації. Політична нація – це громадянське суспільство, сформоване на території певної держави (моно- або поліетнічної) яке характеризується розвиненими інститутами народовладдя, єдністю політичного, соціального та економічного життя, спільними культурою, мовою та цінностями громадян, що свідомі своєї окремішності у світовій співдружності націй. Єдиний засіб запобігти дезінтегративним проявам в Україні – зміцнити усвідомлення громадянами їх єдності, сформувати в них спільне національне почуття і спільну національну ідентичність, які були б домінуючими щодо інших видів ідентичностей – етногрупової, станової, професійної тощо. З’ясовуючи походження феномену політичної нації, зауважимо, що вона була породженням певної суспільної практики. За часів Великої французької революції так званий третій стан (буржуа,

ремісники, робітники, селяни) розпочали боротьбу з панівним у Франції феодальним абсолютизмом. Як альтернативу тодішньому ладові вони висували “суверенність нації” – власне конституційно-парламентську державу, де існує як рівність усіх громадян (а не тільки аристократії та дворянства) перед законом, так і їх владна суверенність. Можна сказати, що під час революційних подій у Франції сформувалася “політична” (на відміну від “етнічної” або “культурної”) концепція нації, відповідно до якої поняття “представник нації” ототожнюється з поняттям “громадянин держави”. Саме таке розуміння нації є зараз найпоширенішим у високорозвинутих країнах Заходу, де порівняно рано сформувалися національні держави.

Для України, на жаль, сприйняття концепції громадянства в дусі нормативних цінностей політичної нації ще не є масовим свідомим вибором. Хоча сам принцип громадянства як ліберально-демократичний інститут більш прийнятний для населення України, ніж принцип етнічного походження, про що свідчать соціологічні дослідження. Згідно з даними порівняльного дослідження 11 посткомуністичних країн Європи, українці виявилися найбільш схильними до сприйняття ліберальної концепції громадянства (90% респондентів), на противагу громадянству за принципом етнічного походження (10% респондентів). Для порівняння: угорські респонденти продемонстрували найвищий рівень переваги етнічної концепції громадянства (44%) і найменшою мірою підтримують ліберальну концепцію громадянства (26%).

У цілому, характерною особливістю сучасного, найбільш важкого, важливого, дуже тривалого етапу становлення української політичної нації є не “переплавлення” її етнічної різноманітності в одному плавильному тиглі, а досягнення гармонії та взаємозалежності громадянської та етнічної ідентичностей українського суспільства. Тобто, йдеться про те, щоб етносоціальний процес в Україні розвивався шляхом гармонійного поєднання двох своїх складників – формування нації, яка включала б не лише етнічних українців, а й усіх громадян держави, а також збереження та розвиток етнічних компонентів суспільної структури. При збереженні міфологічної функції титульного етносу – українців, давати назву державі, країні, території і т. ін.

Нагальної потреби в запровадженні російської мови як другої державної немає. Якщо проаналізувати матеріали першого Всеукраїнського перепису населення 2001р., то можна побачити, що чисельність українців у державі майже не змінилася – 37,5 млн. осіб. Оскільки загальна чисельність населення України зменшилася, то їх питома вага зросла до 77,7%. Проте, навіть через 10 років незалежності число українців, які визнавали свою мову рідною, становила лише майже 32 млн. осіб (85,3%), тобто зменшилася на 2,4%, а тих, які перейшли на російську, – зросла до 5,5 млн. осіб (14,8%), тобто збільшилася на ті ж самі відсотки. Тому українська мова та культура й на 15 році незалежності потребують більшого захисту, ніж російська мова та культура.

Становлення нової української національної ідентичності презентує значущий позитив, яким є кардинальне зростання рівня солідарності населення у сприйнятті України як власної Батьківщини.

Згідно з даними опитувань 2003р. та 2005р. за всеукраїнським моніторингом Інституту соціології

НАН України, за цей період відбулися істотні позитивні зрушення серед усіх груп населення. На питання “Чи сприймаєте Ви Україну як свою Батьківщину?” у 2005р. (і 2003р.) динаміка відповідей була такою: “так” – 90,6% (76,3%), “ні” – 3,3% (6,4%), “не визначилися” – 6,1% (16,8%), відповідно.

Важливо, що ця тенденція спостерігається і в порівнянні орієнтацій громадян української та російської етнічних належностей. Більш ніж на 20% зросла прихильність до України-Батьківщини у групах росіян за національністю, за рідною мовою і мовою спілкування. Навіть самоідентифіковані “громадяни СРСР” (їх частка за загальною вибіркою скоротилася з 13,1% до 8,1%) збільшили свою “квоту” позитивних відповідей на 14,3%.

Консолідаційна тенденція спостерігається і в регіональному вимірі, про що свідчить не лише вирівнювання цього показника в містах поза столицею порівняно з Києвом, у містах і селищах, але й відчутне зростання рівня ідентифікації з Україною-Батьківщиною населення Південного та Східного регіонів. Так, найменша по Україні частка позитивних відповідей виявлена на Півдні, але з 61,4% у 2003р. вона зросла до 82,5% у 2005р. Наразі немає і значущої відмінності в ідентифікації з Україною-Батьківщиною громадян різного віку (на 2005р. показник коливається в межах 90,2-91,1%) та з різною освітою (89,1-91,8%).

Зрушення – достатньо позитивні, вони засвідчують щонайменше актуалізацію в суспільній свідомості самого феномена Батьківщини та значне посилення ідентифікації населення України за цим показником як складової становлення сучасної української політичної нації. ■

ВИЯВЛЕНІ ВІДМІННОСТІ Я ВВАЖАЮ НОРМАЛЬНИМИ ДЛЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

Валерій ХМЕЛЬКО,
президент Київського міжнародного
інституту соціології

1. Чи фіксували Ваші дослідження наявність регіональних відмінностей ідейно-політичних позицій громадян України (включаючи діаметрально протилежні геополітичні орієнтації)?

Так. Вперше наявність регіональних відмінностей певних ідейно-політичних орієнтацій громадян України, особливо – національно-політичних, що включали виразно протилежні геополітичні орієнтації, я виявив у 1994р. у даних опитувань, які Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) проводив під час президентських виборів.

Результати голосування у другому турі цих виборів показали, що за співвідношенням голосів, поданих за різних кандидатів, територія України поділилася на дві частини. Л.Кучма не одержав більшості в жодній з 12 областей на захід від Чернігівщини, Полтавщини та Кіровоградщини, де було зосереджено 40,2% населення України, а Л.Кравчук – у жодній з інших 12 областей Півдня та Сходу України та в Криму (59,8% населення України).

Тоді я вперше почав шукати відповідь на питання, що зумовлює поляризацію електоральних уподобань Заходу і Сходу України, диференціація яких саме політичних поглядів, що є нормальним явищем у демократичному суспільстві, набуває характеру його територіального поділу, які орієнтації та інтереси виборців двох частин України, що виявилися вперше на других президентських виборах, їх роз'єднують і які, навпаки, їх об'єднують.

Серед ідейно-політичних орієнтацій жителів західної і східної частин України фактично однаковими виявилися їх політико-правові орієнтації, ставлення до політичних свобод і правової рівності членів суспільства¹. Дуже близькими, хоча й дещо відмінними, виявилися також соціально-економічні орієнтації двох частин України, ставлення до обставин життя в умовах ринкової економіки. Дещо більша різниця виявилася в політико-економічних орієнтаціях двох частин України (у ставленні до запровадження приватної власності та розвитку приватного підприємництва), але вони теж не були протилежними. Це ж стосується і ставлення до ядерного роззброєння України та продажу частини кораблів Чорноморського флоту Росії.

Протилежними у східній і західній частинах України виявилися співвідношення прихильників підпорядкування Уряду Верховній Раді чи Президенту. На Сході прихильників підпорядкування Уряду Президенту було на третину менше (28% проти 44%), а на Заході, навпаки, на третину більше (40% проти 30%), ніж прихильників підпорядкування Уряду Верховній Раді.

Але найбільші розбіжності політичних позицій до СНД, до економічного союзу СНД та особливо – до відносин з Росією. Відповідні математико-статистичні розрахунки показали, що з усіх проаналізованих суспільних орієнтацій населення найтісніше з його належністю до західної чи східної частини України були пов'язані саме ці зовнішньополітичні, фактично – геополітичні, орієнтації; всі інші суспільні орієнтації за тіснотою зв'язку із належністю до певної частини України поступалися геополітичним орієнтаціям удвічі і більше, а найбільше – до взаємовідносин України з Росією.

Особливо вражаючим був надзвичайно високий рівень зв'язку між відсотком голосів, які отримали в різних областях Л.Кучма і Л.Кравчук, і відсотком прихильників – у тих самих областях – об'єднання України і Росії в одну державу: коефіцієнти кореляції між цими змінними дорівнювали, відповідно, +0,93 (для Л.Кучми) і -0,93 (для Л.Кравчука). Зібрані дані виразно показували, що, хоча за Кучму голосували не тільки прихильники об'єднання з Росією в одну державу, відмінності в розподілах голосів у різних частинах України були тісно пов'язані з різним рівнем прихильності до державної самостійності України, і свідчили про те, що ця прихильність значно більше поширена в західних регіонах України, ніж у східних.

Зрозуміло, постало питання, чим зумовлені розбіжності у ставленні двох частин України до її державної незалежності.

Математико-статистичний аналіз показав, що підтримка об'єднання України і Росії в одну державу в різних областях України не мала статистично значущого зв'язку з рівнем утриманських орієнтацій в цих областях, лише незначною мірою була пов'язана зі ставленням населення до зміни власного матеріального становища за кілька попередніх років (відповідний коефіцієнт детермінації дорівнює 0,07), і значно тісніше – більш ніж у вісім разів – була пов'язана зі ставленням у тих самих областях до статусу російської мови в Україні (відповідний коефіцієнт детермінації дорівнює 0,61)².

Подальший аналіз засвідчив, що цей зв'язок не є випадковим. Різне ставлення до відносин з Росією та до статусу російської мови в різних регіонах України виявилось відповідним відмінностям у лінгво-етнічному складі цих регіонів. Саме в тих областях, де більше частка російськомовних українців і росіян, там більшою є частка не лише тих, хто підтримує надання російській мові офіційного або державного статусу, але також і тих, хто висловлюється за більш тісні зв'язки України з Росією³.

Вдруге регіональні відмінності окремих національно-політичних орієнтацій громадян України привернули мою увагу у 2004р., коли наш Інститут проводив опитування під час президентських виборів. Як відомо, результати голосування в заключному турі цих виборів показали, що за співвідношенням голосів, поданих за В.Ющенка та В.Януковича у кожній з областей та в Криму, Україна територіально знову поділилася на дві частини. В.Янукович не одержав більшості в жодній з 16 областей північно-західніших від Харківської, Дніпропетровської, Миколаївської та Одеської, де зосереджено 52% населення України, а В.Ющенко не одержав більшості в жодній з інших дев'яти областей України та в Криму (48% населення).

Порівняння політичних орієнтацій громадян цих двох частин України, які продемонстрували протилежні співвідношення електоральних уподобань, показало, що протилежними у них є й основні геополітичні

Круглий стіл, 17 березня 2006р.

¹ Висновки, що стосуються ситуації 1994р., наведені за результатами аналізу даних, зібраних у трьох опитуваннях, які провів КМІС у травні та червні 1994р. за стохастичною вибіркою, репрезентативною для дорослого населення України (від 18 років). Опитування проведені за єдиною методикою шляхом наочного інтерв'ю понад 3000 респондентів.

² Детальніше див.: Хмелько В.Є. Третій рік незалежності: що виявили другі президентські вибори. — Україна сьогодні: Хроніка - Аналіз - Прогноз. Бюлетень центра політичних досліджень і конфліктології, Київ, 1994, №6, с.22-30; Хмелько В.Є. Третій рік незалежності: уроки вторих президентських виборів. — "Современное общество", Харків, 1994, № 4, с.16-24.

³ Детальніше див.: Arel, Dominique and Valeriy Khmelko. The Russian Factor and Territorial Polarization in Ukraine. — The Harriman Review, v.9, No.1-2, Spring 1996, pp.81-91.

орієнтації. Так, за даними восьми опитувань, проведених протягом 2004р.⁴, у Північно-Західній частині України більше людей, які вважають, що Україні краще бути в ЄС, ніж тих, які вважають, що краще бути з Росією і Білоруссю (43% проти 39%), а в Південно-Східній частині України, навпаки, прихильників приєднання до ЄС значно менше, ніж прихильників приєднання до союзу Росії і Білорусії (21% проти 70%).

Аналогічні орієнтації фіксували опитування і протягом 2005р. В опитуванні, проведеному у грудні⁵ “Уявіть, будь ласка, що зараз відбувається референдум з питання, чи вступити Україні до Європейського Союзу, і Ви можете проголосувати за вступ, проти вступу або утриматися – не брати участі у голосуванні. Який Ваш вибір?”. В цілому по Україні відповіді на це питання розподілилися таким чином: близько 33% проголосували б за вступ України до ЄС, близько 39% – проти, інші фактично не брали б участі у голосуванні. Але переважання голосів проти вступу до ЄС в Україні в цілому склалося за рахунок значної переваги противників цього лише в Південно-Східній частині України (56% – проти вступу до ЄС, і лише 22% – за). Натомість, у Північно-Західній частині – майже вдвічі переважають прихильники вступу України до ЄС: 44% – за приєднання до ЄС, і лише 23% – проти.

У цьому ж опитуванні ми поставили, ще одне питання, яке стосується геополітичних орієнтацій громадян України: “Уявіть, будь ласка, що зараз відбувається референдум з питання, чи вступити Україні до НАТО, і Ви можете проголосувати за вступ, проти вступу або утриматися – не брати участі у голосуванні. Який Ваш вибір?”. У цілому по Україні відповіді розподілилися таким чином: 16% проголосували б за вступ України до НАТО, 57% – проти, інші фактично не брали б участі у голосуванні. На відміну від ставлення до ЄС, чисельність прихильників вступу України до НАТО статистично значуще менша чисельності його противників у всіх регіонах України крім чотирьох областей – трьох галичанських та Закарпатської (у цьому субрегіоні 41% мешканців висловилися за вступ до НАТО, і лише 22% – проти). Водночас, стосовно НАТО найбільший перепад у розподілі прихильників і противників вступу до цих об’єднань виявлений також між Центрально-Західною та Південно-Східною частинами України. Баланси прихильників і противників вступу до НАТО тут є хоч і не протилежними (як у ставленні до ЄС), але суттєво відмінними. Якщо в Центрально-Західній частині прихильників вступу до НАТО менше, ніж противників лише на 16% (23% проти 39%), то в Південно-Східній – на 70% (7% проти 77%).

2. Як Ви можете охарактеризувати ці відмінності – як ознаки регіонального розколу країни чи природні, властиві демократичному суспільству відмінності ідейно-політичних позицій і поглядів громадян?

Виявлені відмінності я вважаю нормальними для демократичного суспільства відмінностями політичних поглядів громадян. Але вкрай нерівномірний територіальний розподіл відмінностей у геополітичних

орієнтаціях громадян може, на мою думку, стати небезпечним для суспільства, якщо якась політична сила спробує примусити все суспільство підкоритися такому геополітичному рішення, за яке проголосує більшість громадян однієї частини країни, і проти якого проголосує значна більшість громадян в іншій великій частині країни.

3. Чи становить загрозу поглиблення цих відмінностей: територіальній цілісності України; унітарності України; громадянському миру в Україні?

Відповідь на це питання потребує дослідження не лише геополітичних орієнтацій громадян, але й тих політичних партій і громадських організацій, які у своїй пропаганді спираються на такі орієнтації і намагаються їх використати для здобуття влади. Наш Інститут таких досліджень не проводить, і дослідження інших наукових організацій з цієї проблематики мені невідомі. ■

ДЕРЖАВНИЙ СТАТУС УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ – ЦЕ ОДИН ІЗ СИМВОЛІВ ВІДРОДЖЕННЯ ТИТУЛЬНОЇ НАЦІЇ ЯК НАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ

Леонід ШКЛЯР,

начальник відділу суспільних, економічних та гуманітарних наук ВАК України,
головний науковий співробітник
Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім.І.Ф.Кураса НАН України

1. Дослідження (зокрема, соціологічні) фіксують досить виразні регіональні відмінності ідейно-політичних позицій і поглядів громадян (включаючи діаметрально протилежні геополітичні орієнтації). Чим у першу чергу вони, на Ваш погляд, зумовлені?

Що стосується причин регіональних відмінностей, то тут є комплекс причин, інтегрованих в понятті “region” як категорії не лише адміністративно-територіального, а й історико-культурного та психологічного порядку. Адже переважна більшість країн, формуючись історично, складається з географічно, демографічно, економічно тощо неоднорідних територій. На загал, соціальні, національні чи економічні відмінності самі по собі не є злом, таким вони можуть стати тоді, коли використовуються як “політична карта” в боротьбі за впливи чи владу. За певних умов, ці відмінності можуть переростати в політичні розбіжності з відповідною підтримкою політичних партій та еліт. Тоді вони абсолютизуються, через відповідні інформаційні технології подаються як непримиренні антагонізми, внаслідок чого виникає протистояння, а країна опиняється перед загрозою розколу. Політична історія XX ст. подала чимало прикладів саме такого сценарію розвитку подій, коли країни розпадалися на шматки лише тому, що комусь це було вигідно.

Що стосується української ситуації, де регіональні відмінності чи не вперше так гучно заявили про себе на

⁴ У період з лютого по грудень 2004р. за стохастичними вибірками, репрезентативними для дорослого населення України (від 18 років), опитано понад 16 тисяч респондентів; теоретична статистична похибка 0,8%.

⁵ Методом інтерв'ю з 9 по 20 грудня 2005р. було опитано 2017 респондентів віком від 18 років, що мешкають у 110 селах, селищах міського типу та містах всіх областей та Криму, а також у Києві. Опитування проведене за чотириступеневою стохастичною вибіркою. Теоретична статистична похибка вибірки з імовірністю 0,95 не перевищує 2,3%.

Круглий стіл, 17 березня 2006р.

минулих президентських виборах, а тепер фіксуються за попередніми даними соціологічних опитувань щодо парламентських виборів 2006р., то вона також зумовлена системою чинників. Кожен з них має суттєве значення для розуміння ситуації “регіонального розколу”.

Перша причина – політико-психологічна. Її не можна розглядати окремо від історичних реалій, пов’язаних зі становленням України як незалежної держави в її нинішніх кордонах. Усім добре відомі вражаючі підсумки референдуму 1991р. на підтримку незалежності України. Дані за областями свідчать, що в регіональному аспекті відмінності, хоч і були, але, за винятком Криму, який також в цілому голосував за незалежність, різниці була несуттєвою. Така національна консолідація могла тільки снитися навіть найпалкішим патріотам самостійності, але вона була реальною.

Виникає питання: чому національно-територіальна єдність через 15 років обертається регіональним розколом? Справа в тому, що в “проекті незалежності” багато хто вбачав шанс на радикальне покращання насамперед власного матеріального життя. Насамперед, на це покладали надії громадяни східних та південних регіонів країни. Проте якісного прориву не сталося, натомість ми отримали країну-проблему, яку до помаранчевих подій Європа, та й світ у цілому, старалися не помічати. Крах надій, що незалежність дорівнює добробуту та достатку на порядок вищим, ніж у минулому, серед значних верств породив відчуття омані і глибокого розчарування. Саме на тлі соціальних та економічних негараздів почав зароджуватися, за словами покійного академіка І.Кураса, так званий “новий регіоналізм”, суть якого полягає у претензіях на самодостатність та частку політичної влади.

Слід врахувати й те, що представникам старшого покоління, особливо, з індустриальних регіонів сходу звичніше було ідентифікувати себе не з українцями, а “радянськими людьми”. Саме вони стали соціальною основою невдоволення тими процесами, які з великим допуском можна назвати “демократизацією” та “ринковою економікою”, дискредитації ідеології українського патріотизму, не кажучи вже про націоналізм. У цьому контексті розпочалася потужна ідейно логічна

та політична полеміка з болючих для українців і України проблем: ЄС чи СЕП, НАТО чи нейтралітет; оцінка ОУН-УПА; мовне питання; унітаризм чи федералізм, Московський патріархат – Київський патріархат тощо. Багаторічна обробка свідомості певними ЗМІ за активної інформаційної інтервенції російських медіа дали свої результати: Україна почала процес регіоналізації, а по суті – опозиціонування з усіх ключових проблем зовнішньої та внутрішньої політики.

Слід сказати, що у кризові періоди людина завжди прагне компенсації власних поразок, втрати ідеалів. Відбувається те, що Ф.Ніцше назвав “переоцінкою всіх цінностей”. Така переоцінка відбулася й серед певної частини наших співвітчизників, у т.ч. – цінностей тієї моделі розвитку країни, яка кволо підтримувалася колишнім режимом, але більш динамічно рекламується нинішньою владою. Ідеться про фундаментальні цінності, такі як “ринкова економіка”, “національна ідея”, “демократія”, “вибори”, “народовладдя” та багато іншого, з чим асоціюється уявлення про демократичний вибір нашої країни.

Слід також враховувати, що за роки незалежності сформувався індивідуальний та корпоративний інтерес. Поняття “державного інтересу” або “національного”, для звичайного українця перестали бути цінностями першочергового порядку чи мотивами життя, як то було наприкінці 1980-х – початку 1990-х років минулого століття. Коли держава своєю економічною політикою стимулює економічну міграцію за кордон у пошуках шматка хліба, тоді важко говорити про державні чи національні інтереси, вони втрачають пріоритет перед особистим, корпоративним, місцевим та, зрештою, регіональним інтересом. Відтак політичну психологію сучасного українця формує не те, з чим виборювали незалежність, а те, що створює кращі умови для особистого успіху. Якщо таким середовищем є корпорація, то в ній вищим пріоритетом буде корпоративний патріотизм, якщо це місто – місцевий, а якщо регіон – то регіональний. Це і є та “революція цінностей”, навколо яких формується життєвий світ сучасного українця.

2. Чи становить загрозу поглиблення цих відмінностей: територіальні цілісності України; унітаризм України; громадянському миру в Україні?

Відповідь на це питання логічно випливає з відповіді на попереднє.

Загрози завжди є, тим більше, що регіональна карта – досить вигідний майданчик як для внутрішньої, так і зовнішньої опозиції. Остання ж, як показує практика, не лише симпатизує, а й допомагає першій, чия стратегія бачення України кореспондується з переглядом Конституції як у частині адміністративно-територіального устрою, так і мовного режиму, геополітичного розвитку тощо. Разом з тим, я б не драматизував ситуацію, що склалася, хоча її недооцінювати її серйозність також не варто. Я схильюся до тієї версії, що гра на “розколах”, “федералізації” – це політичний шантаж з боку окремої частини регіональної еліти, яка втратила певні важелі впливу на економіку, а тому, враховуючи все сказане вище, намагається компенсувати її через мобілізацію своїх прихильників. Ми бачимо, що частково така мобілізація існує, але вона не становить загрози, залишаючись водночас проблемою і для нинішнього президента, і майбутньої Верховної Ради. Я впевнений, що Конституцію змінити сьогодні в частині державного устрою нікому не вдасться. Але

побіжно хотілося сказати про федералізм, оскільки під час виборчої кампанії є чимало спекуляцій на цю тему.

Федералізм політично та економічно доцільний там і тоді, де і коли частини об'єднуються в нову якість – державу чи союз держав. Прикладом може бути сучасна Європа, яка не без труднощів, але формує, по суті, систему федеральних відносин у рамках Європейського Союзу. Створювати ж федеральний устрій, рухаючись у зворотному напрямі, тобто від унітарного устрою до федерації, – це нонсенс, який можна розцінити лише як елемент передвиборчої риторики. Соборність України формувалася як унітарна територія, і це є історичне надбання нації, яка проживши віки у стані роз'єднання, усе таки зберегла прагнення до консолідації. Отже, федералізм в сучасних умовах України – це крок назад у державотворенні і є не чим іншим як амбіціями певних регіональних еліт.

3. Який шлях у контексті цих відмінностей є доцільним для України: формування політичної нації чи утвердження пріоритету титульної нації? збереження унітарності держави чи її федералізація? збереження однієї державної мови чи впровадження офіційної двомовності? Інше, що саме?

Стосовно шляхів подолання загроз. Про унітаризм та федералізм уже йшлося. Що ж до формування політичної нації чи утвердження пріоритету титульної нації, то для початку бодай стисло визначимось, що таке “політична”, а що таке “титульна” нація?

Під політичною нацією, як правило, розуміють громадян певної держави, які є представниками різних національних громад та етнічних спільнот. Поняття політичної нації – це категорія, яка передбачає не просто належність до певної держави, зафіксовану станом громадянства, а й такий стан свідомості людини, її спосіб життя, які типові для більшості громадян країни. Ознаками політичної нації є державний патріотизм, повага до національних (державних) символів, гімну, мови тощо. Якщо це так, тоді можна говорити про політичну націю, сформовану з представників різних національностей, тобто етнічних меншин разом з представниками титульної нації. Що б хто не говорив, але сучасна практика створення політичних націй свідчить, що вона будується на двох китах: політиці добровільної асиміляції меншин (як правило це мігранти), та гарантіях захисту їх прав, що стосуються культури, мови, освіти, релігії. Прикладом політичної нації є США, Велика Британія, загалом, більшість сучасних поліетнічних країн, де поєднуються повага до символів держави із захистом прав меншин.

Титульна нація – це ті ж громадяни держави, яких об'єднує не лише чинник громадянства та повага до офіційних символів держави, а й етнічне походження. Самим фактом свого народження вони вкорінені в ландшафтне середовище країни, давши їй своє ім'я. Тобто для титульної нації характерним є збіг етноніма – самоназви народу, з політонімом – назвою країни чи держави. Україна в цьому сенсі є класичним прикладом такого збігу.

Сьогодні в Україні відбувається два паралельні процеси, які глибоко не суперечать один одному – хай і

Круглий стіл, 17 березня 2006р.

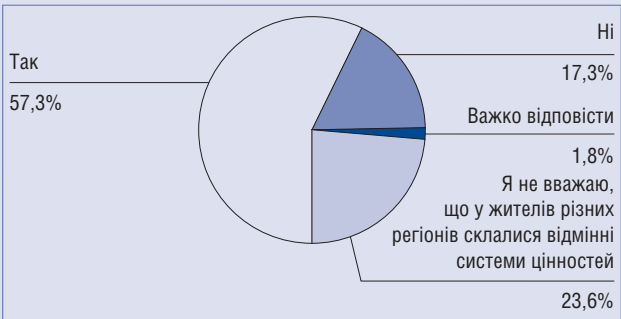
повільне, але відродження титульного етносу, на ґрунті якого формується етнічна самосвідомість та національна свідомість, з одного боку, та усвідомлення себе представниками не українського етнічного походження громадянами держави, в якій вони живуть, тобто є юридичними українцями, лояльними до країни проживання. Ці процеси необхідно підтримувати, створюючи для представників етнічних меншин умови для їх розвитку. Особливих проблем у відносинах з представниками понад ста тридцяти етнічних спільнот у представників етнічних українців немає, хоча є проблеми поточного порядку, які слід вирішувати. Складнішою є ситуація з російською етнічною громадою, як з огляду на її чисельність, соціальний статус, мобільність, так і підтримку з боку Росії, принаймні, моральну та психологічну. Консолідуючись, на жаль, інколи з представниками вітчизняної радикальної опозиції, вони нерідко політизують російський чинник як у внутрішній етнополітиці, так і зовнішній геополітиці.

Якогось універсального рецепту вирішення проблеми *щодо мовного режиму*, немає. Гадаю, що не варто обмежувати якимись додатковими заходами функціонування російської мови, оскільки в сучасних умовах, це практично неможливо, а тиск може породжувати активну протидію. Проте головні зусилля влади мають бути зосереджені на підтримці української мови. Мовна сфера – це не просто делікатна, а й інтимна сфера життя людської особистості, на що також необхідно зважати. Держава має повернутися до активної мовної політики, спираючись як на міжнародні стандарти, так і національне законодавство в цьому питанні. Україна цілком може жити (і вона це довела попри все) в умовах державної одномовності та, якщо хоче, неофіційної двомовності, а залежно від регіону, наприклад Закарпаття, Буковини чи Криму – навіть і три чи чотиримовності. Є досвід співжиття наших громадян у багатомовному середовищі, він позитивний, а державний статус української мови – це один із символів відродження титульної нації як нації політичної, а не лише етнічної, тому його необхідно шанувати та захищати. ■

РЕГІОНАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ В УКРАЇНІ:
ПЛЮРАЛІЗМ ЧИ РОЗКОЛ?

Як засвідчило опитування, проведене Центром Разумкова, експерти загалом не схильні драматизувати ситуацію, що склалася навколо регіональних відмінностей в Україні¹. Хоча 57,3% опитаних визнали, що системи цінностей жителів різних регіонів країни є відмінними і здатними скласти основу різних (у т.ч. діаметрально протилежних) ідейно-політичних орієнтацій, проте більшість із них (53,6%) вважають, що регіональні відмінності знаходяться в межах ідейно-політичного плюралізму, притаманного будь-якому демократичному суспільству і не становлять загрози громадянському миру в Україні. Найбільш вірогідним, на думку експертів,

Під дією різноманітних чинників у жителів різних регіонів України склалися відмінні системи цінностей. Чи є ці відмінності такими, що об'єктивно, з необхідністю повинні спричинити різні – до діаметрально протилежних – ідейно-політичні орієнтації?
% опитаних експертів

Якщо Ви вважаєте, що існують виразні відмінності ідейно-політичних орієнтацій жителів різних регіонів України, то як Ви оцінюєте глибину таких відмінностей?

	% усіх опитаних експертів	% тих, хто погоджується, що склалися відмінні системи цінностей
Ці відмінності знаходяться в межах ідейно-політичного плюралізму, притаманного будь-якому демократичному суспільству, і не становлять загрози ні громадянському миру, ні територіальній цілісності держави	40,9	53,6
Ці відмінності вийшли за межі ідейно-політичного плюралізму, набули характеру міжрегіонального суспільного розколу, їх подальше поглиблення становитиме загрозу громадянському миру та територіальній цілісності держави	31,8	41,7
Інше	2,7	3,6
Важко відповісти	0,9	1,1

Чи можна вважати, що регіональні відмінності ідейно-політичних позицій населення набули характеру міжрегіонального розколу країни саме під час і під впливом президентської виборчої кампанії 2004р.?

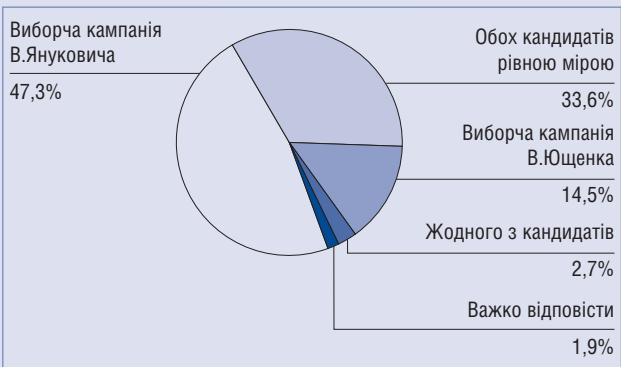
	% усіх опитаних експертів	% тих, хто погоджується, що склалися відмінні системи цінностей
Цей розкол існував задовго до виборів 2004р., під час кампанії він лише проявився	44,5	60,5
Цей розкол виник саме під час і під впливом президентської виборчої кампанії 2004р.	22,7	30,9
Цього розколу не було раніше і немає зараз	4,5	6,2
Важко відповісти	1,8	2,4

є прогноз, згідно з яким стан умовного розколу буде латентним (законсервованим) з періодичною активізацією під час виборів (3,43 бала за п'ятибальною шкалою); імовірність поглиблення розколу аж до федералізації країни оцінена експертами у 2,55, до її розпаду – лише в 1,55 бала.

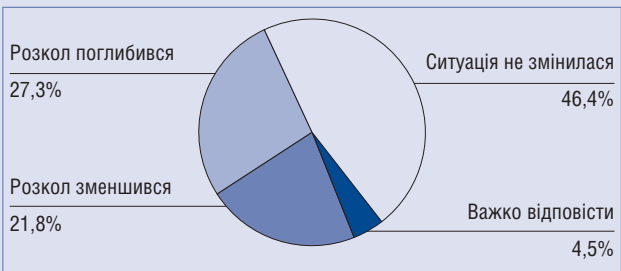
Разом з тим, експерти засвідчують велику значимість для наростання/згладження регіональних відмінностей таких чинників як цілеспрямовані дії окремих політичних сил та окремих лідерів громадської думки, які використовують "чутливі" в регіональному аспекті теми у власних інтересах (значимість чинника оцінена в 4,13 у п'ятибальній системі) та відсутність реалістичного і прийняттого для жителів усіх регіонів проєкту розвитку країни (3,94). Так само високо оцінений цілеспрямований вплив на самоідентифікацію громадян України (а відтак – на їх ідейно-політичні позиції) з боку Росії (4,25) та США (3,55).

Серед політичних, економічних, етнокультурних та релігійних чинників гіпотетичних федералізації або розпаду країни експерти вирізняють значимість насамперед політичних чинників (3,90 та 4,05, відповідно). Водночас, найбільш значимим для подолання міжрегіонального розколу в Україні експерти вважають саме економічний чинник – забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни та вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів (4,44). Другу позицію посіло забезпечення в Україні верховенства права, розвитку демократії, захисту прав людини.

Виборча кампанія якого з двох основних кандидатів на пост Президента України більшою мірою сприяла політизації регіональних відмінностей та виникненню на їх підґрунті міжрегіонального протистояння?
% опитаних експертів

Як вплинув перший рік діяльності нової влади на міжрегіональний розкол України?
% опитаних експертів

¹ Дослідження проведене соціологічною службою Центру Разумкова з 8 по 14 березня 2006р., опитано 110 експертів у всіх регіонах України, серед яких депутати всіх рівнів, представники органів влади та місцевого самоврядування, політичних сил, неурядових організацій, науковці, підприємці.

Якщо протягом 2005р. міжрегіональний розкол поглибився, якою мірою кожен з наведених у таблиці державних чи соціальних інститутів несе за це відповідальність?*

% тих, хто вважають, що розкол поглибився

	Бал					Важко відповісти	Середня оцінка
	1	2	3	4	5		
Президент України	3,4	3,4	3,4	27,6	58,6	3,6	4,39
Політичні партії	6,9	17,2	3,4	17,2	55,2	0,1	3,96
Уряд України	3,6	7,1	21,4	39,3	28,6	0,0	3,82
Українські засоби масової інформації	6,9	10,3	24,1	31,0	24,1	3,6	3,56
Лідери громадської думки	10,3	20,7	20,7	13,8	34,5	0,0	3,42
Верховна Рада України	10,3	10,3	34,5	24,1	20,7	0,1	3,34
Зарубіжні центри впливу, включаючи зарубіжні засоби масової інформації	6,9	13,8	34,5	27,6	17,2	0,0	3,34
Місцеві органи виконавчої влади	20,7	31,0	13,8	6,9	27,6	0,0	2,90
Церкви та релігійні організації	24,1	13,8	27,6	17,2	13,8	3,5	2,82
Громадські організації, які займаються національно-культурними питаннями	13,8	24,1	37,9	13,8	6,9	3,5	2,75
Місцеві ради	25,9	25,9	25,9	14,8	7,4	0,1	2,52

* За п'ятибальною шкалою, де "1" означає відповідальність відсутня, "5" – відповідальність максимальна.

Якою мірою кожен з наступних чинників міг спричинити переростання регіональних відмінностей в міжрегіональний розкол країни?*

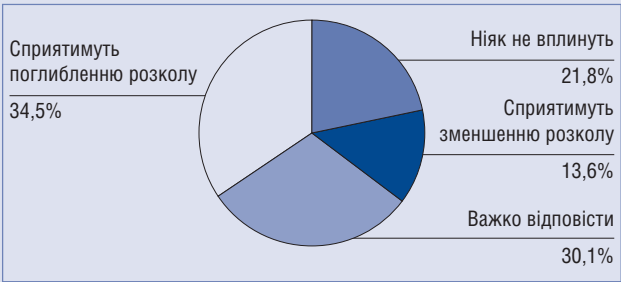
% опитаних експертів

	Бал					Важко відповісти	Взагалі не згоден з тим, що такий чинник існує	Середня оцінка
	1	2	3	4	5			
Цілеспрямовані дії окремих політичних сил та окремих лідерів громадської думки, які використовують "чутливі" в регіональному аспекті теми у власних інтересах	1,8	8,2	15,5	22,7	50,0	0,9	0,9	4,13
Відсутність реалістичного і прийняттого для жителів усіх регіонів проекту розвитку країни (мети, цілей, стратегії, "національної ідеї")	2,7	11,8	15,5	27,3	40,9	1,8	0,0	3,94
Відсутність чіткої позиції держави в питанні формування української нації як політичної і як наслідок – відсутність відповідної державної політики (зокрема, в освітній та інформаційній сферах, у державно-конфесійних відносинах тощо)	3,6	10,9	16,4	28,2	37,3	1,8	1,8	3,88
Цілеспрямовані впливи з боку інших держав	4,5	9,1	21,8	30,0	29,1	4,5	1,0	3,74
Слабкість національного інформаційного поля (недостатність якісного національного інформаційного продукту; домінування в ньому "чутливих" у регіональному аспекті тем)	2,7	15,5	20,9	30,0	27,3	2,7	0,9	3,66
Відсутність чіткої визначеності зовнішньополітичного курсу держави ("багатовекторність") і його прозорості, обґрунтованості, зрозумілості для громадян країни	3,6	12,7	27,3	25,5	29,1	0,9	0,9	3,65
Розчарування і зневіра громадян у своїй соціальній перспективі в Україні та/або в позитивних перспективах України як самостійної, суверенної держави	6,4	15,5	20,0	25,5	27,3	3,6	1,7	3,55
Відсутність "критичної маси" лідерів громадської думки ("совісті нації"), які б відстоювали ідеї формування політичної нації в Україні	8,2	12,7	20,0	22,7	26,4	5,5	4,5	3,52
Непродумана мовна, освітня, інформаційна політика, спрямована на прискорену "українізацію" російськомовних регіонів країни	11,8	10,0	22,7	20,0	29,1	0,0	6,4	3,48
Поглиблення нерівномірності соціально-економічного розвитку регіонів країни	5,5	22,7	17,3	29,1	19,1	2,7	3,6	3,36
Надто тривалий період "транзитного" стану суспільства, що супроводжується втратою великими групами населення власне соціальних засад ідентифікації (економічних, професійних, статусних тощо) і спричиняє домінування ідентифікації на територіальних та етнічних засадах	7,3	14,5	28,2	21,8	13,6	9,1	5,5	3,23
Політизація церковно-конфесійних питань політичними силами, державою, самими церквами та релігійними організаціями	9,1	26,4	17,3	21,8	20,0	3,6	1,8	3,18
Вимушена зовнішня трудова міграція громадян України (жителів західних областей – переважно до європейських країн, східних – до Росії)	11,8	22,7	23,6	21,8	17,3	2,7	0,1	3,10

* За п'ятибальною шкалою, де "1" – чинник зовсім не значущий, "5" – чинник максимально значущий.

Як вплинуть вибори 2006р. на міжрегіональний розкол?

% опитаних експертів

Якою мірою виборча кампанія різних політичних сил може сприяти поглибленню розколу?*

% опитаних експертів

	Бал					Важко відповісти	Середня оцінка
	1	2	3	4	5		
Опозиційних політичних сил	5,5	7,3	18,2	29,1	35,5	4,4	3,86
Провладних політичних сил	21,8	23,6	23,6	8,2	16,4	6,4	2,72

* За п'ятибальною шкалою, де "1" – сприяння зовсім відсутнє, "5" – сприяння максимальне.

Чи здійснюють і якою мірою такі країни цілеспрямований вплив на самоідентифікацію (а відтак – на ідейно-політичні позиції) громадян України (через ЗМІ, політичні партії, громадські організації, релігійні об'єднання тощо)?*
% опитаних експертів

	Бал					Важко відповісти	Середня оцінка
	1	2	3	4	5		
1. Росія	3,6	3,6	11,8	25,5	54,5	1,0	4,25
2. США	4,5	15,5	27,3	21,8	28,2	2,7	3,55
3. Країни ЄС	16,4	21,8	35,5	18,2	4,5	3,6	2,72
4. Польща	17,3	30,0	20,9	23,6	4,5	3,7	2,66
5. Інші країни СНД	34,5	33,6	19,1	6,4	1,8	4,6	2,03
6. Румунія	50,9	25,5	11,8	2,7	0,0	9,1	1,63
7. Туреччина	53,6	24,5	10,0	1,8	0,9	9,2	1,59
8. Словаччина	53,6	26,4	8,2	2,7	0,0	9,1	1,56
9. Угорщина	54,5	20,9	10,0	0,9	0,0	13,7	1,50

* За п'ятибальною шкалою, де "1" – вплив зовсім відсутній, "5" – вплив максимальний.

Якою мірою ймовірне здійснення кожного з наведених нижче прогнозів?*

	Бал					Важко відповісти	Середня оцінка
	1	2	3	4	5		
Консервація стану розколу з його періодичною актуалізацією під час виборів	9,1	11,8	27,3	28,2	21,8	1,8	3,43
Подолання розколу за збереження багатокультурності в унітарній державі	6,4	17,3	34,5	28,2	10,0	3,6	3,19
Поглиблення розколу, яке спричинить федералізацію держави	34,5	25,5	20,0	9,1	5,5	5,4	2,21
Поглиблення розколу, яке спричинить розпад держави	70,0	9,1	10,0	5,5	1,8	3,6	1,55

* За п'ятибальною шкалою, де "1" – здійснення прогнозу найменш ймовірне, "5" – прогноз здійсниться зі стовідсотковою ймовірністю.

Якщо федералізація України можлива, то якою мірою кожна з наведених груп чинників здатна її спричинити?*

	Бал					Важко відповісти	Середня оцінка
	1	2	3	4	5		
Політичні чинники	7,3	1,8	21,8	27,3	37,3	4,5	3,90
Економічні чинники	10,9	17,3	27,3	18,2	20,0	6,4	3,21
Етнокультурні чинники	19,1	24,5	29,1	12,7	8,2	6,4	2,64
Релігійні чинники	25,5	30,0	18,2	12,7	6,4	7,3	2,40

* За п'ятибальною шкалою, де "1" – чинники зовсім не здатні спричинити федералізацію країни, "5" – чинники невідворотно спричинять федералізацію країни.

Якщо розпад України можливий, то якою мірою кожна з наведених груп чинників здатна його спричинити?*

	Бал					Важко відповісти	Середня оцінка
	1	2	3	4	5		
Політичні чинники	3,6	6,4	16,4	16,4	44,5	12,7	4,05
Економічні чинники	13,6	16,4	19,1	16,4	20,9	13,6	3,17
Етнокультурні чинники	24,5	23,6	20,0	10,9	8,2	12,8	2,48
Релігійні чинники	33,6	19,1	16,4	10,9	7,3	12,7	2,30

* За п'ятибальною шкалою, де "1" – чинники зовсім не здатні спричинити розпад країни, "5" – чинники невідворотно спричинять розпад країни.

Якою мірою наступні заходи можуть бути дієвими в подоланні міжрегіонального розколу в Україні?*

	Бал					Важко відповісти	Середня оцінка
	1	2	3	4	5		
Забезпечення сталого соціально-економічного розвитку країни та вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів	1,8	2,7	6,4	25,5	59,1	4,5	4,44
Забезпечення у країні верховенства права, розвитку демократії, захисту прав людини	0,9	6,4	15,5	20,9	50,9	5,4	4,21
Створення загальнонаціонального інформаційного простору	4,5	6,4	10,9	30,0	43,6	4,6	4,06
Ліквідація бюджетних диспропорцій на рівні Центр-регіони	0,9	6,4	18,2	31,8	36,4	6,3	4,03
Формування загальнонаціональної системи культурних, наукових, ділових взаємозв'язків між регіонами	1,8	7,3	18,2	31,8	36,4	4,5	3,98
Забезпечення прозорості кадрової політики в регіонах	2,7	5,5	23,6	27,3	35,5	5,4	3,92
Просування на державному рівні ідеї української політичної нації (насамперед, через школу та інформаційну політику)	0,9	10,0	30,9	15,5	35,5	7,2	3,80
Надання більших повноважень органам місцевого самоврядування	7,3	10,0	20,0	24,5	30,9	7,3	3,66
Здійснення політики, спрямованої на підвищення внутрішньої мобільності робочої сили	3,6	15,5	22,7	34,5	17,3	6,4	3,49
Забезпечення вільного розвитку культур національних меншин	6,4	13,6	23,6	30,9	20,9	4,6	3,48
Невтручання держави в церковно-конфесійні питання (за винятком передбачених законом випадків)	9,1	21,8	19,1	21,8	21,8	6,3	3,27
Запровадження офіційного використання в регіонах мов, якими користується більшість їх населення	20,9	19,1	14,5	18,2	22,7	4,6	3,03
Створення в системі органів державної влади окремої структури, що складалася б з представників регіонів (на рівні законодавчої влади – двопалатний Парламент; виконавчої – Рада регіонів при Кабінеті Міністрів України)	26,4	19,1	14,5	17,3	15,5	7,2	2,75
Просування на державному рівні ідеї домінування української етнічної нації як титульної (насамперед, через школу та інформаційну політику)	23,6	20,0	21,8	11,8	15,5	7,3	2,73
Створення єдиної помісної церкви	30,9	11,8	13,6	10,0	20,0	13,7	2,72
Переміщення окремих центральних органів з Києва до регіональних центрів	39,1	16,4	14,5	8,2	11,8	10,0	2,30
Укрупнення регіонів у рамках адміністративно-територіальної реформи	41,8	20,0	17,3	4,5	5,5	10,9	2,01
Реалізація ідеї федерального устрою України	51,8	16,4	8,2	7,3	6,4	9,9	1,89

* За п'ятибальною шкалою, де "1" – цей захід зовсім не дієвий, "5" – дієвість заходу максимальна.

СХІД І ЗАХІД УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВИБОРЧОЇ КАМΠΑНІЇ-2006: ВІДМІННОСТІ, ПРОТИРІЧЧЯ, ПЕРСПЕКТИВИ ЄДНАННЯ*

**ПОКИ НЕ БУДЕ СТВОРЕНЕ ЄДИНЕ
КУЛЬТУРНЕ ПОЛЕ, ЯКЕ ОХОПЛЮВАЛО Б УСІ
ЕТНОКУЛЬТУРНІ РЕГІОНИ УКРАЇНИ, МИ НЕ
МОЖЕМО ГОВОРИТИ, ЩО Є УКРАЇНЬСЬКА НАЦІЯ**

Іван ДЗЮБА,
академік-секретар відділення
літератури, мови і
мистецтвознавства Національної
Академії наук України

Тема, яку ми сьогодні обговорюємо, потребує дуже серйозних монографічних досліджень, проведення низки широких наукових конференцій з професійними доповідями, з дискусіями, з наступною публікацією усіх матеріалів, і, нарешті – потребує постійної серйозної і чесної уваги ЗМІ. У всіх цих трьох напрямках, ми бачимо, зроблено дуже і дуже мало.

Насамперед, на мій погляд, Україна має унікальні можливості для створення дуже багатого культурного образу. Це, насамперед, етнокультурні особливості. Візьмімо: Слобожанщина, Наддніпрянщина, Полісся, Волинь, Поділля, Галичина, Буковина, Закарпаття – все це регіони із власними великими і глибокими культурними традиціями, з великими здобутками не лише на рівні фольклору, але й на рівні професійної музики, професійного живопису, професійної літератури.

Але, крім того, ми маємо в Україні й потужну російську культуру, маємо цілий ряд життєздатних національних меншин – усе це могло б створити унікальний образ культури нашого суспільства.

На жаль, цього немає. І сьогодні ми безнадійно далекі від цього. Ми вражені незнанням історії, культури в цілому і кожного з цих регіонів зокрема. Причому це незнання двох родів: одне – пасивне (просто через неосвіченість, через необізнаність), а друге – агресивне, принципове незнання. Бо є сили, і є люди, яким це не вигідно, яким таке знання заважало б у їх політичній кар'єрі.

Усе це можна назвати відсутністю єдиного культурного поля України. Справді, цього поля немає, і, на жаль, немає й виразних тенденцій до його створення. Вони були на різних етапах нашої історії, особливо у ХХ ст., але останнім часом вони згасли. І тут

я можу продовжити думку, яка вже висловлювалася: де культурні обміни? Якщо взяти, наприклад, Донеччину мою рідну, – чи був там за останні 10 років хоч один український театр зі Львова, з Чернівців, чи була хоч одна виставка багатющої образотворчої спадщини галицьких, чернівецьких, тернопільських митців? Нічого цього не було. Жодних культурних обмінів. І в результаті, донеччани перебувають у такому, сказати б, провінційному культурному чванстві, хоча насправді ні російської культури, ні української не знають. Це стосується й деяких інших регіонів.

Поки у нас не буде створене єдине культурне поле, яке б охоплювало всі етнокультурні українські регіони та всі наявні культури інших національностей України, ми не можемо говорити, що є українська нація. Є якісь фрагменти нації, але цілісної української нації немає. І це – корінна причина багатьох наших бід. Коли ми шукаємо пояснення різним нашим невдачам і трагедіям, то зводимо їх до того, що той гетьман (вождь, генсек, політичний лідер) поганий був чи щось не так робив. Але все це – поверхневі наслідки корінної причини – відсутності консолідованої нації. Це і створює можливість для тих фантастичних фальсифікацій і демагогій, свідками яких є ми, особливо сьогодні, як, власне, перед кожною виборчою кампанією, а перед цією – особливо.

Зверніть увагу: всі політики клянуться в тому, що вони – за єдність, що вони – проти розколу України, і абсолютно всі працюють на розкол, працюють проти єдності. Це, на мій погляд, пояснюється тим, що вони не про Україну думають, а про те, як дійти до влади, як забезпечити собі місце в Парламенті. А раз так, то вони звертаються до стереотипів і упереджень основної маси населення, маси часто політично і культурно темної. І от звідси – демагогія, звідси – спекуляція.

Давайте тверезо подумаємо, коли політична сила говорить: “ЕС – нет, русскому языку – да”, то в який політичний контекст поставлені ці гасла? І чи розуміють ці люди (я думаю, прекрасно розуміють), що вони цим самим відштовхують від себе половину України, тобто чітко працюють на її розкол. Однак, і їх противники теж це роблять, в іншій формі.

Я бачу, тут є представники російської інтелігенції. Так от, коли я зустрічаю з боку українських інтелігентів заяви, що “російська мова – це мова сусідньої держави”, а не мова мільйонів наших громадян, або що “російський народ такий чи такий”, мене це, як українського інтелігента, обурює. Я виступав десятки

* Круглий стіл відбувся 17 березня 2006р. Виступи учасників наводяться за стенограмою; у скороченому вигляді; мовою, якою послуговувався доповідач; у порядку виступів під час дискусії.

разів на ці теми і протестував проти подібних заяв. Але я не бачу жодного протесту російських інтелігентів проти того, що твориться зараз.

Є єврейські організації, які проводять моніторинг антисемітських висловлювань. І вони роблять добру справу, бо відразу видно, що діється в цій сфері. Але ніхто не робить моніторингу антиукраїнських, українофобських висловлювань. А вони складають разючу картину, особливо якщо взяти пресу Криму, Донеччини, Харкова. То чому мовчить російська інтелігенція? Чому не обурює російську інтелігенцію те, що в ролі захисників, рятівників російської мови виступають люди, від яких справжні представники російської культури мусять здригатися. Чому ніхто від них не відмежується?

Але є ще й українофобія більш “інтелігентного”, “культурного” характеру. Я недавно прочитав статтю одного харківського інтелектуала. Він дуже коректно пише. У нього немає нелюбові ні до України, ні до української мови. Він тільки пише, що українська мова не є мовою великого народу, як російська, і вона не може виконувати такі самі функції. А далі переходить до розмови про те, що українська мова виникла в XVI-XVII ст. у результаті окупації українських земель поляками, під впливом яких з російської мови утворилась українська мова і т.ін.

Отже, інтелігент виявляє дрімучу темноту в цьому питанні. Якби він узяв будь-який збірник українського фольклору, він би побачив у текстах дохристиянської доби, у фольклорних текстах ту саму українську мову, якою ми говоримо сьогодні.

Є ще два явища, які мають бути предметом дослідження. Це – галичаноненависництво і шевченконенависництво як приховані форми українофобії. Більшість присутніх, мабуть, не знають, якого розмаху набули ці два явища. Зокрема, про Шевченка зараз стільки й таке пишуть, що якби всі численні діячі російської культури від Аполлона Григор'єва до Бориса Пастернака, висловлювали про Шевченка дуже глибокі судження, – якби вони почули, що сьогодні говорять про нього люди, які виступають від імені російської культури, то їм би було страшно.

Нещодавно в Луганську вийшла книжка під назвою “Шевченко – основоположник українського націоналізму”. Її автори послідовно називають Шевченка “писака”. Чому? Тому, що він “государя-императора оскорбил”, і тому, що їм не подобається його ставлення до деяких релігійних питань.

Я думаю, що ці дві теми, – галичаноненависництво і шевченконенависництво, як форми боротьби з Україною, мають стати предметом окремого дослідження. ■

Круглий стіл, 17 березня 2006р.

ІДЕТЬСЯ НЕ ПРО БОРТЬБУ РЕГІОНІВ, А ПРО БОРТЬБУ КУЛЬТУРИ І НЕ-КУЛЬТУРИ

Лесь ТАНЮК,
голова Комітету
Верховної Ради України
з питань культури та духовності

Для мене, як людини культури, проблема дуже спрощується. Я думаю, що йдеться не про боротьбу регіонів чи міжрегіональні взаємини, а про боротьбу в Україні культури і не-культури. Майдан – культура. Анти-майдан – не-культура. Культура і мораль перемогли не-мораль. А все інше маскується під національні й мовні проблеми, під ідеологію.

Біда в тому, що політичні сили, які протистоять одна одній, не розуміють націєтворчої ролі культури: що саме культура має дооформити становлення української нації.

Говорять про розбіжності між “галичанами” і “східняками”, російськомовним і якимось “галицько-орієнтованим” населенням.

Це абсолютно не так. Не було таких розбіжностей в дисидентському українському русі. Дзюба ніколи не був галичанином, Світличний ніколи не був галичанином. Чорновіл – не галичанин, Стус і Марченко – не галичани, Ліна Костенко – не галичанка, Караванський – не галичанин, і Караванська – не галичанка. І Микола Руденко, Оксана Мешко, Володимир Маленкович і Віктор Патон ніколи не були галичанами, але вони були дисидентами, борцями за Україну.

І те, що Схід хоче до Росії, а Захід – до Європи – це теж одна з дуже серйозних міфологем, які відіграють тут домінуючу роль.

Хороші ідеї Інни Богословської в інтелектуальному, так би мовити, плані, не одержують популярності в Західній Україні лише тому, що за ними є шлейф “мафіозного Зінчука” та інших таких речей. Хороша ідеологія “Пори” не одержує на Сході популярності тому, що вона пов’язана з Майданом.

Це є як у Парламенті: ніхто законів не читає, а дивляться, хто виходить на трибуну. Виходить Танюк – значить, ці будуть “за”, а ті будуть “проти”; виходить Матвєєв – отже, ці будуть “проти”, а ті “за”.

Мені здається, що мають рацію ті, хто говорить, що потрібен культурний обмін між регіонами. До речі, насправді Донецький український драматичний театр минулого року запросив до себе труп Львівського драматичного театру, а сам гастролював у Львові. До речі, в організації цього обміну брав участь В.Янукович, який давав на це гроші. В Донецьку вважали, що він виграє від того, а Галичина вважала, що вона виграє. Абсолютно нормальний, так би мовити, бартер.

Протягом трьох останніх років ми зробили 62 виставки українських художників на Донеччині та загалом на Сході. Ми видали 50-тисячним накладом російською мовою роман Василя Барки про голодомор, видали в Москві і повезли на Схід – і це там справило більше враження, ніж якби ця книжка була українською мовою. Тоді б там сказали: “Це націоналізм”.

А так люди просто читали хороший роман російською мовою, але з ідеологією, яка в ньому є. Коли ми розуміємо потреби адресата, тоді, напевне, виникає правда.

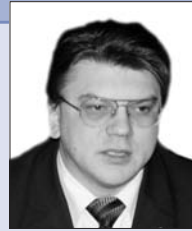
Мені здається, що наші всі розмови мусять зводитися до того, що **потрібне поступове підвищення рівня культури та рівня інтелектуалізації самого нашого істеблішменту**. Ми – це дуже вузьке коло. Ми ще не розбудили свого Герцена.

Дуже мало людей, які спілкуються на інтелектуальному рівні з університетами Донеччини, Одеси. Повірте, там є абсолютно унікальні проекти – стосовно і театру, і літератури, і музики, там пишуться такі цікаві дисертації, що вони можуть дати фору і киянам, і львів'янам. І якби інтелектуальні зв'язки поширилися б і зміцнилися б, якби роль інтелектуальної еліти була б впливова не лише у своїх регіонах, то, напевне, ми б швидше порозумілися, і позбулися цих легенд про те, що ми – дві різні держави з двома різними мовами.

І, звичайно, жодної другої державної мови не може бути, тому що це суперечить Конституції. Тоді треба переглядати Конституцію. Але: у нас у Комітеті лежать 18 законопроектів відповідних змін до Конституції, і більшість – подані перед президентськими виборами. Їх автори відкрито говорили: “Ми це зніmemo, після виборів заберемо цей законопроект, ми розуміємо, що він не потрібен”. Але не забрали. Тобто, це – звичайна, примітивна виборча технологія, від якої необхідно відходити, оскільки це не є чинник розвитку, а чинник розбрату. І сьогодні навіть ті, хто цю технологію використовував, починають поступово знімати гостроту цієї проблеми, розуміючи, що загнали себе у глухий кут, з якого немає виходу. ■

ФЕДЕРАЛІЗАЦІЯ КРАЇНИ МОЖЕ МАТИ ДУЖЕ БАГАТО НЕГАТИВНИХ НАСЛІДКІВ, ПРО ЯКІ ЦІ ПОЛІТИЧНІ СИЛИ НЕ ГОВОРЯТЬ

Ігор ЖДАНОВ,
перший заступник Голови
Центрального виконавчого
комітету Політичної партії
“Народний Союз Наша Україна”

Треба відзначити, що в будь-якій країні існують певні регіональні відмінності, зумовлені соціально-економічними особливостями розвитку регіонів. Але світовий досвід свідчить про те, що наявність таких відмінностей не обов'язково є загрозою політичній стабільності. Відмінності – соціокультурні, історичні, політичні можуть загрожувати політичній стабільності країни лише в одному випадку: коли окремі політичні сили експлуатують це питання у власних політичних інтересах. Особливо активно це робиться під час виборчих кампаній.

На наш погляд, сьогодні ці питання актуалізуються штучно і використовуються окремими політичними силами для отримання політичних дивідендів під час виборчої кампанії. Натомість Блок “Наша Україна” виступає під гаслом: “Україна у нас одна”, у нас єдина батьківщина, єдина нація, хоча ми розуміємо й те, що різні є культурні потреби у населення різних регіонів країни.

Особливо хотів би зупинитися на тих спекуляціях, які зараз існують і можуть призвести до загострення певних протиріч між регіонами України.

Перша з них – ідея федералізації країни. Цю ідею висуває Партія регіонів. На жаль, наскільки мені відомо, там немає фахівців, які розуміють, що стоїть за цим гаслом, тому що один з керівників цієї партії розуміє федеральну країну як унітарну державу, що саме по собі є нонсенсом. Він це відверто заявив в одній із передач. Якщо в них такі чільники займаються ідеєю федералізації, то нас очікує дуже “гарне” майбутнє під проводом цієї партії, якщо вона переможе.

Федералізація країни може мати дуже багато негативних наслідків, про які ці політичні сили не говорять. *Перше:* це призведе до консервації протиріч, суперечностей і відмінностей, які існують між регіонами країни. Це може поставити під сумнів існування України як суверенної держави та актуалізувати ідею сепаратизму.

Друге: це призведе до збільшення бюрократичного апарату, оскільки кожен суб'єкт федерації буде мати власний уряд і власний парламент, які визначатимуть політику в цьому регіоні. Чи готова країна, чи готові прості громадяни годувати цих нових чиновників, які наплодяться в результаті федералізації країни?

Третє: під час розмежування компетенцій між центром і суб'єктом федерації може на певний час виникнути правовий вакуум, оскільки не будуть ще прийняті федеральні закони, а закони загальноукраїнські на цій території вже не діятимуть.

Мені зрозуміло, що ця ідея закладається для того, щоб забезпечити панування певної політичної сили в окремо взятому регіоні. Але наша політична сила

зробить усе, щоб не допустити реалізації ідеї федералізму в Україні. І ми тут знайдемо підтримку наших громадян, оскільки цю ідею, згідно з результатами соціологічного дослідження Центру Разумкова, підтримують не більше 12,5% громадян.

Проте, я розумію також, що цю ідею, яку нам нав'язують, у т.ч. і з-за кордону, благополучно забудуть після того, як відбудуться парламентські вибори, і сподіваюся, що вона не буде знову поширена під час президентських виборів 2009р.

Інше питання, яке зараз штучно актуалізоване, – це питання російської мови. Відверто скажу: це питання експлуатується лише під час виборів і спокійно забувається нашими політиками в міжвиборчий період. Існує спроба провести референдум з мовного питання у Криму (до речі, референдум не мав би жодних правових наслідків, оскільки статус мов на території України визначається винятково Конституцією України). Але думаю, що цього референдуму не буде, оскільки ті політичні сили, які наполягають на його проведенні, навіть не передбачили в бюджеті Криму коштів на це. Та й про які утиски російської мови в Криму можна говорити, коли там діє лише кілька україномовних шкіл, один україномовний вуз, а в більшості вузів навчання здійснюється за програмами Міністерства освіти Російської Федерації?

Оскільки є певні протиріччя та відмінності між регіонами, то завдання державної влади – зробити все для того, щоб змінити сприйняття жителями різних регіонів одні одних у координатах “свій-чужий”. Тут дійсно є проблеми, які треба вирішувати. **Перша – це підвищення загального добробуту населення.** Якщо, скажімо, звичайний житель Донецької області побачить, що державна влада в Києві піклується про нього, що є реальне покращення соціально-економічного становища Донеччини, то, думаю, питання соціокультурних відмінностей відійде на другий план.

Друга проблема – створення єдиного інформаційного та освітнього поля в Україні. Дуже важливо, зокрема, запровадити обмін журналістами та інформацією між, наприклад, Львовом і Донецьком чи Луганськом, Миколаєвом та Івано-Франківськом у вигляді, можливо, стажувань, міжрегіонального обміну новинами тощо.

Важливо створити і єдиний освітній простір, можливо, через міжвузівський обмін студентами, через певні заохочення, інші форми роботи. “Наша Україна”, наприклад, вже майже три роки проводить акцію “Схід і Захід разом”, у рамках якої ми запрошуємо жителів Донецька, Луганщини відсвяткувати Різдво на Львівщині, Івано-Франківщині, Тернопільщині, запрошуємо дітей із цих регіонів відпочити в Карпатах.

Президентська кампанія створила образ ворога з Галичини. Але у нас є три роки до наступних президентських виборів, протягом яких влада повинна зробити все для того, щоб забезпечити єдність України, налагодити освітні, інформаційні та економічні зв'язки між її регіонами. ■

В УКРАЇНІ РЕАЛЬНО ІСНУЮТЬ ДВІ КУЛЬТУРИ

Валерій ХМЕЛЬКО,
президент Київського
міжнародного інституту соціології

У контексті теми, що обговорюється, доречно стисло окреслити ознаки, за якими розрізняється доросле населення, або виборці, двох частин України: тієї, де більшість підтримала на виборах 2004р. В.Ющенка, і тієї, де більшість проголосувала за В.Януковича. Перша – це 52% населення України, друга – 48%.

Хочу звернути увагу, що вперше проблема, яку ми тут обговорюємо, постала як гостра і актуальна ще в 1994р., коли дуже подібним чином розподілилися голоси виборців за Л.Кравчука і Л.Кучму. Картина розподілу була схожа на ту, що склалася у 2004р. за тим винятком, що тоді Чернігівська, Сумська, Полтавська та Кіровоградська області в більшості голосували за Л.Кучму, а цього разу вони приєдналася до тих, хто підтримав В.Ющенка.

Перед першими президентськими виборами 1991р. картина розподілу симпатій виборців була дуже мозаїчною. А в 1994р. це виглядало, як поділ України на дві частини. І дослідження, які ми тоді провели, показали, що за соціально-економічними орієнтирами громадян, за їх ставленням до роззброєння (тоді це була актуальна тема), до розподілу Чорноморського флоту між Росією та Україною, відмінності між регіонами були дуже незначними. Але були великі відмінності у ставленні до питання, чи об'єднатися з Росією знову в одну державу чи, все ж, бути незалежними.

Дослідження показало також, що в тих областях, де не менше двох третин українців розмовляли українською мовою, більшість голосували за Л.Кравчука. А там, де менше, – за Л.Кучму, який виступав під гаслами двомовності. Отже, в 1994р. зв'язок між лінгвоетнічною структурою виборців та їх електоральними уподобаннями виявився дуже сильним. Надалі він уже таким не був.

Проте, коли ми аналізували чинники, що сприяли розподілу електоральних симпатій на виборах 2004р., виявилось, що “свій” і “чужий” кандидати розрізняються за ознаками культурними (найчастіше такою ознакою була мова), геополітичними (закликає кандидат до зближення з Росією чи з Європою), а також за тим, чи можна від кандидата очікувати розвитку країни і справедливого ставлення до інтересів громадян. Але коли проводився спеціальний аналіз, який виключав взаємозв'язки між цими чинниками, то виходило, що домінували все-таки геополітичні орієнтації. Саме за ними значно розрізнялися дві частини України. В північно-західній чи центрально-західній частині переважає бажання бути в ЄС і мати кордони з Росією. А в іншій частині – бути разом з Росією, а кордони мати з Європою.

Круглий стіл, 17 березня 2006р.

Цей розподіл значною мірою пов'язаний з відсотком у тому чи іншому регіоні людей, які себе ідентифікують з двома етнічними групами. Україно-російські біетнори, наприклад, у Західному регіоні складають лише 5%, у Центральному – 15%, Південному – 40%, а в Східному – 64%. А моноетнічних українців, тобто, тих, хто ідентифікує себе лише з українською нацією, там трохи менше 20%. І коли ми перевірили всі розподіли в усіх областях, то виявилось, що кореляція між відсотком голосів, відданих за В.Ющенка, та часткою моноетнічних українців – 0,93, тобто, майже повний збіг.

Це не означає, що одне обов'язково є причиною другого. Можна відшукати й інші фактори. Але необхідно рахуватися з тим, що етнічна структура України значно складніша, ніж та, яку окреслюють офіційні дані.

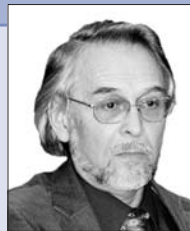
Наша гіпотеза полягає в тому, що в Україні реально існують дві культури:

- **українська**, яка є, дійсно, переважаючою: майже дві третини або 60% населення є її носіями;
- **російськомовна українська культура** (не російська, я підкреслюю – від того, що люди віддають перевагу спілкуванню російською мовою, вони не стають носіями російської культури). Ця культура специфічна за менталітетом її носіїв. Тільки мовою вона спільна з російською, а етнічне ставлення до ландшафту, до ритму, до музики, до орнаменту, до кухні, багато до чого ще – воно все складає “рідність” до свого етносу.

Висновок такий: поки політики будуть закрити на це очі й говорити, що це ідеологи, поки вони не будуть враховувати реальної неоднорідності України, не стануть на той шлях, який пройшли інші країни, – коли визнається, що ми різні, але рівні і повинні мати рівні права на реалізацію своїх культурних потреб, у нас найбільш популярними будуть ті політичні сили, які спираються або на Захід, або на Схід. І дуже мало буде тих, у кого більшість прихильників – у Центрі.

Отже, після виборів нам необхідно буде разом із серйозними політиками, які пройдуть до Верховної Ради, оцінювати ситуацію і шукати виходи, враховуючи інтереси різних етнонаціональних груп України. ■

НЕВОЗМОЖНО СПЕКУЛИРОВАТИ НА ТОМ, ЧТО НЕ ИМЕЕТ СОЦИАЛЬНОЙ БАЗЫ

Владимир МАЛИНКОВИЧ,
директор украинского отделения
Международного института
гуманитарно-политических
исследований

Я принимаю замечание о том, что русская интеллигенция должна обращать внимание и резко критически относиться к украинофобским заявлениям отдельных политических сил в пользу российского империализма, иногда даже сталинизма.

Но, со своей стороны, я хотел бы призвать и украинскую интеллигенцию быть столь же нетерпимой к проявлениям расизма, ксенофобии и русофобии, которая звучит в выступлениях целого ряда политических сил. Если говорить откровенно, это, например, партия “Свобода”, куда входят известные деятели украинской культуры. Это Украинская консервативная партия, это УНА. То есть, если мы хотим объединить Украину, мы должны дать отпор экстремизму во всех его проявлениях.

Очевидно, что в Украине существует политический раскол, проявившийся во время президентских выборов особо остро, и сегодня разделивший страну на две части. Безусловно, это результат спекуляций определённых политических сил, но не только. Невозможно спекулировать на том, что не имеет социальной базы. А она, безусловно, существует.

Не хочу подробно останавливаться на межрегиональных отличиях. Попытаюсь только перечислить некоторые. Это – серьёзные экономические различия: на Востоке – крупные промышленные предприятия, мощные олигархи, которые держат эти предприятия под своим контролем, недоходное машиностроение и очень доходная горнодобывающая промышленность, контролируемая донецким кланом и т.д., и т.п.

Есть и серьёзные исторические различия. Многие части Украины находились в составе различных империй. И, кстати, эти исторические различия очень часто проявляются в нашей повседневной жизни. И я согласен с тем, что и выборы это демонстрируют.

На выборах 1994г. Украина поделилась по электоральным симпатиям по Днепру, то есть, по линии, определённой Андрусовским миром 1667г. А в 2004г. В.Ющенко выиграл ещё и Гетманщину. И это тоже не случайно, потому что Гетманщина всегда имела автономное управление, даже в составе Российской империи. Здесь не было общинного землепользования, в отличие от соседней Харьковщины или других областей. Здесь люди не знали крепостничества до конца XVIII в. То есть, это – различия исторические. Их надо учитывать.

И, наконец, существуют исторически обусловленные языковые различия. Причём это вовсе не обязательно связано с этническими различиями. Региональный фактор играет в этом очень существенную роль. Есть и различия во внешнеполитических приоритетах, о чём здесь уже неоднократно говорили.

Каким же образом мы можем объединить Украину? А я думаю, что мы все должны быть в этом заинтересованы – иметь единую украинскую нацию. Мне кажется,

для этого мы имеем сейчас хорошие шансы в виде формирования после парламентских выборов смешанной коалиции, куда войдут как представители, скажем, “Нашей Украины”, так и представители Партии регионов.

Я не хочу идеализировать будущее Правительство. Такое Правительство, особенно если оно будет возглавляться не В.Януковичем, а каким-нибудь нейтральным премьером, будет, скажем мягко, прагматичным, а жёстче – опирающимся на олигархов. Очень жаль, что у нас сегодня нет серьёзных левых партий европейской ориентации. Но они появятся в ответ на такую коалицию.

Мне кажется, эта ситуация позволяет экономически связать Украину, когда противоречия будут не между регионами, а между социально ориентированной и, скажем, бизнес-ориентированной экономикой.

Но этого, безусловно, мало. На мой взгляд, очевидно, что нам надо сейчас работать над концепцией украинской нации. 26 января в Совете Европы были приняты рекомендации по поводу концепции нации. К сожалению, уже прошло достаточно времени, а мы их широко не популяризуем. А это было бы крайне важно, потому что у нас всё ещё есть ориентация на то, что украинский этнос “*має стати ядром української політичної нації*”.

Так вот, европейцы рекомендуют отказаться как от идеи только политической нации, так и от идеи только этнокультурной нации. И предлагают вариант мультикультурной гражданской нации. Мне кажется, если мы пойдём в этом направлении, то мы многого сможем достичь.

Сегодня наш Президент в результате политической реформы избавлен от необходимости постоянно участвовать в текущей политике. Он может стать главным идеологом страны, формирующим украинскую мультикультурную гражданскую нацию.

Нужны изменения и в гуманитарной политике. Они должны быть связаны с принятием не второго государственного языка, что невозможно и не нужно, и не с федерализацией, что тоже, на мой взгляд, сегодня, как говорится, “*не на часі*”, а с принятием компромиссного закона о языках, основанного на Европейской Хартии региональных языков и языков меньшинств. Это – первое.

И второе – изменения в культурной, информационной и прочей политике, чтобы жители Востока Украины чувствовали себя полноправными гражданами и ориентировались не на Москву, а на Киев.

И, наконец, последнее. Наша внешняя политика должна быть сбалансированной, без метаний в одну или другую сторону. То есть, без вхождения в ЕЭП и НАТО, а многосторонние соглашения со странами, входящими и туда, и туда, и ориентация на большую Европу. ■

Круглый стіл, 17 березня 2006р.

ЄДИНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ МОЖНА СФОРМУВАТИ ЗА УМОВИ РОЗУМНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ І ГРАМОТНОЇ ВІДПОВІДІ НА ЗОВНІШНІЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВПЛИВ

Юрій РУБАН,
директор Національного інституту
стратегічних досліджень

Думаю, на трохи драматичні результати цього надзвичайно цікавого дослідження можна подивитися дещо з іншого боку.

Сам факт, що за безперечного домінування в інформаційному полі України саме російських ЗМІ, а через нього – домінування російської, тобто *іншої* культури іншої країни, іншої нації – українська ідентичність зберігається, що вона здатна об'єднувати людей, є підставою для, можливо, обережного, але оптимізму.

Хочу привернути увагу до наступного: у третьому тисячолітті головним чинником оволодіння культурою є ЗМІ, насамперед, електронні – переважна частина громадян саме через них прилучається до культури. ЗМІ. Отже, мусимо мати на увазі ту “ін’єкцію” російської культури, яку за останні 15 років отримали жителі України через російські ЗМІ, що тотально домінують в українському інформаційному просторі. Власне, навіть українські телеканали та електронні ЗМІ містять колосальну частку російського культурного, інформаційного продукту. А це – моделі поведінки, оцінок, ставлень, загалом – цінностей. Проблема полягає ще й у тому, що російська інтелігенція, яка в Росії виражає (і формує) настрої суспільства, оплакує і, напевне, ще довго буде оплакувати імперію, вона присягає нинішньому режиму – і створює відповідний культурний, інформаційний продукт. Це її вибір, і її право. На це впливати неможливо й не доцільно. Як неможливо й не доцільно перекривати канали трансляції електронних ЗМІ.

Потрібно інше – шукати і давати відповіді. Саме через відповіді, просування своїх моделей, своїх оцінок і ставлень. Саме таким чином ця інтоксикація іншої культури, інших цінностей, інших (щоб не сказати “чужих”) поглядів на минуле й майбутнє України може бути подолана. Тим міфологемам, які нав’язуються нам, можна і потрібно протиставити свої міфологеми (у позитивному сенсі цього слова).

Простий приклад: будь-яка історія (власне, будь-яке гуманітарне дослідження) – це, так чи інакше, інтерпретація. В Україні немає єдиного підручника історії, за яким вчать діти. В різних частинах країни діти вчать за різними підручниками, отже отримують різні інтерпретації, оцінки, ставлення. Відповідно, у нас не формується єдиний національний історичний наратив, погляд, розуміння. Це велика проблема. Звичайно, історія будь-якої країни – Франції, Німеччини, Польщі, підлягає інтерпретації, і навколо цього у фахових виданнях ведуться колосальні дискусії. Але там є єдиний наратив. Очевидно, що слід і нам виробляти свій, єдиний історичний наратив, – як і єдиний погляд на майбутнє країни.

Отже, можливо, представлені нам результати (якщо на них подивитися з такої точки зору і взяти до

уваги, наприклад, зникнення з карти України “червоного поясу”), свідчать про становлення і поширення нової української ідентичності. Від виборів до виборів ця ідентичність поширюється: там додалося чотири області, там... Так вона поступово крокує Україною. Тому я думаю, що **за умови розумної державної політики, грамотної відповіді на зовнішній інформаційний вплив і нав’язування чужої міфології, можна поступово сформувати певну українську єдину ідентичність.** ■

**ЯКЩО МОРАЛЬНИЙ ІМПЕРАТИВ БУДЕ
В СУСПІЛЬСТВІ, ВІН ПЕРЕДАЄТЬСЯ
І ПОЛІТИКАМ**

Юрій КЛЮЧОВСЬКИЙ,
представник Президента України
у Верховній Раді України

Мені здається, що треба від самого початку поставити питання: а, власне, чи є розкол в суспільстві, в українському народі? Чи, можливо, це одна з міфологем? Поза сумнівом, існує розкол у політичних елітах. А далі відбувається проекція цього розколу на суспільство, на певні соціальні групи, причому робляться політиканські спекуляції на тих чи інших особливостях цих груп. Тому мені було цікаво послухати про кореляції між політичними поглядами, результатами голосування та історичною долею відповідних регіонів, їх етнічним складом чи навіть етнічним самоусвідомленням.

Я погоджуюся: є основа для того, щоб свідомо, підкреслюю, свідомо запрограмувати конфлікт. Але немає основи для того, щоб цей конфлікт стався з необхідністю. Тому наступний розвиток подій буде залежати від того, чи цей конфлікт буде підігріватися, чи навпаки – буде зніматися розумною політикою. І не лише політиками, але й моральними авторитетами суспільства.

Коли ми говоримо, чи є, дійсно, соціокультурні відмінності між тими чи іншими групами людей, то дуже небезпечно покладатися на бачення зсередини. Так, якщо дивитися зсередини України, то буде різниця між мешканцями Галичини і Донбасу, між мешканцями Полтавщини і Харківщини. А хіба немає соціокультурних відмінностей між мешканцями Печерська, Подолу і Тросщани? Давайте проведемо дослідження – і ми переконаємося, що вони є. То невже й Києву загрожує сепаратизм? Зовсім ні. Бо ніхто цих відмінностей не експлуатує.

До речі, мені за останні 10 років довелося багато поїздити по Україні. І коли я спілкувався з мешканцями Тореза, Сніжного, Шахтарська, вони мені казали: “А вот там от нас 20 км – уже Россия. Там – уже они”. Це означає, що там, серед простих мешканців цих донецьких міст, є розуміння “свій-чужий” зовсім іншого, крупнішого порядку. І тому внутрішні, етносоціальні, культурносоціальні, політикосоціальні відмінності існують у межах спільної ідентичності, яка відрізняє громадян України від громадян іншої держави.

Чи є кореляція між етнічністю і політичністю? Мабуть, є. Однак мені здається, що результати

голосування не треба аж так ототожнювати з цим. Особливо небезпечно переносити це на політичні сили.

Коли тут говорилося про безпеку українофобії і русофобії в Україні, і згадувалося Всеукраїнське об’єднання “Свобода”, то я би згадав і українофобські політичні сили – ті, які сьогодні проповідують російську мову як державну, інтеграцію з Росією, тобто ущемлення національних інтересів України. Їх є більше і вони більш впливові. Це, насамперед, Блок Наталії Вітренко, це КПУ, це Партія регіонів, це Блок “Не так”.

Так от, давайте зважимо політичну вагу одних і других. Скажіть, що має більшу політичну актуальність сьогодні – українофобія чи русофобія в Україні? І я би хотів усіх дуже просити прислухатися до закликів боротися з проявами українофобії в побуті, в суспільстві, і це допоможе нам протистояти цим явищам у політиці.

Думаю, якщо не стане загальним імперативом прагнення консолідації України, вирівнювання сьогоднішніх відмінностей – не культурних, а насамперед, соціально-економічних і політичних, якщо ми відступимо перед тими політичними силами, які спекулюють на відмінностях і той розкол, який є між елітами, переносять у суспільство, – от тоді буде небезпека. У цьому контексті я би дуже просив звернути увагу на послання Президента, яке він виголосив у Верховній Раді України. Там був заклик до консолідації і розбудови української нації.

Розуміючи поняття “полікультурних націй”, я не дуже розумію такої тези, що, мовляв, ця нація має бути “трошки не українською” чи ще якоюсь такою. Європейці можуть багато радити. Треба дивитися, що вони роблять. Кілька років тому демонструвався дуже цікавий німецький фільм про поліцейського, який “виховував” хуліганів на вулиці. Він запитав одного з таких хуліганів: “Ти хто?” Той відповідає: “Турок”. А поліцейський каже: “Ні, в Анкарі чи Стамбулі ти був би турок, а тут, у Кельні, ти німець і маєш себе поводити, як німець”.

Ось розуміння європейської нації. Етнічне походження байдуже, це правда. Але **є стандарти національної поведінки, які мають дотримуватися кожним, хто належить до цієї держави.** І мені здається, що, власне, саме це має бути ідеалом для нас. Недарма в німецькій Конституції немає поняття “громадянин”. Усі права формулюються таким чином: “кожен німець має право...”. Вдумайтеся в це формулювання.

І останнє. **Яка роль інтелігенції в консолідації суспільства?** Саме тут, мені здається, є найбільша проблема. Для східнослов’янських народів інтелігенція – це завжди була та моральна сила, яка протистояла авторитарній владі. І ця інерція протистояння владі, коли вона вже перестала бути авторитарною, є дуже небезпечною.

Вважаю, що треба шукати місце інтелігенції в умовах, коли змінився характер влади, змінилась ідеологія влади, коли країна йде шляхом демократизації. Ось тут надзвичайно важливими є взаємна повага, толерантність і недопущення навіть мимовільних провокацій, – тому що випад інтелігента помітять усі.

Якщо цей моральний імператив буде в суспільстві, то він передається і політикам. Повірте, те, що відбувалося у 2004р., коли Майдан показав пасіонарну

силу, якій не було що протиставити, – це було повторення великого піднесення українського народу 1991р. Коли говорять, що тоді голосувала за Чорновола тільки Галичина, я хочу нагадати, який колосальний потенціал Галичина кинула на Схід. Скільки агітаторів з Галичини працювали на Сході, агітуючи за референдум, за незалежність.

Постійні контакти, які відбуваються й тепер, які були на Майдані, і закладають основу консолідації нації. Єдине, що треба, – завжди пам'ятати золоте правило медиків – “Не нашкодь!”. Воно повинно бути золотим і для політиків, і для суспільних діячів. **Давайте працювати на консолідацію, а не шкодити їй.** ■

**ДАВАЙТЕ БУДУВАТИ
ЄВРОПУ В УКРАЇНІ**

Віталій ШИБКО,
народний депутат України,
член Політвиконкому
Соціалістичної партії України

Хочу підкреслити, що представляю тут серйозну політичну силу європейського спрямування – Соціалістичну партію України. І це дозволяє мені висловити деякі думки, що стосуються теми, винесеної на обговорення.

Перше. Вчора я повернувся з Москви, де також брав участь у Круглому столі, на якому були присутні відомі в Росії політики й політологи – К.Затулін, С.Глазєв, С.Марков, О.Ціпка та ін. Тому хотів би ознайомити вас з їх баченням ситуації в Україні та прогнозами того, що буде в Україні після виборів 26 березня.

По-перше, існує загальна думка, що Україна перебуває в глибокій економічній кризі, яка після виборів ще більшою мірою поглибитися.

По-друге, російські експерти вважають, що в Україні дуже слабо проводиться соціальна політика, що має наслідком існування сьогодні “кількох Україн”, тобто Україна є сьогодні розколотою.

По-третє, існує переконання, що рух України до НАТО відсторонить її від Росії, зв'язки між нашими країнами перервуться, в результаті чого Україна зазнаватимемо щорічних збитків на \$2 млрд. Натомість, якщо ми у 2006р. разом вступимо до СОТ, то це позитивно вплине на двосторонні стосунки.

Як висновок, висловлюються думки, що виходом з несприятливої для України ситуації буде перемога партії В.Януковича та прихід до українського Парламенту політичних сил, які безпосередньо співпрацюють з російською елітою, зокрема, блоку Н.Вітренко і блоку “Не так”.

Особи, яких я назвав, представляють політичні сили, що формують у Росії громадську думку і впливають на певних політиків в Україні. Ми повинні мати це на увазі.

Друге. Я вважаю так: якщо в міжрегіональних відносинах домінуватиме економічна складова, то буде

формуватися *multicultural nation*. До речі, я в Раді Європи голосував саме за таке визначення нації.

Отже, нам потрібен економічний прорив, потрібні інвестиції, потрібні потужні партнери. Чи робимо ми все для того, щоб їх залучити?

Нещодавно у мене була зустріч із представниками *Bosch* – компанії, яка пішла з ринку України. Вони висловили таку сентенцію: панове, біля вашої хвіртки інвестори стоять натовпом; будь ласка, відкрийте цю хвіртку. Хочу зауважити: це було звернення не попередньої, а до нинішньої влади. Але, на мою думку, та хвіртка повинна відкриватися в обидва боки. І нам сьогодні кажуть: відкрийте її у свій бік, впустіть до себе інвесторів, а не тільки намагайтесь відкрити її назовні і казати, що ми будемо чимчикувати в Європу.

Третє. Стосовно політичної реформи. Треба не боротися проти неї, а спробувати чітко визначити її “плюси” і “мінуси” і все зробити для того, щоб “плюси” працювали на порозуміння між Сходом і Заходом. Повторю: якщо економічна складова домінуватиме у міжрегіональних відносинах, то це зніме питання федералізації: люди в регіонах зрозуміють, що і в рамках унітарної держави вони можуть мати значні можливості – тим більше, якщо будуть збільшені повноваження місцевого самоврядування.

Насамкінець хочу погодитися з висловленою тут тезою стосовно позиції української інтелігенції. Деякі представники інтелігенції, які боролися за демократизацію, побачивши, що ця демократизація нічого не дала, сьогодні вважають, що краще вже авторитаризм, який дає якусь визначеність у суспільному житті. Така зміна переконань є, на мою думку, жадливою. Тому вкрай необхідно якомога швидше вирішити найнагальніші проблеми як економіки, так і демократизації держави та суспільства – і не допустити таких ідейних трансформацій інтелігенції. Давайте будувати Європу в Україні. І це буде вихід із ситуації. ■

Круглий стіл, 17 березня 2006р.

РІЗНОМАНІТНІСТЬ – ЦЕ Є НОРМАЛЬНО

Тарас ВОЗНЯК,
головний редактор незалежного
культурологічного часопису "І"

Я львів'янин і хотів би почати з однієї тези: різноманітність – це є нормально. Причому це не є виключно нашою специфікою і виключно нашою проблемою. Інше питання – антагонізм між різними регіонами чи між різними групами нашого суспільства – це може бути вже аномальністю, і тут ми повинні шукати виходу.

Тут присутній колега з Польщі, і я можу навести приклад начебто моноетнічної Польщі, котра існує як незалежна держава вже майже століття, проте в ній чітко розрізняються чотири регіони, що склалися внаслідок історичних обставин: півдавстрійський, півросійський, півнімецький (колишній пруський) і ті території, котрі відійшли від Німеччини після Другої Світової війни. І коли ми подивимося на результати голосувань і політичні пріоритети, то побачимо, що відмінності між цими регіонами існують досить чіткі. І це при тому, що країна була вимішана, як у міксері, після Другої Світової війни, коли мільйони поляків переселили із західних територій Литви, Білорусі та України на захід Польщі.

Отже, різноманітність є нормою і для Польщі. Але там немає антагонізму між згаданими територіями. І ніхто його там не намагається розпалювати.

Нашу проблему протистояння умовно спростують: Львів – Донецьк. Я хотів би розглянути її в іншій площині. Давайте побачимо її не як дихотомію на лінії Львів – Донецьк, а як трикутник Донецьк – Київ – Львів. І тоді проблема виглядатиме дещо інакше.

Було правильно зауважено, що ті теми, котрі, як правило, мусуються політичними партіями, посідають п'яте-шосте місце серед пріоритетів наших громадян. Перші – за соціальними питаннями. Однак навіть стосовно тих згаданих тем українці за час незалежності досягли певного консенсусу. Так, нині практично жодна з політичних партій не має серйозних заперечень проти європейської інтеграції. Інша справа, що кожна партія може тлумачити її по-своєму.

Однак, ми поки що абсолютно не маємо консенсусу щодо інтеграції в НАТО. Чому ж така досить серйозна конфронтація з цього питання? Та тому, що інтеграція до НАТО, на відміну від інтеграції до ЄС, є набагато реальнішою. І тому, звичайно, напруженість більша.

Тепер щодо стосунків з Росією (третій напрям нашої зовнішньої політики). Практично всі політичні партії, навіть крайні праві, хотіли б паритетних, виважених, рівноправних стосунків з Росією. Ігнорувати Росію неможливо. То в цьому питанні ми теж уже наближаємося до певного загальнонаціонального консенсусу.

Справжньою проблемою є велика економічна диспропорція між центром і регіонами. Я не даремно згадав той трикутник. Донецьк і Львів у фінансовому,

бюджетному аспектах трошечки є конкурентами, але серйозним гравцем, з яким грає кожен з регіонів, є наш богоспасенний державницький центр – Київ і Верховна Рада. Тобто питання формування бюджету, питання індексу людського розвитку, питання виконання бюджету, витрати коштів є на ці п'ять років між виборами набагато актуальніші, ніж питання мови. І у Львові, і, я думаю, що у Донецьку – так само.

Тільки сліпий може заперечувати, що ми маємо в державі величезну диспропорцію у розвитку, *по-перше*, різних регіонів, а *по-друге*, що не менш важливо, Києва і регіонів у цілому. Всі ми бачимо, що Київ, як і Москва, будується за паризькою, французькою моделлю і надзвичайно сильно випереджує Україну як таку.

Невеличкий приклад. Внутрішні інвестиції української держави, скажімо, в Рівненську область, в одного рівненчанина, у 10 разів менші, ніж в одного киянина. Де тут питання мови? Де тут питання зовнішньополітичних пріоритетів?

Це стосується, до речі, і надзвичайно прибуткової гірничовидобувної промисловості Донбасу – яка кількість внутрішніх інвестицій і дотацій ішла в ці останні кільканадцять років у вугільну галузь? В енергетику? Скільки було туди інвестовано? А скільки було інвестовано в Рівненську чи Черкаську область? Різниця величезні.

Постає питання: як збалансувати ці стосунки? Для цього, напевно, потрібно дати більше повноважень регіонам, запровадити принцип субсидіарності, про який ми дуже часто говоримо, і т.ін. За цей рік адміністративно-територіальна реформа була успішно провалена нашими "героями", котрі герої у всіх випадках. Але ж це не означає, що проблема знята.

Адміністративно-територіальна реформа надзвичайно потрібна. Для того, щоб розпочати її, треба було починати, так, як, наприклад, у Польщі – створити замість сільради якоїсь, абсолютно безпомічної, чи якоїсь недієздатної ради районного містечка такі суб'єкти, які будуть здатні функціонувати в певному регіоні. Для того, щоб регіони почували себе нормально, вони повинні мати достатньо повноважень, тобто центр повинен трішечки відпустити ці регіони для того, щоб їх де-факто наблизити до себе.

Тепер про вибори. **Вибори на партійній основі збільшили диспропорцію між регіонами.** Зараз ми отримуємо Верховну Раду, обрану на партійній основі, але це буде Верховна Рада міста Києва та околиць. Є ще одна окрема "донецька" група, яка буде репрезентована в Парламенті.

Якщо Львівська область, для прикладу, мала у Верховній Раді попереднього скликання 22-24 депутати, котрі були прив'язані до наших виборців, то зараз ми матимемо п'ять-шість або 10 депутатів. **Партійний егоїзм створив виборчу систему, котра обслуговує політиків, а не регіони.** І якщо ви думаєте, що регіони будуть задоволені з того, то ви сильно помиляєтеся.

Такі самі ситуації, до речі, складаються і на виборах до міських та обласних рад.

Тому я думаю, що **виборчу систему треба буде якось змінювати в майбутньому.** Бо той розрив, котрий ми отримуємо після цих виборів, тільки збільшить диспропорцію між регіонами і збільшить актуальність регіональної проблематики у країні в цілому. ■

**НАСТУПНИЙ ПАРЛАМЕНТ МАЄ ПОЧАТИ РОБОТУ
ЗІ СТВОРЕННЯ СИСТЕМИ “ТАБУ”
НА ПЕВНІ РІШЕННЯ**

Валерій АЛЬОШИН,
перший заступник голови
Комітету Верховної Ради України
у справах пенсіонерів,
ветеранів та інвалідів

Коли йдеться про те, що завжди перед виборами витягаються і стають прапором окремих політичних сил певні регіональні відмінності, а після виборів про них забувають, то це дійсно так. Але навіть у дослідженні, яке сьогодні було презентоване, не проаналізовані відмінності, які виникли вже протягом останніх років української незалежності. Відмінності принципів, які містять у собі також відповідь на питання, чи здатна з’явитися і бути реалізованою ідея консолідації українського суспільства. Не проаналізовані такі ключові відмінності різних політичних сил, які виявляються в реалізації ними певної соціально-економічної політики.

Останній за часом приклад. Учора Верховна Рада 275 голосами прийняла рішення про те, що 9 чи 10 млрд. грн., отримані від приватизації “Криворіжсталі”, мають бути спрямовані на повернення заощаджень населення, втрачених у колишньому Ощадбанку. Чи було б прийняте таке рішення, якби ми керувались якимись раціональними стандартами?

Верховна Рада, яка з серйозними порушеннями регламентних процедур приймає рішення про збільшення видатків на суму, що дорівнює 7% державного бюджету, не сприяє консолідації суспільства, а провокує нарощування суперечностей і проблем, які виявляються в тій чи іншій формі.

Отже, подивимося на проблему міжрегіональних відмінностей через призму окремих аспектів економічної політики. Від виборчої кампанії до виборчої кампанії декларується і залишається актуальним питання вдосконалення податкової системи України. І водночас ми бачимо, що у Східному, Західному, Південному регіонах існують ексклюзивні податкові умови у вигляді вільних економічних зон чи зон пріоритетного розвитку. Це є свідченням того, що податкову проблему набагато легше “вирішити”, пролобіювавши створення економічної зони з пільговими умовами оподаткування, ніж наводити лад у загальній податковій системі.

Можна навести такі приклади в різних галузях, і тут немає великих відмінностей між різними політичними силами. Складається враження, що багато з них поділяють не консолідуючі позиції, а позиції, які будуть погіршувати умови економічного розвитку країни.

Подивимося на інше. Є певні принципи, викладені у Бюджетному кодексі України. Це досить нормальний документ, який, втім, потребує уточнення в частині міжбюджетних стосунків. І це буде дуже скоро зроблено. Але у Верховній Раді склалася традиція: незалежно від того, яка політична сила ініціює ті чи інші бюджетні витрати, якщо немає достатнього економічного обґрунтування джерел їх покриття, то пропонується запровадити їх з наступного бюджетного року.

Така проста, примітивна формула того, як обійти вирішення складного економічного завдання.

Тому наступному Парламенту необхідно почати зі створення цілої системи “табу” на певні рішення. Тоді ті відмінності, про які ми говоримо, відійдуть на задній план під впливом нової, раціональної соціально-економічної політики.

Якщо цього не буде – не буде й умов для національної консолідації, а будуть взаємні звинувачення в тому, що одні політичні сили паразитують на бюджетних грошах, інші – на пріоритеті державного статусу української мови, ще інші – на територіальній автономії Півдня і т.ін. І весь час ми будемо більше дивитися на те, що роз’єднує, замість того, щоб привернути увагу до того, що має єднати суспільство. ■

**ПОЛІТИЧНА РЕФОРМА СПРИЯЛА СТВОРЕННЮ
МЕХАНІЗМІВ ПРОТИСТОЯННЯ,
ЯКІ БУДУТЬ ЗНАЧНО БІЛЬШ РУЙНІВНИМИ,
НІЖ ТІ, ЩО БУЛИ ДОСІ**

Віталій ПАЛАМАРЧУК,
перший заступник голови
Комітету Верховної Ради України
у справах пенсіонерів,
ветеранів та інвалідів

Хотів би зосередитися на такому питанні, порушеному в доповіді Центру Разумкова, як відповідальність політиків у контексті відмінностей Сходу і Заходу, але не у виборчій компанії, а після неї. Виборча кампанія фактично завершується, викиди брудного піару та компромату зараз уже не визначають її перебігу та результатів. Але що буде потім? Тут варто мати на увазі висловлювання таких специфічно відомих російських експертів, як Г.Павловський та А.Мігранян, які стверджують, що, скоріш за все, після виборів влада в Україні буде слабкою, а розкол у країні посилюється.

Варто проаналізувати в цьому контексті, як відмінності Сходу і Заходу трансформуються в політичні уподобання, а з іншого боку – як політична практика (насамперед дії владних структур у трикутнику Парламент – Уряд – Президент) впливає на ці відмінності в найбільш небезпечній формі. А саме – посилюючи тенденції розколу України.

Слід, до речі, зазначити, що нинішня виборча кампанія є певним Рубіконом: в Україні зникає “червоний пояс”, що проходив через Південь, Схід, Північ і навіть заходив до Житомирської області. Фактично ті сили, ідеологічні засади яких були несумісні з європейською інтеграцією, втрачають будь-який вплив у суспільстві. Тут ішлося, наприклад, що СПУ – європейська партія. Смію нагадати: у 2002р. СПУ не заявляла, що вона є насамперед європейською партією, тоді були дещо інші акценти. Тому її нинішня позиція – досить показова ознака.

Повертаючись до теми. Яким чином відмінності між Сходом і Заходом трансформувалися в політичні уподобання? Перше, що спадає на думку – Партія регіонів. Що це за феномен – “Партія регіонів”? Чи це політична сила, близька до Росії? Так, є певні підстави це стверджувати. Але я б не ототожнював би її цілком з російськими інтересами. Це, все ж, українська партія, зі своїм баченням базових суспільних цінностей,

які загалом не дуже відрізняються від цінностей, що їх сповідують інші політичні сили – прихильники суто європейської орієнтації.

Але міжрегіональні відмінності, що відбиваються в міжпартійних суперечностях, стають набагато небезпечнішими в сучасних умовах, коли зміни до Конституції створили механізми політичного протистояння, значно руйнівніші, ніж ті, що були досі. Раніше Верховна Рада нагадувала дискусійний клуб. Її не могли розпустити, але й вона практично не впливала на виконавчу владу. Зараз Верховна Рада буде полюсом формування влади. Тому ми повинні виходити з того, як буде складатися: (а) політична конфігурація самої Верховної Ради; (б) взаємовідносини у трикутнику Президент – Верховна Рада – Кабінет Міністрів.

Я не є прихильником думки, що формування змішаної коаліції вирішить усі проблеми. Хоча нещодавно виникла досить цікава дискусія між такими закордонними експертами з українських проблем, як Т.Кузьо та А.Ослунд. Перший звинувачував другого в тому, що той пропагує змішану коаліцію, тоді як на думку пана Т.Кузьо, це перекреслить перспективи євроатлантичної інтеграції України.

Не хотів би заглиблюватися в цю надзвичайно складну тему. Хочу лише наголосити: питання змішаної коаліції і того, де перебуватиме БЮТ – у коаліції чи в опозиції, не є такими вже принциповими. Значно важливіше, які будуть стосунки у коаліції і Парламенті загалом, чи будуть політики дотримуватися певних правил поведінки, відчувати свою відповідальність. В нинішніх умовах саме це може мати дуже важливі наслідки.

Стосовно перспектив діяльності нового складу Парламенту існують песимістичні прогнози, зокрема, є досить багато прихильників його розпуску з тих чи інших причин. Розмови про таку можливість велися ще до початку виборчої кампанії. Але ті, хто про це говорить, мабуть не замислюються над іншою можливістю: якщо в нинішніх умовах Президент заявить про розпуск Парламенту, то Парламент може й не підкоритися цьому рішення. І що буде тоді?

Загалом, на мій погляд, українські політики – досить прагматичні, їм дуже шкода свого бізнесу, і це якось збалансовує їх дії. Водночас є “партія війни” і з

однієї, і з іншої сторони, які можуть втягнути країну в небезпечні колізії, у т.ч. – в контексті взаємин Сходу і Заходу. До речі, я не акцентував би лише на Сході і Заході України. Це дуже умовно, адже є ще й Південь, і Центр. Варто все ж відходити від стереотипів.

Завершуючи, знову хотів би закликати до того, щоб Центр Разумкова, як досить впливова інституція, тримав під своїм контролем і питання поведінки політичних сил після виборів у контексті запобігання протистоянню між політичними силами та тими регіонами, де вони найбільшою мірою представлені, а також грі на наших внутрішніх суперечностях зовнішніх суб’єктів, причому не лише Росії, а й інших закордонних центрів впливу.

ПІСЛЯ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ РОЗКОЛ БУДЕ ЩЕ БІЛЬШИМ

Ірина БЕКЕШКІНА,
науковий керівник
Фонду “Демократичні ініціативи”

Я бачу дві позиції на цьому Круглому столі: з одного боку, позиція експертів, які добре розуміють проблему, що склалася і певним чином загрожує національній безпеці. З іншого – позиція представників законодавчої влади, які, здається, абсолютно цю проблему не розуміють.

Так, один депутат говорить про певні “міфологеми”, інший – про “міфологічні спекуляції”, тоді як ідеться про реальний розкол, що існує в Україні. Якщо зважити, що ці люди належать до провладної, пропрезидентської більшості, тобто це не просто законодавці, а законодавці, причетні до формування законодавчої політики, то стає тривожно.

Мені здається, що люди не розуміють речей, про які виразно свідчить соціологія. Зокрема, після виборів 2004р. ті відмінності, які реально були, почали стрімко загострюватися. І йдеться не про культурні відмінності, а про різне бачення державної політики, коли одна частина суспільства вважає, що ми повинні вступати до ЄС, а інша – що слід орієнтуватися на Єдиний економічний простір. Я вже не кажу про НАТО, до нього негативне ставлення було й раніше. Але питання ЄС донедавна об’єднувало країну – більшість начебто хотіла до Європи. А тепер, після президентських виборів, вже не лише Схід, а й Південь до ЄС не хоче. Це дуже серйозно. Як за таких обставин будувати державну політику?

І я думаю, що після парламентських виборів розкол буде ще більшим, особливо якщо врахувати, що місцеві вибори за партійними списками призведуть до тієї ситуації, якої раніше в Україні не було: коли частина країни буде, умовно кажучи, помаранчевою, частина – біло-блакитною. А якщо врахувати, що, напевно, буде ухвалений новий Закон “Про місцеве самоврядування”, і місцеві громади отримають більше влади, – то це теж дуже й дуже серйозно.

Мені здається, що наші законодавці і наша нинішня влада просто не усвідомлюють тривожності цих речей.

Круглий стіл, 17 березня 2006р.

Можна скільки завгодно говорити “моя нація”, але від того вона не стає нацією єдиною. Я тут від законодавців почула лише одну справді добру пропозицію – щодо народної дипломатії між Заходом і Сходом, але це все-таки дуже вузький підхід. Думаю, що при Секретаріаті Президента, чи при урядових комісіях повинні зібратися експерти і виробити чітку програму, як нам об’єднати країну.

Тут ішлося про мову. Але що було зроблено в цій галузі? Пам’ятаю, у 1991-1992рр. у нас були бурхливі дискусії з “Просвітою”. Я говорила: “Дайте спокій дорослим. Хай вони розмовляють так, як звикли. Йдіть у школи! Якщо з першого класу в усіх школах запровадити добре вивчення української мови, то через 10 років ви матимете україномовну націю”. А мені відповідали: “Пані Ірино, що Ви таке кажете, – 10 років чекати? Ми чекати не можемо”. Вибачте, але зараз уже більш ніж 10 років минуло...

У Європі, наприклад, у Німеччині, Швеції, доплачують іммігрантам за те, що вони вивчають мову країни. У нас багато бажаючих вивчати українську мову. Але чи є у нас безкоштовні чи хоча б дешеві, доступні всім курси? Хто про це думає? Ніхто.

Стосовно ЄС і НАТО. Ми знаємо, що спротив НАТО зростає. Але наші дослідження показують, що люди нічого не знають про НАТО. І дуже мало знають про Європу. Справа в тому, що ми будемо кудись вступати чи не вступати. Справа в тому, що Європу треба будувати тут, а для того, щоб будувати – треба розуміти, що таке Європа. Це, наприклад, коли хвилина в хвилину приходить тролейбус чи автобус. Якщо люди зрозуміють, що в Європі жити – добре, і що Європа – це дуже зручно, то, думаю, що прихильників і європейської інтеграції, і НАТО в Україні побільшає. Треба зрозуміти, в чому ми зараз не є європейцями, чому Європа – добре, розробити реальну стратегію і вести реальну пропагандистську роботу. І перестати, нарешті, рахувати – скільки європейських чиновників хочуть нас бачити в Євросоюзі, а скільки – не хочуть. Це питання другорядне.

Можна згадати “книжкову проблему”. Добре, ми припинимо завозити російськомовні книги. Але чи є у нас українська книжка? Про це стільки вже говорилось... Думаю, потрібно підтримувати масову культуру. Наприклад, детективи, фантастику українською мовою так само, як і “високочолу” літературу – тобто потрібно розбудовувати україномовне середовище. А методи репресій, заборон, навіть метод дублювання в телепросторі нічого, крім роздратування і ще більшого розколу, Україні не принесуть. ■

Круглий стіл, 17 березня 2006р.

ИНТЕГРАЦИЯ КУЛЬТУР ПОТРЕБУЕТ ВРЕМЕНИ

Ерік ХОННЕГЕР,
президент Інституту Європи
Університету Цюриха

Дискусія на цьому Круглому столі є дуже цікавою. Звичайно, ми не можемо давати вам поради, як подолати так званий розкол в Україні, оскільки ми не знаємо ситуацію так, як знаєте її ви. Але що ми можемо зробити, – це поділитися тим досвідом, який ми маємо у Швейцарії.

Швейцарія і Україна мають деякі спільні риси. У нас є кілька мов – і у вас є кілька мов. У нас кілька культур і кілька етнічних груп – і у вас, в Україні, також є кілька етнічних груп. У нас кілька релігій – у вас так само. Але є одна суттєва різниця. Це – фактор часу. Швейцарія будувалася століттями, а від України очікують, що такий самий шлях вона пройде за десятиріччя.

Думаю, вам не слід очікувати, що якісь короткострокові рішення принесуть результати. Інтеграція культур потребує часу. У Швейцарії ми навчилися жити з кількома культурами, тому що була сильна воля побудувати і об’єднати націю.

Ми розуміємо, що є воля сформувати і українську націю. Але треба уважно проаналізувати основоположні фактори.

Хочу зробити невеличкий коментар стосовно мовної проблеми.

Ви знаєте, у Швейцарії чотири національні мови – французька, німецька, італійська, ретороманська. І не всі громадяни країни розуміють ці мови. Але, згідно з нашим досвідом, мова – це такий фактор, який може слугувати інтеграції, а не розколювати країну. Проте, стратегія інтеграції у Швейцарії завжди базувалася на федеральному устрої. У нас кантони максимально старалися мати власну політичну визначеність.

Можливо, поетапна децентралізація була б цікавою стратегією і для об’єднання України. ■

НАЦИЯ – ЭТО НАРОД, КОТОРЫЙ ДОБИЛСЯ ГОСУДАРСТВА, АБО, ПРИНАЙМНІ, ЗА НЕЇ БОРЕТЬСЯ

Сергій ЗДІЮРУК,
завідувач відділу
гуманітарної політики
Національного інституту
стратегічних досліджень

Хто б як не інтерпретував поняття нації, ми впевнені, що європейська традиція – це традиція національних держав. Більше того, ми прекрасно знаємо з європейської політології і політичної практики, що держава і нація – це ідентичні речі. Нація – це народ, який здобув державу, або, принаймні, за неї бореться.

Але тоді ми повинні подивитися: хто з меншин в Україні не має своєї держави? Те, що у нас 120 чи 130 національних меншин, – це справді поважно, це

справді наше багатство і сила. Але я думаю, що це питання слід уточнити. Ми можемо спитати: за що борються росіяни в Україні, якщо поряд є величезна держава, як казав незабутній Шевченко, “одна Сибір неісходима”.

Можливо, борються справді за федералізацію. Але тоді постає логічне питання: федералізації на основі чого? Хто стане суб'єктами цієї федерації? В Росії суб'єкти федерації визначалися на етнічній основі, тому що Російська імперія в особливий спосіб “приростала землями”. Це були концентричні кола, що додавалися час від часу, і щораз складалося враження, що це – щось одне ціле. Насправді ж, це маса, як вони казали, “иностраных”, племен, які інкорпоровалися разом зі своїми землями в ту державу. Так сталося після Переяслава і з Україною.

Наші колеги з Європи мають рацію, коли стверджують, що 700 років краще, ніж 100, а 100 – краще, ніж 10. Але дивлячись, що в цей час відбувається. Можливо й добре, що у нас не було 700 років, бо якби ми 700 років були в тій імперії, то, напевне, вже не йшлося б про відродження своєї держави. Це важливо пам'ятати. Тому що справа не лише в тому, що ми були невід'ємною часткою Російської імперії, а потім – того, що всі називали Радянським Союзом, хоча це була та сама імперія, тільки трішки модифікована на комуністичний лад.

Справа в нашій політичній еліті, яка, за влучним висловом Липинського, часто служила не собі, а сусіднім державам. І зараз, як ми бачимо, твориться розкол. Ті державці, які свого часу керували Адміністрацією Президента, ті досить молоді політики є зараз по ту сторону барикади, яка ніби хоче розірвати Україну. Та й самі колишні президенти – і перший Президент Л.Кравчук, і другий Президент Л.Кучма – знаходяться по іншу сторону барикади від української нації, від українського народу. А з ними ще маса “достойників”, які свого часу отримали реальну можливість приватизувати все, що можна було приватизувати. Тому, на мій погляд, ці речі культивуються зараз ними саме тому, що їм треба це все зберегти, і вони є основними гравцями.

А що стосується відмінностей, то тут справедливо вже зауважувалося, що в кожній країні є свої Північ, Південь, Схід, Захід. Ну хіба що може у Ватикані такого поділу немає – і то там кардинали з різних країн. Тобто це не є щось страшне, це є реальність, з якою треба працювати.

Які відмінності між регіонами можуть стати головними чинниками міжрегіонального розколу? На мою думку, найбільшими є відмінності у виконанні Конституції та українських законів.

Як вплине виборча кампанія на стосунки між регіонами? Мені здається, в основному, позитивно. Хоча б тому, що кампанія завершується. І це вже добре.

Які першочергові кроки потрібно зробити, щоб ми досягли єдності? Мені здається, це третє питання дуже корелює з першим. Необхідне максимальне дотримання законів. Якщо хочете, даруйте за тавтологію, – це культивування культури законослухняності. Це, також, культивування європейських цінностей. І демократії, і терпимості до інакомислення – всіх тих засад, які становлять основу людського співіснування в рамках спільноти.

Ми є одне ціле, у нас є одна візія та абсолютно ясна ідея: жити по-людськи. ■

ДОНБАС ДІЙСНО МАЄ ДОСИТЬ ВИРАЗНУ ВЛАСНУ ІДЕНТИЧНІСТЬ

Володимир КІПЕНЬ,
керівник Інституту соціальних
досліджень і політичного аналізу
(м.Донецьк)

Думаю, що доречно було б почути голос з Донецька тоді, коли ми розглядаємо проблему “Схід і Захід України в контексті виборчої кампанії 2006р.” Тим більше, що дуже поширене розуміння Донецька як певного жупела, як втілення “не-українськості” і загрози єдності України.

Міф це чи не міф – але це має бути предметом серйозної розмови. Хотів би висловити своє бачення, не претендуючи на онтологічність картинки, яку я намалюю.

Недавно, коли я давав інтерв'ю радіо “Свобода”, кореспондент запитала: “Звідки в Донецька ідентичність? Новий регіон, змішаний регіон, “плавильний казан” – і раптом ви говорите, що він має таку ідентичність, яка його виокремлює”. Це одне зі свідчень того, як сприймається факт, що Донбас дійсно має досить виразну, досить специфічну окремішність і свою ідентичність.

На чому ґрунтується власна ідентичність Донбасу? Хотів би зупинитися на деяких характеристиках масової свідомості у нинішньому Донбасі, які окреслюють цю ідентичність, а потім на їх кореляціях з політико-електоральними уподобаннями та настроями на Донеччині.

Перш за все, слід сказати, що 2004р. – це рік травматичного шоку для Донбасу. Регіональна психологія отримала дуже потужний удар. Удар, який сприймається як удар несправедливий, як те, що потребує виправлення. Поразка сил, які йшли на президентські вибори від Донбасу, є зараз мотивом додаткової регіональної консолідації, додаткової мобілізації регіону.

Круглий стіл, 17 березня 2006р.

Порушуючи питання про те, якою мірою це буде сприяти єдності чи, навпаки, вести до розколу України, я, напевне, підтримаю ту позицію, яка тут висловлювалася і яка полягає у визнанні того, що існують об'єктивні підстави для розколу, але існує і надто багато спекуляцій.

Звернуся до соціології. Проводячи постійні соціальні моніторинги стану громадської думки в області, можу зробити такі висновки. У масовій свідомості існує стале, інваріантне ядро, що складається з ключових проблем, якими переймаються жителі, і є практично однаковим по всій Україні. Різниця між регіонами тут немає. Це проблеми, які стосуються рівня життя, економічної безпеки, соціальної захищеності, комунальних потреб тощо.

Вирішення цих проблем створює великі можливості для інтеграції Донецького регіону в загальноукраїнське тло.

Але разом з тим, ці базові проблеми відступають на друге місце, коли ми порушуємо питання геополітичного вибору, орієнтації на Схід чи на Захід. І масова свідомість орієнтується вже не на ситуацію, а на об'єкт, не на раціональне, а на емоційне. Коли йдеться про ЄС, дві третини населення абсолютно чітко стверджують: тільки ЄС. Коли йдеться про НАТО – абсолютно однозначна негативна позиція двох третин або чотирьох п'ятих опитаних.

Хоча після перемоги Помаранчевої революції, влітку 2005р. ми помітили певну раціоналізацію поглядів населення, певне зменшення дихотомії поглядів. І, можливо, якби ситуація загалом в Україні розвивалася за більш сприятливим сценарієм, ця тенденція в Донбасі набула б сталості. Але нині цього вже немає.

Спостерігається також однаковість у питаннях мови – темі, навколо якої під час виборів у Донбасі надзвичайно активно спекулювали.

Інститут, який проводить моніторинг інформаційного простору в регіоні, наводить вражаючі цифри: практично дев'ять десятих усієї інформації – це негатив стосовно дій влади і мусування згаданих вище проблем.

Хоча тут існує певна суперечність. Більшість населення – близько 60%, говорить про необхідність зміни регіональної влади. Але водночас – підтримують регіональну владу, якщо справа торкається регіональної ідентичності. Бо це – свої, це – наші. Сприйняття в координатах "свій-чужий" тут надзвичайно загострене, коли розмова переходить у цю площину, всі раціональні аргументи відходять на задній план.

Стосовно об'єктивних підстав регіональної ідентичності. Я підтримую оцінку, яка тут прозвучала, взаємовідносин Києва і регіонів, як підґрунтя потенційної загрози єдності України.

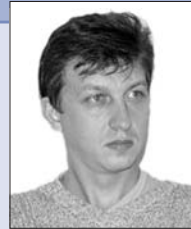
Про що йдеться?

Жителі Донбасу вважають несправедливим, що їх регіон, даючи 20-25% ВВП, посідає за індексом людського розвитку 26 місце в Україні, за рівнем екологічної забрудненості – 25-27 місця. Зрозуміло що така ситуація – надзвичайно благодатне підґрунтя для політичних спекуляцій. І саме тому всі політичні сили, крім Партії регіонів, на Донеччині є неконкурентоспроможними.

Ця проблема невідповідності регіонального внеску і того, що регіон отримує, буде постійно підживлювати бажання регіональних сил отримати свою частку влади і впливу на загальноукраїнському рівні. У принципі, це нормальне бажання. Проблема лише в тому, які базові цінності будуть покладені в основу консолідації.

Підкреслюю ще один дуже важливий момент. Населення Донеччини, за всієї дихотомічності підходів, демонструє стабільне очікування, що після виборів ситуація вирівняється, стане кращою. Лише 12-14% опитаних вважають, що після виборів буде гірше. А решта, незважаючи на глибокі розчарування після попередніх виборів, все ж сподіваються на краще. Отже, існує великий запит на консолідаційну пропозицію. ■

**НАМ ДУЖЕ ЩАСТИТЬ, ЩО МЕНТАЛЬНА
УКРАЇНІЗАЦІЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ЕЛІТ
ВІДБУВАЄТЬСЯ НАБАГАТО ШВИДШЕ, НІЖ
УКРАЇНІЗАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА**

Олесь ДОНІЙ,
голова Центру досліджень
політичних цінностей

Проблеми етнокультурних розбіжностей регіонів дійсно існують. І нам пощастило, що на цей момент регіональні еліти переорієнтувалися на Київ. Нам пощастило, що Донецьк бореться за владу в Києві. Нам може не подобатися якість донецької еліти. Але те, що вона змагається за Київ, – це надзвичайне щастя! Це означає, що в країні з'явилася киевоцентричність.

Але, є достатньо сильні етнокультурні розбіжності між регіонами, які у Києві часто не помічають. Після другого туру президентських виборів я написав статтю до "Української правди", у якій зазначив, що за В.Януковича проголосували без винятку всі регіони, де чисельність етнічного російського населення, згідно з переписом 2001р., складала понад 13%. А в областях, де етнічних росіян було менше 13%, – проголосували за В.Ющенка.

Очевидно, що були змагання між українокультурним і російськокультурним проектами, причому серед тих, хто підтримував останній, ядро складали етнічні росіяни. Водночас, це не є російський проект. Це російськомовний, російськокультурний, але український проект. І слід розуміти: якщо ми хочемо, щоб він і надалі залишався українським, то потрібно з певним розумінням поставитися до проблем населення, яке підтримує цей проект, знаходити до нього більш тонкий підхід, зокрема – в мовній політиці. Бо думка про те, що все вирішують лише кошти, і достатньо лише переорієнтувати грошові потоки з Києва, є абсолютно помилковою.

Очевидно, концепція діяльності влади в культурній сфері повинна бути багатошаровою. З одного боку, потрібно вирішувати, але більш тонко, питання українізації. З іншого – визнати мовно-культурні потреби російськомовних регіонів України.

Тут абсолютно розумно говорилося, що держава мало дбає про навчання дітей української мови. На абсолютно провальний фільм "Гетьман Мазепа" було

витрачено, за інформацією з газет, \$4-6 млн. Водночас, один мультиплікаційний фільм коштує \$30-50 тис. Тобто цією сумою можна було забезпечити на кілька років українську мультиплікацію. А ми знаємо, що мова сприймається найкраще в дитинстві.

Але, очевидно, державного мислення для цього не вистачає. Швидше все українізувати – це легше. І нагнути олігархів, щоб вони дали гроші на Багурина, – теж, очевидно легше. А певної стратегії культурної – як попередня влада не мала, так не має і ця влада. Наприклад, ніхто не зробив дослідження – як буде сприйматися населенням регіонів тотальна українізація відразу всього телевізійного простору.

Українським патріотам приємно, що є таке рішення. Скільки разів мені казали: “Як класно, що ТРК “Україна” відразу перейшла на українську мову, за одну ніч”. А хто зробив аналіз, як це сприймається населенням регіону, яке раніше дивилося ТРК “Україна”? Чи буде воно після цього її дивитися, чи купить супутникові антени, а чи просто затаїть злобу і буде чекати, коли внаслідок виборів зміниться ситуація і приймуть інший закон.

Хто провів таке дослідження? Чи проводилось воно взагалі? І чи ставив хтось таке питання?

А чи ставив хтось аналогічне питання стосовно НАТО? Чи може прийматися політичне рішення на вищому рівні, якщо його не підтримує поки що більшість населення?

Тобто чи є взагалі стратегічне мислення у нашої еліти? Мені здається, що немає і від цього всі проблеми. Бо, наприклад, проблема мовно-культурна – це проблема не років і навіть не десятиріч. Проблеми дерусифікації України – це проблема сторіч, а не кількох поколінь. Але якщо будувати стратегію, як її будуть східні народи, на кілька сторіч, то, очевидно, можна крок за кроком це зробити.

Нам дуже щастить, що ментальна українізація регіональних еліт відбувається набагато швидше, ніж українізація суспільства. Наприкінці 1980-х років українізувалася київська еліта – ментально, не мовно. В середині 1990-х – дніпропетровська. І зараз просто галопуючими темпами відбувається українізація донецьких еліт. Тобто, головне, що ці еліти вже сприймають Київ як свою столицю.

На завершення скажу, що, з державної точки зору, процес рухається в нормальному напрямі, і проблеми розколу України після цих парламентських виборів не буде. Але з точки зору культурної, урапатріотам слід також розуміти, що дерусифікація – дуже довготривалий процес. Потрібно поставитись до нього розумніше. І підходи виробити розумніші. ■

Круглий стіл, 17 березня 2006р.

ТРЕБА РОЗВИВАТИ НЕ РЕГІОНИ, А ПРОЕКТИ, В ЯКИХ РІЗНІ РЕГІОНИ БУДУТЬ СПІВПРАЦЮВАТИ

Володимир ЛУПАЦІЙ,
заступник директора Центру
соціальних досліджень “СОФІЯ”

Дозволю собі зробити ремарку стосовно назви Круглого столу. Коли ставиться питання про об'єднання Сходу і Заходу, ми маємо на увазі Львів і Донецьк. Я хочу запитати, чи ви усвідомлюєте, що Україна не зводиться до Львова і Донецька? Тобто постановка питання принципово неправильна. Це перше.

Мені також здається, що ті диспропорції і відмінності, які існують між регіонами (до речі, я б у цьому контексті говорив не про розкол, а про відчуження), не можна подолати в рамках традиційної регіональної політики, яка проводилася в Україні всі 15 років незалежності, тому що сьогоденні фактори дезінтеграції є багаторівневими. Сьогодні дезінтеграція пов'язана не тільки з тим спадком, який ми отримали від Радянського Союзу. Є проблеми, які виникли протягом цих 15 років, і є також зовнішні дезінтеграційні фактори гео економічного характеру.

Тому в рамках регіональної політики не можна вирішити весь комплекс цих проблем. Мені здається, слід говорити про вироблення стратегії реінтеграції, тому що будь-який соціум, будь-яка країна стикається сьогодні з розмиванням та розриванням і своєї ідентичності, і своєї структури. Тому лише ті країни, які свідомо створили механізми реінтеграції, мають шанс вижити.

Стосовно рівнів. Проблеми існують як на рівні просторового або, як у нас його називають, “регіонального” розвитку, так і на рівні зовнішньополітичному. Тобто в питання реінтеграції повинні бути інкорпоровані питання і зовнішньої політики, і макроекономіки.

До речі, коли йдеться про регіони – що мається на увазі? За Конституцією, адміністративно-територіальна одиниця – це область. Називати область регіоном – лише метафора.

У нас немає регіонів. Є лише один макрорегіон у науковому розумінні цього слова – це Донбас. Усі інші регіони це треба створювати.

Стосовно децентралізації. Децентралізація стосується не регіонів, а центру і регіонів. Я думаю, що насамперед, випереджаючими темпами повинна відбуватися децентралізація на рівні територіальних громад. А тоді вже будуть виникати макрорегіональні рамки.

Однак влада діє протилежним чином. Що запропонував В.Ющенко регіональним лідерам? Сформулюйте програми чи проекти розвитку регіонів. Вибачте, спочатку сформулюйте пріоритети регіонального розвитку! Задекларуйте ті пріоритети міжрегіональної співпраці і розвитку, які держава буде підтримувати! Нам треба розвивати не просто регіони, а проекти, в яких різні регіони будуть співпрацювати й одержувати

державне фінансування або інші форми підтримки. Інакше у нас просто відбудеться розвал, а не децентралізація.

Стосовно зовнішньої політики. Мені здається, що після розширення ЄС у 2007р., коли він вийде на Чорне море, треба епіцентр євроінтеграційної стратегії перенести на Південь – таким чином, південні області можуть стати локомотивом євроінтеграції, оскільки саме там виникають нові можливості.

Донецьк на сьогодні перевантажений – це суперіндустріалізована територія. Захід – навпаки. Там брак капіталу, брак можливостей накопичення капіталу за рахунок власних ресурсів. У цьому аспекті південні області виглядають більш перспективними. Півдню треба пояснити, що в нього виникають нові гео економічні перспективи, і що Україна робить ставку не лише на Схід і Захід.

Наступне. Давайте згадаємо, що базова проблема розколу пов'язана з тим, що в Україні сформувалася двосекторна модель економіки. Перший сектор – це експортні галузі, які практично працювали самі на себе і лише частково реінвестували у внутрішній ринок, другий – це вся інша Україна, яка займалася натуральним господарством, їздила на заробітки і т.ін. Проблема в тому, що були відсутні легальні ринкові механізми для реінвестування надприбутків з експортних галузей у розвиток внутрішнього ринку.

Кілька слів з приводу мовної проблеми. По-перше, не треба боятися цієї проблеми. Якщо Президент каже, що її немає, це виглядає не дуже адекватно. Треба визначити, яка тут головна загроза. Загроза не у двомовності, а в тому, що в Україні, за умов безконтрольного розвитку мовної ситуації, формуються анклавні етнолінгвістичної асиміляції – це головна проблема, яку треба вирішувати. Звідси можна виходити на формули паритетної двомовності, формули подолання цих анклавів асиміляції, формули “двомовна культура в межах європейського цивілізаційного вибору”, акцентувати цивілізаційну ідентичність, а не етнолінгвістичну та ін. ■

**УКРАЇНА ДВИЖЕТСЯ В НАПРАВЛЕННІ
ФОРМУВАННЯ ПОЛІЕТНІЧЕСКОЇ,
ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ, ПОЛІЛІНГВІСТИЧЕСКОЇ
І ПОЛІКОНФЕСІОНАЛЬНОЇ НАЦІЇ**

Владимир СТУС,
руководитель группы
аналитики и прогнозирования
Центра стратегических инициатив

Хотел бы буквально по пунктам коснуться некоторых вопросов, поднятых здесь и сделать краткие прогнозы.

В чем причины обострения межрегиональных отношений? На мой взгляд, тактическая причина – это избирательная кампания и то обстоятельство, что отдельные политические силы используют в своих целях проблемы межрегиональных отношений, местных идентичностей, геополитического выбора, которые действительно присутствуют в общественном сознании. Именно по этим проблемам в обществе

наблюдается поляризация мнений, и именно их используют обе стороны – и провластные политические силы, и оппозиция. Со стратегической точки зрения, обострение проблем между Востоком и Западом Украины, связано, прежде всего, с повышением уровня демократизации. Общество стало более демократическим и требует решения упомянутых проблем демократическим путём.

Однако, эти проблемы в принципе нельзя решать только на политическом уровне. Нужно подняться либо на уровень выше, либо на уровень ниже.

Если подняться на уровень выше, т.е., на уровень цивилизационный, то совершенно очевидным становится, что эти проблемы сразу проектируются на вопрос о том, по какому пути пойдёт Украина: по российскому пути, или по пути интеграции в западное сообщество?

То, что **Украина не пойдёт по российскому пути** (и прошлые выборы это показали), постепенно становится понятным и в России. В то же время, можно чётко спрогнозировать, что Украина не пойдёт и по западному пути. (Кстати, нельзя все сводить к противостоянию интересов Запада и России в Украине и забывать о постоянном увеличении восточного влияния на Украину – исламского, китайского и т.д.).

То, что **Украина не пойдёт по европейскому пути**, мне кажется оправданным. Сколько ещё тысяч автомобилей должно быть сожжено в Европе, насколько низкими должны быть показатели экономического развития ЕС, чтобы мы поняли, что он находится в предкризисном состоянии, и ему скоро будет не до нас?

Если спуститься на уровень ниже, то мы окажемся на уровне реализации прав человека. Тут задавался вопрос: за что борется русскоязычное население? Да за то же самое, что и украиноязычное и татарскоязычное население – за свои права. И, по мере удовлетворения экономических запросов, становления среднего класса, борьба за удовлетворение культурных, языковых и других потребностей будет только нарастать. Я в принципе не согласен с тем, что улучшение благосостояния решит все проблемы. Наоборот, это их только обострит.

Если соединить верхний и нижний уровни, т.е., цивилизационный уровень с уровнем прав и свобод человека как безусловной ценности любого демократического государства, то мы увидим, что **Украина движется в направлении формирования полиэтнической, поликультурной, полилингвистической и поликонфессиональной нации**. Это гораздо сложнее, чем просто куда-то интегрироваться.

Пользуясь тем, что спонсором этого проекта является Посольство Швейцарии, можно привести образное сравнение. Внимательно посмотрев на историю этой страны, я бы сравнил Украину с молодой Швейцарией. На мой взгляд, **Украина находится где-то на уровне постреформаторской Швейцарии, которой ещё предстоит приложить очень много усилий, для того, чтобы стать действительно демократическим государством**.

В заключение хотел бы, определить, с чего следует начать. Давайте говорить не “этнический русский”, не “этнический украинец” – а “русскоязычный русский”, “русскоязычный украинец”, “татароязычный украинец”, “украиноязычный украинец”. Так мы постепенно придём к компромиссу. ■

ПРОБЛЕМА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ І ТВОРЕННЯ ЄДИНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПОЛІТИЧНОЇ НАЦІЇ

Тарас ВОЗНЯК,
головний редактор
Незалежного культурологічного
часопису "І", м.Львів

Якщо розглядати доволі актуалізовану останнім часом проблему розвитку чи повноважень регіонів в Україні, то, з огляду на політичну доцільність та забезпечення політичної стабільності, можна просто відмахнутися від неї або вдати, що ця тема не є актуальною. Разом з тим, не можна не бачити й того, що її активно використовують, особливо перед виборами, дуже багато деструктивних політичних сил. Щонайперше – Партія регіонів. Однак не тільки, цю тематику експлуатують й інші, як правило, зорієнтовані на Росію, політичні утворення в Україні.

Через утвердження в регіонах вони хочуть досягти кількох політичних цілей — закріпитися на регіональному рівні після поразки на президентських виборах 2004р. через розбудову регіонального самоврядування – дрейфувати до дедалі більшої диференціації регіонів на мовно-культурному та політико-економічному рівнях. А в ідеалі — досягти рівня федералізації з тим, щоб, уже як суб'єкт федерації, як на мовно-культурному, так і на політико-економічному рівнях глибоко інтегруватися з Російською Федерацією. Така інтеграція через російськомовні чи зорієнтовані на Росію регіони може стати інструментом наступної глибокої інтеграції з РФ і всієї України. Або принаймні інструментом стримування такої ж глибокої інтеграції України з ЄС і перш за все — з НАТО (що більш досягне для України). І в цьому аспекті ті політичні сили, які формують такі інструменти, так чи інакше готують їх саме для РФ. І врешті – такі інструменти можуть стати просто інструментами впливу чи шантажу в Україні.

РЕГІОНАЛІЗМ ЧИ СЕПАРАТИЗМ?

Зрештою інтеграція через інтеграцію регіонів, перш за все прикордонних, не є спеціальним винаходом Росії. ЄС також ефективно використовував і використовує цю технологію для своєї інтеграції, для залагодження міжетнічних протиріч, для згладжування різких перепадів життєвого рівня суміжних територій країн ЄС та їх сусідів. Для такої інтеграції ЄС потребує повнокровних і відносно гомогенних у правовому та економічному сенсі регіонів. Тому розвиток регіонів, збільшення їх повноважень і самостійності є пріоритетом регіональної політики ЄС.

Але така інтеграція через регіони в ЄС не може мати своєю метою маніпулювання чи шантаж сусідньої держави, яка є членом ЄС, чи тим більше – держави, яка межує з ЄС. Важко собі уявити, щоб Німеччина пробувала використати німецькомовний анклав у сучасній Бельгії для впливу на неї. А тим більше для політичного шантажу чи роздмухування сепаратистських настроїв. Те саме стосується і франкомовних валлонів – Франція жодною мірою не використовує їх з неблагovidною метою. Натомість приклади регіонів, що розміщені на кордонах РФ (Абхазія, Південна Осетія, Придністров'я) показують, що ці "самоврядні" регіони стають інструментом російської зовнішньої

політики та через регіоналізм під російською парасолькою чи проросійськими гаслами, минаючи навіть стадію федералізації, переходять до відкритого сепаратизму.

Значною мірою, хоча не повністю, такою самою є і генеза регіоналістської проблематики, яка останнім часом поширилася в південно-східній Україні. Зрештою, вона була актуалізована ще при розпаді СРСР. Вже тоді було багато дискусій і навіть політичних рухів, які спиралися на окремішність Криму, Півдня України, Новоросії. Певні спроби роздмухування з Москви “русинського” сепаратизму були і в Закарпатті. З огляду на загрозу загальної дестабілізації ситуації в цілому регіоні центрально-східної Європи, ці рухи були стримані і не одержали подальшого політичного розвитку. Цьому сприяло і значне ослаблення та деморалізація тогочасної Росії.

Натомість з нафтогазовим бумом та приходом до влади в РФ В.Путіна ця тематика була знову активізована. Інтеграція в новий російський політичний проєкт (“собиране земель”) на цей раз регіонами стала знову ефективним інструментом російської зовнішньої і внутрішньої політики.

Однак усе це лише використання самого факту існування регіонів з певною, благою чи ні, метою. Таке політиканство не може закрити нам очі на те, що регіони існують, що між ними є глибокі економічні, політичні та культурні різниці. Що це стосується й України. І ми маємо якось на цей факт реагувати. Бо в іншому випадку на цей факт зреагують інші. І це для України може стати і вже є проблемою. Водночас ми маємо бачити й те, що попри реальні проблеми, до регіоналістської проблематики пробують включити і чисті спекуляції та провокації. Часто ці проблеми невинувато гіпертрофують або й взагалі видумують (як, наприклад, проблему “русинства” на Закарпатті, чи ще цікавішого “галицького сепаратизму”, в останньому випадку підмінялося справжнє і щире несприйняття останніх років правління режиму Л.Кучми, який асоціювався із Сходом і Центром, бажання від нього відмежуватися принаймні на “своїй” території поняттям сепаратизму).

Водночас, це не означає, що насправді проблеми макрорегіонального розвитку України не існує. Впродовж багатьох років ця тема є головною темою багатьох академічних установ¹, однак так і не отримала реального застосування.

ІНТЕРЕСИ РЕГІОНІВ: НЕВДОВОЛЕНІ ВСІ

Вивчаючи причини сьогодишнього невдоволення на місцях регіональною політикою все ще молоді та в багатьох аспектах гетерогенної та диференційованої Української держави, ми повинні виходити з простої засади, що “Сучасна національно-державна мета регіоналізації, полягає в обґрунтуванні такого поділу України на макрочастини, щоб регіональна, національна, демографічна, соціальна, економічна, екологічна політика забезпечила гармонійний і сталий розвиток суспільства в цілому, створила умови нормальної й духовної життєдіяльності людини”². Після розпаду СРСР ми успадкували не лише систему гіперцентралізованої влади з її повноваженнями, але

й старий адміністративний поділ, відсутність реального самоврядування. Тому дедалі більш очевидно, що реальний гармонійний і сталий розвиток усієї держави без істотних і радикальних змін, без багатостраждальної адміністративно-територіальної реформи є просто неможливим. Дедалі більш очевидним стає нерівномірний розвиток Києва та решти України, різних регіонів між собою. Дедалі більш зрозуміло, що для того, щоб проводити успішну регіональну політику, перш за все, слід створити самі суб'єкти цієї політики – місцеві регіони. Те саме стосується й самоврядних одиниць – міст. Реального самоврядування ми й тут не маємо. Не менш важливим є і створення адміністративно-територіальних одиниць нижчого рівня на зразок польських гмін.

Однак з часом вже нова українська бюрократична машина “зафіксувала” і практично “освятила” старі форми здійснення влади в Україні, старий адміністративно-територіальний поділ, відсутність самоврядування та ін. Будь-яка спроба вивчити це питання чи спробувати щось оптимізувати відкидається як посягання на територіальну цілісність держави. Все це виправдовується політичною доцільністю та потребою в централізації влади з огляду на відцентрові тенденції в регіонах. Особливо це стало помітним після “сепаратистського бунту” у Северодонецьку. Навіть новій “помаранчевій” владі не вистачило куражу, і вкрай потрібна адміністративно-територіальна реформа була успішно завалена. А сьогодні дрібні політиканські резони переключили її увагу на виборчу кампанію. Тому ми й зупинилися на стадії теоретичного обговорення проблеми, хоча вже й “помаранчева” влада відчула політичні наслідки її невірності. “Похід” донецьких на Київ 2004-2006рр. теж є елементом невірності чи незадовільності стосунків Києва з регіонами. Причому – з усіма регіонами, а не лише Донецьким.

ШЛЯХ ДО ЄДНОСТІ – В УЗГОДЖЕННІ ІНТЕРЕСІВ

За економічними та політичними питаннями стоїть і питання створення єдиної української політичної нації. Проголосити її з Центру – замало. Потрібно, щоб і регіони країни погодилися на своє місце у творенні цієї нової єдності. Тому можемо запитати самих

¹ Долішній М., Симоненко В. Макрорегіоналізація України як основа здійснення регіональної політики. – Незалежний культурологічний журнал “І”, №23; <http://www.ji.lviv.ua/n23texts/dolishnij.htm>.

² Шаблій О. Деякі питання методології і теорії макрорегіоналізації України. – Вісник Львівського університету, (серія “Географія”), 1999, Вип.24, с.4.

себе – чи задоволений Донецький регіон своєю роллю в конструкції нової української єдності? Водночас, можемо поставити й інше запитання – а чи задоволена, скажімо, маргіналізована в економічному та політичному аспектах Галичина на таку свою роль в Україні? Чи задоволені всі її економічні, політичні та культурні потреби в новій “помаранчевій” незалежній Україні? Відповідь кожен може дати собі сам. Однак якщо невдоволення Донецька є очевидним, то невдоволення Галичини, принаймні її еліт, які пробують нетрадиційно (зашорено-патріотично) дивитися на реальний стан справ, наростає. Свого апогею воно сягнуло в останні роки правління режиму Л.Кучми. З такою недемократичною, ледь не всуціль русифікованою, антизахідною незалежною Україною вона ніяк не могла ідентифікуватися. Тому для багатьох знакових фігур виходом знову ставала внутрішня еміграція чи у все ще українській Галичині, чи Львові-Станіславі, чи просто на кухні.

Тому саме тоді почалося активне плекання галицької регіональної ідентичності. Щоправда не обходилося і без перегинів чи просто провокацій. І в цілому регіоналістські тенденції у Галичині, на відміну від Донецька, де вони структуризувалися в потужні політичні структури, набули форм радше культурного руху, замилювання регіональною історією, культурою, охороною та відбудовою історичних пам'яток. Жодної політичної структуризації цього руху немає. Виховане попередніми епохами боротьби за незалежність старше покоління галицького загалу є консервативно централістським і доволі агресивно сприймає будь-які прояви сепаратизму. Причому байдуже де вони проявляються – у Донецьку чи в самій Галичині. І це парадокс, бо при цьому відкидається проста очевидність, що регіони відрізняються між собою, що вони мають різні потреби, а тому й різні вимоги до України як держави. Натомість середнє й молодше покоління більш готові до позиціонування себе в регіональній парадигмі та свідомому відстоюванні своїх регіональних інтересів.

На формування новітньої галицької ідентичності мають значний вплив прилеглі регіони сусідніх держав, що ввійшли до євроатлантичного та європейського співтовариств. Впродовж усієї історії ці регіони, безсумнівно, були і є орієнтирами для галичан, волинян чи закарпатців. Незаперечний і позитивний поступ сусідніх регіонів є для них абсолютно очевидним. На відміну від кримчан, для яких цей досвід – не такий масовий і далеко не очевидний. А тому дрейфування України часів Л.Кучми від Європи тільки зміцнювало західні області в їх регіональній самоідентифікації. Саме тоді з'явилося та навіть закріпилося певне несприйняття такої кучмівської унітарності. Бо насправді тоді, попри проєвропейську риторiku, Україна структурно розверталася від Європи. Це не могло не накласти на сприйняття такого євразійськи зорієнтованого кучмівського унітаризму, що видавався як загальноукраїнський, певного негативу.

Якщо дещо спростувати, то очевидно, що консервативні російсько-кримська та українсько-галицька позиції є певними крайнощами. Між цими двома регіонами є ціла Україна з усім діапазоном орієнтацій та ідентифікацій. І саме вона повинна знайти шлях для комфортного співіснування людей з поки що настільки різними ідентичностями. Зрештою, в чомусь вони повинні так і залишитися різними. І щонайперше, Українська держава повинна бути зацікавлена в тому,

щоб кримський татарин залишився самим собою, ба, більше – розбудував свій культурний фундамент. Очевидно, що це саме стосується і росіян.

Однак проблема полягає і в тому, що узгодження інтересів регіонів, етнічних груп, релігійних груп, мовних спільнот відбувається в реальному політичному полі та за участю не лише цих груп, але й інших політичних гравців, як із-за кордону, так і всередині держави.

Разом з тим, Україна повторює долю всіх постколоніальних країн, коли, репрезентуючи колишню метрополію, мовна чи етнічна спільнота, будучи меншиною, насправді контролює розвиток колишньої колонії. І таким чином титульна більшість опиняється в багатьох сенсах у ролі меншини. В цьому сенсі задоволення не лише культурних, але й економічних (що скромно замовчується) потреб більшої частини населення стає проблематичним. Про книговидання українською мовою, пресу, телебачення та кіно вже всі втомилася говорити. Українська держава навіть у “помаранчевому” виконанні нічого істотного не змінила. Всі ці сфери діяльності віддані на відкуп Росії. Однак серйозних дискусій про формування національного продукту в його різних вимірах і його розподіл так само скромно не ведуться.

КОМПРОМІС – ОСНОВА ПОЛІТИЧНОЇ НАЦІЇ

Водночас травмована після розпаду СРСР російська та частково російськомовна спільнота в Україні теж відчуває себе дискомфортно. Тим більше, що про це їй постійно нагадують домінуючі в Україні не російськомовні, а саме російські масмедії. А курс В.Путіна на домінування в регіоні не сприяє вбудуванню цих спільнот в нову українську єдність. Не стільки йде пошук місця російських спільнот в Україні, скільки прив'язування їх до Росії В.Путіна. І це при тому, що в багатьох сферах діяльності суспільства вона є домінуючою.

Звичайно, виходом є формування нової української спільноти на громадських засадах. Однак цей делікатний процес потребує перебудови ментальних установок як кримчан, так і галичан. Як одні, так і інші повинні змінитись і визнати своїх співгромадян щонайперше “політичними українцями”.

Але, щоб розпочати процес реформування, потрібно хоча б визначитися з формою тих стосунків, які ми хочемо сформувати. А тому потрібно реформувати стосунки і мовних спільнот, і етнічних груп, і релігійних спільнот, але разом з тим – і територій та центральної влади і регіонів. І тільки після осмислення того, так що ж ми хочемо створити, одним зі способів вирішення цього питання може стати адміністративно-територіальна реформа.

Натомість у нас кинулися проводити реформу, навіть для себе не усвідомивши для чого. Вже не кажучи про справжню суспільну дискусію, без якої згоди не досягнеш. Усі повинні прийти до певного консенсусу, і тільки після того реальним може бути той суспільний компроміс, який називається політичною нацією. Причому – її раз і назавжди не зацементуєш. Вона дійсно є “щоденним плебісцитом”, коли кожен з нас щодня дає згоду до неї належати безвідносно до мови, національності чи чого іншого.

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНА РЕФОРМА – ЦІЛІ І ЗАСАДИ

Якщо виходити з історії регіональних стосунків, то можемо згадати й романтичний проект нового адміністративного поділу України за історичним земельним принципом В.Чорновола. Він так і залишився на стадії політичного мрійництва. Однак у цій мрії була своя непогана інтенція – зберегти єдність України не через ту чи іншу уніфікацію, а через різноманіття. Але його підхід був занадто архаїчним і культурологічним. Він тоді ще не побачив, що за багатьма культурницькими вимогами насправді стоять економічні та політичні інтереси. І що адміністративно-територіальне реформування торкається дуже великого спектру інтересів – від економічних до культурологічних. І що воно може змінити бачення майбутнього тієї нової суспільної спільноти, яку ми називаємо українською політичною нацією.

Отже – ми насправді реально маємо і що можемо і маємо змінити, щоб вибудувати під збалансування таких різних інтересів спільнот та регіонів? Якщо підходити до справи збалансування інтересів, скажімо на регіональному рівні, реалізуючи права громадян через адміністративно-територіальну реформу, то

Схема соціально-економічного районування України

Район	Центр району	Області, що належать до району
Центральний	Київ	Вінницька, Житомирська, Київська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська
Донеччина	Донецьк	Донецька, Луганська
Західний	Львів	Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька
Придніпров'я	Дніпропетровськ	Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська
Причорномор'я	Одеса	Миколаївська, Одеська, Херсонська, Автономна Республіка Крим
Харківщина	Харків	Полтавська, Сумська, Харківська

очевидно, що крім принципу субсидіарності, делегування оптимального числа повноважень на нижчі рівні реалізації влади, потрібно було б застосувати принаймні два принципи:

- 1) принцип економічної доцільності;
- 2) принцип політичної доцільності.

Економічна доцільність має виходити з макроекономічного районування України. Регіон, для того, щоб бути економічно оптимальним принаймні має бути економічно зв'язним, творити відносну економічну цілість. Ми не повинні абсолютизувати старе економічне районування та похідний від нього адміністративний поділ. Має бути реалізований і принцип відповідності соціально-економічного районування та адміністративно-територіального устрою України³. Водночас, ми не можемо впроваджувати різких адміністративно-територіальних змін, щоб не зруйнувати вже існуючу зв'язність на рівні областей. Свого часу подібні оптимізуючі, проте різкі зміни з утворенням раднаргоспів пробував здійснити ще М.Хрущов. Уже тоді була спроба зміни адміністративно-територіального поділу. Життя саме диктує потребу в адаптації до нових умов як системи влади, так і системи її здійснення.

Ми повинні районувати територію країни виходячи з певних засад. А саме:

- 1) зміцнення територіальної єдності держави і вдосконалення її територіальної організації;
- 2) врахування історико-географічних особливостей українських земель, національного й етнічного складу населення;
- 3) посилення територіальної спеціалізації виробництва і можливості для комплексного економічного та соціального розвитку територій;
- 4) збереження єдності локальних систем розселення;
- 5) вибір найбільших центрів, які стануть ядрами районів.

З огляду на це, зараз ми бачимо, що з соціально-економічної точки зору, Україна районується на шість великих макрорегіонів⁴:

³ Долішній М., Симоненко В. Макрорегіоналізація України як основа здійснення регіональної політики. – Незалежний культурологічний журнал “ї”, №23; <http://www.ji.lviv.ua/n23texts/dolishnij.htm>.

⁴ Там само.

Вони є економічно зв'язними. Вони достатнім чином відбивають потребу в перспективному розвитку цих територій. Відкривають їм цю перспективу. Мають подібні проблеми. І в рамках цих регіонів їх можна ефективно вирішувати.

При цьому, ми бачимо, що індекс людського розвитку, (а це основа латентного невдоволення регіональною політикою Києва) кожного з макрорегіонів чи областей є різним. Тому кожен з регіонів потребує своїх підходів до соціальної, економічної, екологічної, науково-технічної та освітньої політики. Ба, більше – ми можемо подивитися на розвиток регіонів з п'ятнадцятирічної перспективи української незалежності. І можемо побачити дивні парадокси. Не кожен, хто наполягає на дотеперішній формі українського унітаризму найбільше виграв від української незалежності як у сенсі соціально-економічного розвитку, так і в культурній сфері. І не кожен, хто найстриманіше ставиться до української незалежності (як от регіони, що отримують найбільше дотацій на видобуток вугілля та виплавку сталі, та російськомовні) скористалися з неї найменше. Принаймні російськомовності за роки української незалежності не поменшало, радше навпаки, особливо у сфері медій, книговидавництва тощо.

Відповідно до попередньо запропонованого районування, ми можемо районувати і преференції як внутрішньополітичного, так і зовнішньополітичного розвитку.

ВИВАЖЕНА ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА – КЛЮЧ ДО “ЗШИВАННЯ” УКРАЇНИ

Політична доцільність районування має два аспекти. Щонайперше, ми не можемо різко руйнувати існуюче структурування влади. Опір місцевих інфраструктур (як владних, так і господарчих) може бути руйнівним. Кожна владна структура опирається будь-якому реформуванню. Тим більше, якщо це може супроводжуватися, на їх погляд, зниженням їх статусу. Свого часу такий опір локальних влад був наочно продемонстрований на початку 1990-х років при створенні парapolітичного об'єднання трьох галицьких областей (Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська) – Галицької Асамблеї.

Водночас, з огляду на те, щоб не зруйнувати вже існуючі інфраструктури, які мають за основу сучасні області, експерти пропонують саме області взяти за структурні одиниці при можливих адміністративно-територіальних змінах. “Одиницею інтегрального соціально-економічного районування повинна бути область, яка тривалий час є одиницею територіального управління і яку характеризує внутрішня організованість і спільність. Для прикладу можна взяти хоча б мережу транспортних комунікацій і маршрутів, єдине управління. Така організованість є і в інших аспектах життєдіяльності. Тому межі соціально-економічних регіонів повинні збігатися з межами областей”⁵.

Не менш важливим аспектом районування України є історичні регіони та мовно-культурні преференції. І у цьому сенсі економічно нібито єдиний Західний регіон чітко ділиться на історичні – Волинь, Галичину, Закарпаття та Буковину. Ресурс інакшості цих регіонів

є настільки великим, що будь-яке об'єднання їх в одній адміністративній одиниці вкрай не бажане. Навіть якщо з огляду на економічну чи адміністративну доцільність, це виглядає й доречним. Щоправда, це не стосується, наприклад, двох волинських областей чи трьох галицьких. Вони і так у культурному сенсі є певними зв'язними регіонами. Тому з політичної та культурної точки зору, існування Закарпаття як окремого регіону є абсолютно доречним.

Однак самого районування недостатньо для того, щоб створити нову конструкцію влади і перебудувати стосунки між регіонами та спільнотами в Україні. Надзвичайно важливо створити саме життєздатні регіони, які дійсно матимуть достатньо повноважень для реального задоволення запитів регіональних громад і зможуть ефективно збалансовувати інтереси спільнот і регіонів. І водночас через задоволення цих запитів – блокуватимуть сепаратистські тенденції та спроби маніпуляції спільнотами та регіонами ззовні.

Водночас, ми розуміємо, що регіони дуже приблизно збігаються з картою спільнот і лише частково відбивають їх інтереси. “Зшивання” суспільства за громадянським принципом має відбуватися й на інших рівнях і з використанням іншого інструментарію. Саме тут велику роль може зіграти державна політика. Однак це має бути не реакція на окремі акції (заборона референдуму щодо статусу російської мови у Криму), а методичні і сплановані кроки. Процес творення модерної української політичної нації має відбуватися на кількох рівнях:

- як збереження вже існуючих ідентичностей різного роду та, можливо, навіть їх розбудова, у випадках, коли вони були істотно втрачені (у кримських татар);
- як формування саме громадянського принципу розбудови української ідентичності.

Однак при цьому Українська держава не повинна втратити і свого саме українського характеру. ■

⁵ Там само.

ДОНЕЦЬКА РЕГІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ: ОКРЕМІ ВИМІРИ АНАЛІЗУ*

Володимир КІПЕНЬ, Ярослав ПАСЬКО,
Донецький інститут соціальних досліджень
і політичного аналізу, м.Донецьк

Події Помаранчевої революції та пов'язані з нею актуалізовані суперечності у світоглядах значною мірою вплинули на політичний, економічний та соціокультурний розвиток різних регіонів України. Нинішній розкол України спонукає до змістовної переоцінки суспільних цінностей та потребує аналізу його причин.

Ідеться насамперед про необхідність усвідомлення владою і громадськістю специфічності, а також важливості для України базових “старих” промислових регіонів – зокрема, Донбасу як найбільш індустріально потужного краю зі своєю історією, лінгвістичними, етнічними та ментальними особливостями, способом життя та свідомістю людей, ідентичністю, яка, попри значні зміни, що відбулися протягом півтора століття, змінилася мало.

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Як неодноразово відзначалося дослідниками, виборча кампанія 2004р. виявилася для переважної більшості населення Донеччини травматичною подією, що суттєво вплинула на сприйняття соціально-політичної реальності в цілому і значною мірою актуалізувала його емоційно-ціннісні компоненти. Зміни в ціннісно-орієнтаційній структурі жителів регіону виявилися кардинальними, особливо на фоні попередніх років.

Головним наслідком цих змін стали певні відцентрові тенденції, сплеск регіонального патріотизму. Водночас це створило загрозу для проекту національної консолідації. Фактично, саме від Донеччини – регіону, максимально дистанційованого від нової влади, стало залежати майбутнє України як єдиної “інтегрованої” держави.

Протягом 2005р. – першого року діяльності нової влади, в регіоні проводилися дослідження з метою виміру та оцінки зрушень, що відбулися в ціннісній

структурі й настановах його жителів. Результати досліджень засвідчили: зміни, що відбуваються, розвиваються за негативним сценарієм, консервуючи та навіть поглиблюючи наявні конфліктні проблеми¹.

Насамперед, зміни, що відбулися, так і залишилися незрозумілими, незбагненими та, в кінцевому підсумку – неприйнятними для переважної більшості жителів регіону. Частково картина дійсності раціоналізувалася, оцінки стали менш радикальними, а їх шкала – більш деталізованою. Але, водночас, внутрішня основа психологічного й ціннісного дискомфорту – дезорієнтація й несприйняття змін – збільшилися.

Вектором прагнень, головною настановою за цих умов виявляється настанова на стабільність і порядок. “Силу” цієї настанови визначає, насамперед, песимістичний і тривожний соціальний клімат (до речі, активно підтримуваний регіональними ЗМІ). Враховуючи, що переважна більшість жителів регіону вважають, що справи в Україні йдуть у неправильному напрямі, але від виборів очікують переважно змін на краще, можна дійти висновку, що існує очевидний

* Друкується зі скороченнями.

¹ У своїх висновках ми спираємося на дані масштабного соціологічного дослідження, проведеного Донецьким інститутом соціальних досліджень і політичного аналізу в січні 2006р. Вони дають змогу на емпіричному матеріалі дослідити характер і взаємозв'язок комплексу соціально-політичних настанов жителів регіону щодо їх регіональної самоідентифікації.

суспільний запит на політику умиротворення і стабілізації². Такий висновок підтверджується й розподілом відповідей на питання “Чи згодні Ви з тим, що після виборів 2006р. владі й опозиції потрібно буде шукати шляхи до співробітництва й компромісу?”. Більшість (68%) опитаних відповіли ствердно, демонструючи тим самим своє бачення очікуваних дій влади та опозиції. Ці дані руйнують також міф, що його пропагують деякі ЗМІ, – про непереборність розколу та несприйняття донеччанами іншої сили, крім підтримуваних в області нинішніх опозиціонерів.

Крім того, спостерігається тенденція до поступового зникнення принципових і “глобальних” протиріч між прихильниками різних ідейно-політичних напрямів у розумінні пріоритетів розвитку країни. **Ключові пріоритети внутрішньої політики мають спільне інваріантне ядро.** До них належать такі завдання держави, як гарантований соціальний захист, державотворення і впровадження дієвих принципів рівності і справедливості. Ці пріоритети створюють рамки, лише за межами яких можна виявити ціннісні та ідеологічні конфлікти.

Спільність названих пріоритетів поєднує при цьому не лише прихильників конфліктуючих ідеологем, але й жителів різних регіонів. Результати дослідження засвідчують: ієрархія основних настанов, цінностей і потреб не вирізняє кардинально донеччан на загальнонаціональному фоні.

Так, на відміну від пануючої серед багатьох політиків та експертів думки про те, що головним фактором вибору при голосуванні буде наявність яскравих персон і лідерів у партійних списках, дані опитувань свідчать про переважну вторинність цього фактору для виборців. Це повністю збігається з даними нашого дослідження. Найбільше число (52%) опитаних відзначили варіант “мені подобається програма, ідеї, пропозиції партії (блоку)” серед факторів, що для них є найбільш значимими у виборі політичної партії (блоку). Натомість варіант “мені подобаються лідери виборчого списку” відзначили істотно менше (44%) респондентів.

Коли йдеться про актуальні проблеми жителів, основу ієрархії становлять “універсальні” проблеми – низькі зарплати й пенсії, якість комунальних послуг, безробіття. Це – ті пункти, в яких донеччани мало чим відрізняються від жителів Галичини, Київщини або Криму.

Провідними для більшості жителів краю є незадоволені особисті потреби в економічній стабільності та фізичній безпеці. Вони корелюють з оцінкою ефективності влади та, на перший погляд, визначають пріоритетні соціально-політичні цінності. Так, відносна більшість (43%) позитивно оцінили спробу Верховної Ради відправити Уряд Ю.Сханурова у відставку. В цьому виявилася скоріше емоційна оцінка ефективності влади як такої, ніж прагматична оцінка конкретного Уряду Ю.Сханурова.

Однак було б помилкою думати, що саме прагнення до стабільності є базовим елементом соціально-політичних настанов. Стійкість їх кореляції значною

мірою опосередкована вкоріненими, специфічними для регіону особливостями.

Так, при оцінці ситуації в країні та регіоні виявилася значна перевага настанов “на об’єкт”. Теорія припускає два основних типи настанов. Базовою є настанова “на ситуацію”, оскільки в її основі лежать першочергові потреби особистості (в безпеці, харчуванні, гідному рівні доходів тощо). Такими є описані нами настанови на стабільність і безпеку. Водночас, складність і суперечливість соціально-політичної сфери спричиняє існування настанов “на об’єкт”. В їх основі лежать потреби в несуперечливій, “комфортній” картині політичних і соціальних процесів.

Якщо виходити з рівня категоричності оцінок, то найбільш визначальним орієнтиром у структурі цінностей і настанов донеччан залишається ставлення до проблем і тем, пов’язаних із зовнішньо-політичним вибором України і статусом регіону як суб’єкта внутрішньої політики.

Не пов’язані безпосередньо з повсякденними проблемами, ці категорії, проте, залишаються невід’ємною складовою ядра масової свідомості жителів регіону. Більше того, характерні для регіону орієнтації на дружні відносини з Росією, несприйняття “європейського вектору” і загострений регіональний патріотизм знову набувають сили на фоні виборчої кампанії.

Базовою основою цих настанов є згадана вище дезорієнтація, нерозуміння й несприйняття змін, що відбулися. Нова влада, по суті, не запропонувала регіону виразної перспективи розвитку. Вакуум розуміння заповнюється найбільш звичними, архетипічними інструментами орієнтації – регіональною самоідентифікацією. З цієї причини вся суперечливість і складність політичної ситуації досить просто вибудовується по лінії “Схід-Захід”.

Усі прорахунки покладаються на негативний полюс “Заходу”, а перспективи покращення пов’язуються насамперед зі “Сходом”. Як можна побачити з діаграми “Який напрям зовнішньої політики для України є пріоритетним?”, дві третини опитаних жителів області однозначно налаштовані на всебічну інтеграцію з пострадянськими країнами у форматі СЕП.

² Майже третина опитаних очікують, що в результаті виборів ситуація покращиться, чверть – не визначилися, лише 14% очікують змін на гірше. Такий розбіг відповідей свідчить про внутрішню суперечливість очікувань: відомий гіркий досвід нереалізованих обіцянок політиків відступає перед природним і непереборним очікуванням кращого.

Позицію чверті (26%) – можна визначити як раціональний компроміс: “рівнозначне співробітництво як із Заходом, так і з Росією”. Лише 4% опитаних вказали на пріоритетність співробітництва з європейськими країнами.

Характерним для регіону є та обставина, що орієнтація на Росію тісно переплетена з феноменом регіональної самоідентифікації. Це підтверджує розподіл відповідей, наведений на узагальнюючій діаграмі “Співвідношення зовнішньополітичних орієнтацій та підтримки федеративного устрою України”: орієнтація на співробітництво з Росією в рамках ЄСП безпосередньо корелює з укоріненою серед частини донецчан ідеєю федералізму як шляху реалізації претензій регіону на особливу роль в Україні.

Співвідношення зовнішньополітичних орієнтацій та підтримки федеративного устрою України, % опитаних

Існує чіткий запит на сильну владу, на “хазяїна” регіону. Він має особливе значення саме у зв’язку із сильно вираженою регіональною самоідентифікацією і відцентровими тенденціями. Абсолютна більшість опитаних тією чи іншою мірою висловилися за посилення місцевої, регіональної влади. Водночас, є відмінності в баченні шляхів такого посилення: відносна більшість вважають, що регіони в нинішніх умовах варто наділити більшою самостійністю та повноваженнями.

Така позиція загалом відповідає загальноєвропейським тенденціям (враховуючи соціально-культурні відмінності регіонів України) і загрози для цілісності держави не становить. Водночас, 23% опитаних засвідчили прихильність широкій автономізації регіону, а 5% – виходу області зі складу України. З одного боку, ці 28% не є більшістю, отже аргументом на користь політичних міфів про радикалізацію відцентрових тенденцій у регіоні, з іншого – на фоні доцентрових тенденцій в інших регіонах (особливо на Заході України) вони виглядають контрастно.

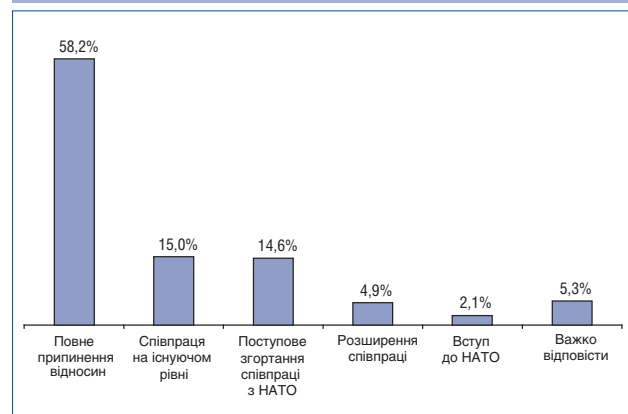
В орієнтації “на місцеву владу” закладене протиріччя, на цей момент ще мало актуалізоване на фоні більш глобальних соціально-політичних проблем.

Це – невідповідність між низьким рівнем довіри до місцевої влади³ і певною орієнтацією на підтримку місцевої влади як складового елементу регіонального патріотизму. Однак історія свідчить, що саме подібні проблеми мають значний конфліктний потенціал у країнах нестійкої демократії.

Для більшості донецчан історично актуальною є самоідентифікація як російськомовного населення, що орієнтується в думках та оцінках більше на Москву, ніж на Київ. Тому питання мови, незважаючи на його непричетність до насущних проблем виживання та безпеки, також грає ключову роль у ціннісному комплексі й настановах. При цьому, позиція більшості донецчан не є радикальною: дві третини (68%) опитаних назвали прийнятним варіант співіснування двох державних мов.

Відносно “поміркована” позиція більшості опитаних відрізняє мовне питання від радикальної позиції щодо НАТО. Домінування в регіоні проросійської установки формально не суперечить європейському вектору розвитку України. Водночас, у ситуації гострого конфлікту політичних парадигм, ця установка суттєво корелює з антизахідними настроями та визначає несприйняття НАТО та негативне ставлення до інших європейських ініціатив нової влади. Як свідчать дані, наведені на діаграмі “Якою має бути політика України стосовно співпраці з НАТО?”, абсолютна більшість жителів області категорично не сприймають перспективу розширення співпраці України з Альянсом, а понад 58% – виступають за припинення будь-яких відносин між ними.

Якою має бути політика України стосовно співпраці з НАТО? % опитаних

Ставлення до НАТО тісно пов’язане з електоральними симпатіями респондентів, “чутливими” темами політичного порядку денного (федералізм, відставка Уряду, навіть, певною мірою, з оцінкою підписаного газового контракту з Росією).

Водночас, воно слабо пов’язане з їх потребами. Більше того – ситуація парадоксальна в тому, що ставлення до НАТО починає визначати потреби. Несприйняття прозахідного вектору перетворюється на самоціль, відсуваючи на задній план кінцеву мету всього політичного процесу (яку визначають згадані вище базові потреби у стабільності та безпеці).

³ 58% опитаних згодні з тим, що необхідно оновити владу на місцевому рівні.

У результаті, більш адекватною очікуванням й установкам виявляється не стільки прагматично орієнтована риторика, скільки заклики до “мобілізації слов’ян” і протистояння змові “західних спецслужб”.

Зняття напруги з “фантомних” хворобливих тем, що виникають з архетипічних орієнтацій на групову самоідентифікацію, залежить у т.ч. від рівня лібералізації соціальних відносин на мікрорівні. Живучість ортодоксальних тем мови й НАТО зумовлена, зокрема, стійкістю патерналістських настроїв та очікувань. Їх загальна родова основа – колективне мислення та “суспільна думка” в буквальному значенні слова.

Зокрема, характерно, що серед опитаних лише кожен четвертий відповів, що відчуває себе господарем свого життя. Більшість (переважно люди старшого віку) – такими себе не відчувають. Тобто – існує певне соціальне замовлення на опікунську роль держави.

Саме з таким розумінням ролі держави, можливо, й дисонують основні тези європейського вектору розвитку України. Найбільш характерні “страшилки” євроінтеграції – це лібералізація ринку та цін, нестабільність і ризик як плата за нові можливості.

Таким чином, **симпатія до Росії, антипатія до євроінтеграційних процесів і регіональний патріотизм є цілісним, досить стійким комплексом соціально-політичних настанов.** Актуалізація однієї із цих складових автоматично посилює інші компліментарні до неї настанови. Як не парадоксально, але проблеми в україно-російських відносинах здатні лише підсилити місцевий патріотизм і збільшити ворожість до центральної влади.

Тому, щоб уникнути посилення відцентрових тенденцій учасникам виборчої кампанії варто обережно і зважено використовувати гасла щодо зовнішньополітичних орієнтацій і проблем регіональної самоідентифікації. Жителі регіону поступово можуть сприйняти раціональний, предметно-орієнтований діалог з центральною владою.

Разом з тим, констатуємо, що нинішні вибори сприяють збереженню та навіть загостренню в **ціннісно-орієнтаційному комплексі донеччан напруги, викликаной дезорієнтацією, нерозумінням, тривогою і несприйняттям нової політичної ситуації.**

Найбільш стійкими і найбільш “переконливими”, з точки зору пояснення дійсності, для жителів області в цій ситуації залишаються настанови, що торкаються регіонально-культурної самоідентифікації. Особливістю їх є те, що вони тісно пов’язані із зовнішньополітичними орієнтаціями, і цей факт максимально використовується в передвиборних технологіях.

Водночас, ці настанови та ціннісні твердження слабо пов’язані з насущними потребами. Натомість, ієрархія базових потреб та очікувань свідчить про глибоку об’єднуючу основу жителів регіону з населенням інших регіонів України. При цьому, консолідуючим фактором є не лише ключові пріоритети внутрішньої політики держави, але й те, що громадяни покладають їх в основу власних електоральних симпатій.

ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Зважаючи на наявні традиції, на сучасному етапі не доводиться дивуватися сучасній електоральній ситуації в регіоні, яка є, за свідченнями соціологів, досить

однозначною. Донецький регіон – один з небагатьох в Україні, на який практично не вплинули події Помаранчевої революції. Можна констатувати, що за рік діяльності новій владі не вдалося не лише втілити в життя ідеали та цінності Майдану, зробити прозорою економіку та політику в регіоні, приборкати корупцію, провести адміністративно-територіальну реформу, розширити права громади, але й системно оновити владу в регіоні.

Регіональна влада, за певними винятками, залишилася загалом старою, не здатною до ефективного управління державою, неспроможною на комплексні реформи в економічній сфері та на рівні регіонального самоврядування. Єдине, на що спромоглася регіональна влада в період передвиборної кампанії – зробити, порівняно з кампанією минулого року, більш вільним доступ різних політичних партій до ЗМІ, а життя в регіоні – більш демократичним і відкритим.

Проте, як засвідчують останні соціологічні дослідження в регіоні, цього виявилось не досить, щоб обмежити вплив однієї політико-економічної групи, схильної до авторитарного стилю управління та побудови вертикальної моделі державної влади. Консервація старої політичної ситуації в регіоні зумовлена не лише невирішеністю базових проблем регіону – бідності, охорони здоров’я, екологічної безпеки, але й загальною безпорадністю органів місцевого самоврядування, які не мають ані бажання, ані фінансових можливостей для розв’язання місцевих проблем. Відсутня справжня зацікавленість місцевої громади у формуванні якісної самоврядної влади, яка була б здатною ефективно вирішити проблеми місцевої спільноти.

Це й зрозуміло, адже протягом багатьох років як стара радянська влада, так і влада вже незалежної України ставилася до місцевої громади не як до *громадян*, а як до *підданих* – зловживаючи патерналістською риторикою, обмежуючи громадянську ініціативу та пошуки альтернативних варіантів суспільного розвитку. Очевидно, що місцеве самоврядування та громадянське суспільство попередньою владою всерйоз не сприймалося. Вона робила все, щоб реальне місцеве самоврядування не відбулося – адже таке самоврядування рано чи пізно мало б поховати стару систему

вертикальної відданості та людського приниження, ствердивши демократичні горизонтальні зв'язки взаємної відповідальності громади, замість автократичних вертикальних відносин підлеглості. На жаль, мало що змінилося і протягом минулого року, коли діяла вже нова влада.

Сьогодні маємо ситуацію коли в регіоні, крім політичних та економічних, значимим чинником передвиробної кампанії є психологічний, якій доведеться враховувати на виборах. Ідеться про психологічний шок та відчуття несправедливості, що його відчули більшість донецчан після президентських виборів 2004р. “У нас вкрали перемогу”, – висловила загальний настрій одна з представниць наметового містечка м.Донецька. Тому й не дивно, що виборці Донецчини сприймають політичні вибори як до Парламенту, так і до органів місцевого самоврядування, як можливість реваншу донецької політичної сили над своїми “прозахідними” опонентами.

Більшість донецчан сприймає вибори і як можливість вирішити нагальні проблеми регіону, адже не секрет, що однією з ментальних особливостей жителів регіону є пріоритет регіональних проблем над загальнодержавними. Більшість донецчан довіряє саме тій політичній силі, яка, уособлюючи рішучість і послідовність, може вирішити проблему бідності, безробіття, економічної стабільності та екологічної безпеки.

Саме Партія регіонів є монополюючою домінуючою політичною силою, з якою переважна більшість громадян Донецької області пов'язує надії на краще життя, можливість забезпечити стійкий розвиток регіону. Стабільний позитивний імідж партії в очах виборців Донбасу не можуть затьмарити ні значне число людей із сумнівною репутацією, ні бездіяльність лідера партії, який протягом року практично був виключеним з великої політики. Спроби деяких інших партій, зокрема НСНУ, донести до виборців свої регіональні програми розвитку, досить успішно блокуються “регіоналами” завдяки підконтрольності місцевих ЗМІ. Це спонукає громадян орієнтуватися на емоційно-ціннісні складові, які домінують в оцінці тієї чи іншої політичної сили.

Доречно зауважити, що для місцевих виборів на Донецщині ресурс телеінформації значною мірою вичерпується ТРК “Україна”, інформаційна значимість

якої є набагато вищою, порівняно з іншими регіонами України. Попри те, що останнім часом інформація на цьому телеканалі є більш об'єктивною, ніж раніше, все ж інформаційна політика каналу була і залишається підпорядкованою інтересам Партії регіонів. Саме за допомогою впливових ЗМІ виборцям постійно нав'язується думка про єдину місцеву команду прагматиків, яка на фоні перманентних криз, що подаються як дії “помаранчевої” влади, зможе вирішити проблеми регіону.

Однак, за нинішніх умов перемога Партії регіонів жодним чином не буде свідчити про утвердження і зміцнення місцевого самоврядування, а скоріше – буде використана як можливість отримання преференцій від центральної влади. Очевидно, що це є приводом для того, щоб над своїми діями замислилися лідери провладних політичних партій, які не змогли використати свої можливості для розширення бази підтримки в регіоні, порівняно з минулим роком.

Виходячи зі сказаного вище, можна зробити певні рекомендації для центральної влади:

- не робити “різких рухів”, особливо в мовному питанні, оскільки це неминуче викличе опір і загострення конфлікту;
- дбати про моральне лідерство, яке б у Донбасі поєднувалося з традиційно патерналістськими настроями. Президент має стати президентом усіх громадян України, всіх її регіонів. З огляду на це, він не має права на скорочення соціальних проектів, пов'язаних з реструктуризацією вугільної галузі, припиненням фінансування будівництва метро в Донецьку тощо;
- не забувати про співвідношення соціального і національного. Загальноукраїнським лідером має шанс стати політик, який не буде постійно припускатися висловлювань на кшталт “моя нація”, з яких неясно, що він має на увазі (ймовірно – українців). І якщо серед громадян України є великий відсоток таких, які себе не вважають етнічними українцями, це ставить їх у двозначне становище;
- перенести акцент на вирішення соціальних проблем, надаючи їм безперечний пріоритет: добробут людей і соціальна справедливість. Провести чітке розмежування між тими, хто, спираючись на владу в регіоні, набув майна під час несправедливої “прихватизації” і казково збагатився, використовуючи цю власність і цю владу, – і тими, хто від цього постраждав, кому завдано матеріальної і моральної школи. Хіба можна однаково ставитись і до одних, і до інших лише на тій підставі, що вони проживають в одному регіоні?! Це – пряме провокування регіональної окремішності, а відтак – і сепаратизму.

Сьогодні в політичному полі країни виразно зростає попит на ідеї, політичні сили та політику національної, державної і політичної консолідації. Імператив національно-державної консолідації як швидко зростаючий запит з боку громадянського суспільства, має забезпечити перехід країни до іншої домінуючої стратегії – стратегії об'єднання України. ■